

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
UNIVERSITY OF PIRAEUS

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
**ΔΙΚΑΙΟ &
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ**
MASTER IN LAW & ECONOMICS

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

*Οικονομική θεώρηση, επιδράσεις στο
περιβάλλον, νομική αντιμετώπιση*

Συντάκτης: Νικόλαος – Γεώργιος Π. Ξανθός, δικηγόρος

Επιβλέπων: Δημήτριος Α. Γεωργακέλλος, καθηγητής

Στην οικογένειά μου,

Πρόλογος

Ο τουρισμός αποτελεί την ατμομηχανή της εθνικής οικονομικής ανάπτυξης και την ακρογωνιαία λίθο της ελληνικής οικονομίας. Σύμφωνα με την έρευνα Εργατικού Δυναμικού του SETE Intelligence με τίτλο: «Η απασχόληση στον τουρισμό και στην υπόλοιπη οικονομία 2009 – 2016», ο τουρισμός είναι ο τρίτος μεγαλύτερος εργοδότης της χώρας μετά το εμπόριο και τον πρωτογενή τομέα. Στην παρούσα εργασία, η οποία εκπονήθηκε κατά τον πρώτο κύκλο σπουδών του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Δίκαιο και Οικονομία» επιχειρείται η σύνδεση της οικονομικής ανάλυσης του τουριστικού φαινομένου με τις επιδράσεις που ενδεχομένως αυτό να προκαλεί στα περιβάλλοντα, όπου επιχειρείται, ενώ τέλος αναφέρονται οι τρόποι της νομικής τους αντιμετώπισης.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο το τουριστικό φαινόμενο αναπτύσσεται σύμφωνα με την επιστήμη της οικονομικής. Εν συνέχεια εξετάζονται οι επιπτώσεις του φαινομένου αυτού στα διαφορετικά περιβάλλοντα, ενώ στο τέλος το περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως προστατευόμενο έννομο αγαθό, απαραίτητο για την υγεία, την επιβίωση και την ευδαιμονία, οπότε και αναπτύσσεται η δυναμική της νομικής του προστασίας, με την παρουσίαση των νομικών διατάξεων όλων των κλάδων του δικαίου που αφορούν στο εν λόγω ζήτημα.

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στον Καθηγητή κ. Δημήτριο Γεωργακέλλο για την ευκαιρία που μου έδωσε να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα καθώς και για την ενθάρρυνση και τη βοήθεια του. Οφείλω ακόμα θερμές ευχαριστίες στην συνάδελφο δικηγόρο Ελευθερία Ζαχαρίου, η οποία με βοήθησε να αποφύγω τις όποιες σκοτεινές νομικές ατραπούς, καθώς και στον αδελφό μου, διδακτορικό φοιτητή και βοηθό καθηγητή στη σχολή Ηλεκτρολόγων και Ηλεκτρονικών Μηχανικών στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ της Αγγλίας, Λούκα Ξανθό για την πολύτιμη συμβολή του στην ολοκλήρωση της παρούσας.

Συντομογραφίες

ΑΚ: Αστικός Κώδικας

βλ. : Βλέπε

εδ. : Εδάφιο

επ. : Επόμενα

κ.ά. : και άλλα

κ.λπ. : και λοιπά

Ν. : Νόμος

λ.χ. : Λόγου χάριν

π.χ. : Παραδείγματος χάριν

ΠΔ: Προεδρικό Διάταγμα

περ. : Περίπτωση

ΠΚ: Ποινικός Κώδικας

Σ: Σύνταγμα

σελ. : Σελίδα / Σελίδες

ΣΛΕΕ: Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Στε: Συμβούλιο της Επικρατείας

Υ.Α. : Υπουργική Απόφαση

ΦΕΚ: Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος	3
Συνομογραφίες	4
A. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	7
1. Ζήτηση και προσφορά	7
2. Ελαστικότητα	9
3. Η ζήτηση στον τουρισμό.....	10
4. Η Ελαστικότητα της τουριστικής ζήτησης	16
5. Η προσφορά στον τουρισμό.....	17
6. Μορφές τουρισμού	19
B. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	22
1. Επιδράσεις στο οικονομικό περιβάλλον.....	22
2. Επιδράσεις στο κοινωνικό περιβάλλον	22
3. Επιδράσεις στο δομημένο περιβάλλον.....	23
4. Επιδράσεις στο φυσικό περιβάλλον.....	24
5. Περιβαλλοντική οικονομική	30
6. Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.....	38
7. Συστήματα Διαχείρισης περιβάλλοντος.....	44
i) ISO 14001.....	47
ii) EMAS.....	48
8. Οικολογικό Marketing	54
i) Green key.....	56
ii) Green Globe.....	59
iii) Travelife	61
iv) Ecolabel.....	65
Γ. ΔΙΚΑΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ.....	70
1. Εισαγωγή στο δίκαιο	70
2. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το δημόσιο δίκαιο	71
Α. Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος	71
Β. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το διοικητικό δίκαιο	74
i) Η προστασία των δασών.....	76

ii)	Η προστασία του εδάφους και των υδάτων	76
iii)	Η προστασία των υδάτινων πόρων.....	76
iv)	Η προστασία του θαλάσσιου χώρου.....	77
v)	Η προστασία του αιγιαλού.....	79
vi)	Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	79
vii)	Ο Ν. 1650/1986	80
Γ.	Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ποινικό δίκαιο	82
i)	Η προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Ποινικό Κώδικα.....	83
ii)	Η προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Ν. 4042/2012	84
3.	Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ευρωπαϊκό δίκαιο	88
	Η αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει	89
4.	Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ιδιωτικό δίκαιο.....	90
A.	Προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Αστικό Κώδικα	92
i)	Κοινόχρηστα πράγματα και προστασία προσωπικότητας.....	92
ii)	Κατάχρηση δικαιώματος και αειφόρος ανάπτυξη.....	99
iii)	Διοίκηση αλλοτρίων και προστασία του περιβάλλοντος.....	101
iv)	Αδικοπραξία και προστασία του περιβάλλοντος.....	102
v)	Γειτονικό δίκαιο και προστασία περιβάλλοντος.....	105
B.	Ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων.....	106
	ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	108
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	112

A. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

1. Ζήτηση και προσφορά

Η προσφορά και η ζήτηση αποτελούν τις θεμελιώδεις κινητήριες δυνάμεις της αγοράς, στην οποία συνυπάρχουν δύο αντίθετες ως προς την λειτουργία τους οικονομικές μονάδες, οι αγοραστές (buyers) και οι πωλητές (sellers). Οι τελευταίοι αποσκοπούν στην προσφορά αγαθών και υπηρεσιών, ενώ οι πρώτοι στην απόκτησή τους.

Ως οικονομική έννοια η ζήτηση (demand) εκφράζει το σύνολο των αγοραστών αγαθού ή υπηρεσίας σε συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, ενώ το σύνολο των πωλητών αποτελεί έκφραση της προσφοράς (supply) του. Η ζήτηση και η προσφορά ενός αγαθού ή μίας υπηρεσίας αποτελούν τις «δύο αντίθετες δυνάμεις μίας αγοράς που καθορίζουν τους κανόνες συναλλαγής»¹, οι οποίες συνυπάρχουν ταυτόχρονα ορίζοντας παράλληλα και τις τιμές των αγαθών ή των υπηρεσιών.

α. Ζήτηση

Ειδικότερα, ως ζήτηση ενός αγαθού, ορίζεται η συνολική συμπεριφορά των αγοραστών σε μία αγορά και εκφράζει τη θέλησή τους να αποκτήσουν συγκεκριμένες ποσότητες του αγαθού για τη δεδομένη τιμή του², ενώ ζητούμενη ποσότητα (quantity demanded) ονομάζεται η συνολική ποσότητα ενός αγαθού ή υπηρεσίας που επιθυμούν να καταναλώσουν οι αγοραστές. Η ζητούμενη ποσότητα επηρεάζεται ενδεικτικά από:

- Την τιμή του αγαθού
- Το εισόδημα των καταναλωτών
- Τις τιμές άλλων αγαθών (συμπληρωματικών και υποκατάστατων)
- Τις προτιμήσεις των καταναλωτών
- Τις προσδοκίες των καταναλωτών

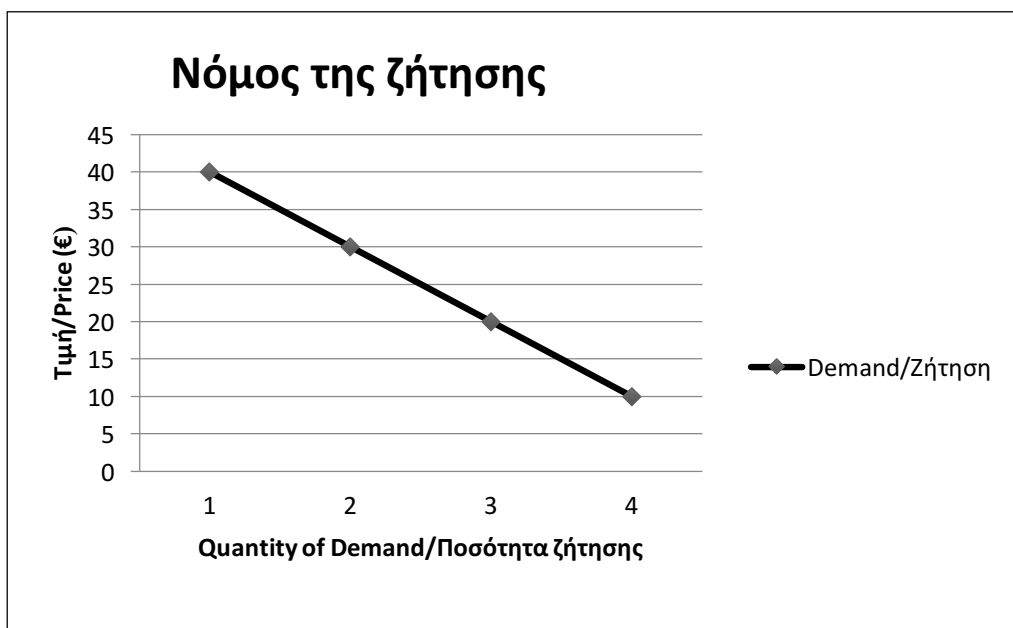
---

¹ Αγιακλόγλου Ν. Χρήστος, Πέκκα – Οικονόμου Βικτώρια, Η μικροοικονομική προσέγγιση της σύγχρονης επιχείρησης, εκδόσεις Μπένου, Αθήνα 2014, σελ. 85

² ό.π. σελ. 87

- Το μέγεθος του πληθυσμού
- Την μόδα / μιμητισμό (Bandwagon effect) / επίδειξη (Veblen effect)

Τέλος, η σχέση μεταξύ ζητούμενης ποσότητας και τιμής ενός αγαθού ή μίας υπηρεσίας είναι αντίστροφη, υπό την προϋπόθεση ότι όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες που την επηρεάζουν παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*), αποτελώντας τη θεμελιώδη αρχή της οικονομικής επιστήμης γνωστή ως ο Νόμος της Ζήτησης (Law of Demand).

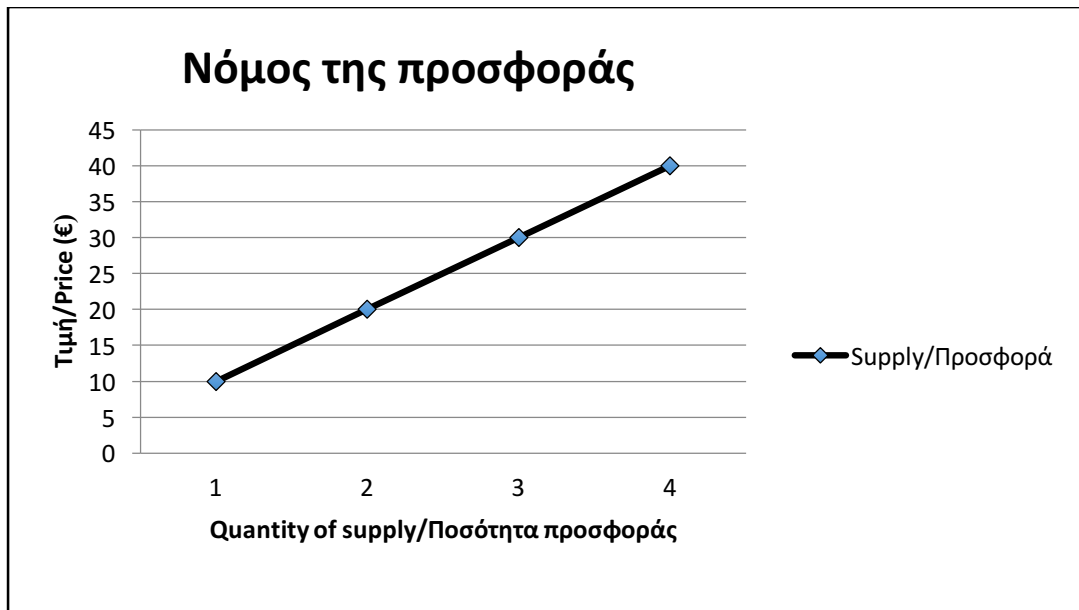

β. Προσφορά

Με τον όρο προσφορά (*supply*), σε μία αγορά, εκφράζεται η συνολική συμπεριφορά των πωλητών που καθορίζεται από την πρόθεσή τους να παράγουν συγκεκριμένες ποσότητες αγαθού για τη δεδομένη τιμή του³, ενώ προσφερόμενη ποσότητα (*quantity supplied*) ονομάζεται η συνολική ποσότητα ενός αγαθού που είναι διατεθειμένες να παράγουν οι επιχειρήσεις για τη δεδομένη τιμή του. Τέλος, σύμφωνα με το νόμο της προσφοράς (*law of supply*), υπάρχει θετική σχέση μεταξύ τιμής και προσφερόμενης ποσότητας, θεωρώντας ότι όλοι οι υπόλοιποι παράγοντες που επηρεάζουν την προσφορά παραμένουν σταθεροί (*ceteris paribus*).

³ ό.π. σελ. 98

Η προσφορά σαν μέγεθος εξαρτάται ενδεικτικά από:

- Την τιμή του αγαθού
- Τις τιμές των συντελεστών παραγωγής
- Την τεχνολογία
- Την φορολογία
- Τις προσδοκίες

2. Ελαστικότητα

Ως ελαστικότητα (elasticity) ορίζεται η σχέση των ποσοστιαίων μεταβολών μεταξύ των δύο οικονομικών μεταβλητών που την επηρεάζουν⁴. Πρόκειται δηλαδή για ένα τρόπο μέτρησης της ποσοτικής σχέσεις των δύο αυτών μεταβλητών που μας ενδιαφέρουν, ώστε να είμαστε σε θέση να υπολογίζουμε κατά πόσο αναμένεται να μεταβληθεί η ζητούμενη ποσότητα του αγαθού ή της υπηρεσίας αν μεταβληθεί το μέγεθος κάποιου από τους παράγοντες που την επηρεάζουν (τιμή, εισόδημα, πληθυσμός κ.α.). Η ελαστικότητα ε δύο μεταβλητών (Q, P) υπολογίζεται ως ο λόγος των ποσοστιαίων μεταβολών των μεταβλητών δηλαδή $\varepsilon \triangleq \frac{\% \Delta Q}{\% \Delta P} = \frac{(Q_1 - Q_0) / Q_0 \cdot 100\%}{(P_1 - P_0) / P_0 \cdot 100\%}$

⁴ ό.π. σελ. 123

[⁵], όπου Q_0, P_0 είναι η αρχική τιμή των μεταβλητών Q, P αντίστοιχα, και Q_1, P_1 είναι οι τελικές τιμές των μεταβλητών Q, P .

Η ελαστικότητα ζήτησης ως προς την τιμή (price elasticity of demand), ορίζεται ως ο λόγος της ποσοστιαίας μεταβολής της ζητούμενης ποσότητας ενός αγαθού ή υπηρεσίας προς την ποσοστιαία μεταβολή της τιμής του, υπολογίζοντας την ποσοτική μεταβολή σε ποσοστιαίες μονάδες. Με άλλο λόγια, η ελαστικότητα ζήτησης αποτυπώνει την μεταβολή της ζητούμενης ποσότητας ενός αγαθού, αν η τιμή του μεταβληθεί κατά μία ποσοστιαία μονάδα⁶. Σε περίπτωση που το αποτέλεσμα έχει την μορφή: $-\infty < \varepsilon < -1$ τότε η ζήτηση ονομάζεται ελαστική (elastic), ενώ αντίθετα εάν $0 > \varepsilon > -1$, τότε είναι ανελαστική (inelastic)⁷.

Παράγοντες που επηρεάζουν την ελαστικότητα ζήτησης είναι οι εξής:

- Υποκατάσταση αγαθών (όσα περισσότερα υποκατάστατα τόσο πιο ελαστική η ζήτηση)
- Είδος αγαθού (αναγκαίο ή πολυτελείας)
- Χρόνος παραμονής αγαθού στην αγορά

3. Η ζήτηση στον τουρισμό

Η ζήτηση στον τουρισμό ορίζεται ως η ποσότητα των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών που επιθυμούν να αποκτήσουν ή να απολαύσουν τα άτομα σε δεδομένες τιμές, τόπο και χρόνο⁸. Αποτυπώνει καταρχήν την ανάγκη των ατόμων να εγκαταλείψουν τον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους για ένα χρονικό διάστημα, ώστε να καταφέρουν να επισκεφθούν άλλες τοποθεσίες, με σκοπό να ικανοποιήσουν τις επιθυμίες τους. Η τουριστική ζήτηση στην πραγματικότητα αποτελεί συνισταμένη διάφορων μεταβλητών, ενώ οι αγοραστές τουριστικών προϊόντων θα πρέπει

---

⁵ ό.π. σελ. 124

⁶ ό.π. σελ. 127

⁷ ό.π. σελ. 129

⁸ Βασίλειος Α. Πατσουράτης, Η ανταγωνιστικότητα του Ελληνικού Τουριστικού Τομέα, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Επτάλοφος Αθήνα 2002, σελ. 35

οπωσδήποτε να πληρούν τις παρακάτω προϋποθέσεις⁹ (καθοριστικοί παράγοντες ζήτησης) ώστε να απολαύσουν το τουριστικό προϊόν:

- Να έχουν χρόνο
- Να διαθέτουν εισόδημα
- Να μπορούν να μετακινηθούν
- Να επιθυμούν να μετακινηθούν

Για να είναι δυνατή η παραγωγή του τουριστικού προϊόντος, ώστε να διατεθεί στην τουριστική αγορά, είναι αναγκαία η συνεργασία φυσικών και ανθρώπινων πόρων¹⁰ καθώς και υλικών και άυλων στοιχείων¹¹ τα οποία είναι μεταξύ τους συμπληρωματικά¹². Με άλλα λόγια, η τουριστική ζήτηση, η οποία δημιουργείται «επ' ευκαιρία του ταξιδιού»¹³, αντιπροσωπεύει τη ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών, τα οποία διοχετεύονται στην αγορά μέσω μίας «ετερογενούς προσφοράς». Η εν λόγω «ετερογενής» προσφορά βέβαια ενεργοποιεί και την αντίστοιχη «ετερογενή» ζήτηση, η οποία αποτυπώνει το σύνθετο σύστημα μεταβλητών, που συνεργάζονται για να δημιουργηθούν οι δομές παραγωγής του τουριστικού προϊόντος μέσω της τουριστικής δραστηριότητας¹⁴. Η ετερογένεια του τουριστικού προϊόντος από κοινού με τις τουριστικές ανάγκες καθώς και το σύνολο του τουριστικού συστήματος εν γένει θα μπορούσε να αποτυπωθεί σύμφωνα με το παρακάτω διάγραμμα¹⁵:

---

⁹ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 91

¹⁰ Στατήρη Χ. Ηρακλεία, Διπλωματική Εργασία με θέμα: "Διερεύνηση των επιπτώσεων του τουρισμού σε μία χώρα υποδοχής επί επιλεγμένων προϊόντων που συνθέτουν την τουριστική κατανάλωση. Σχέση εγχώριας παραγωγής και εισαγωγών", Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 2011, σελ. 18

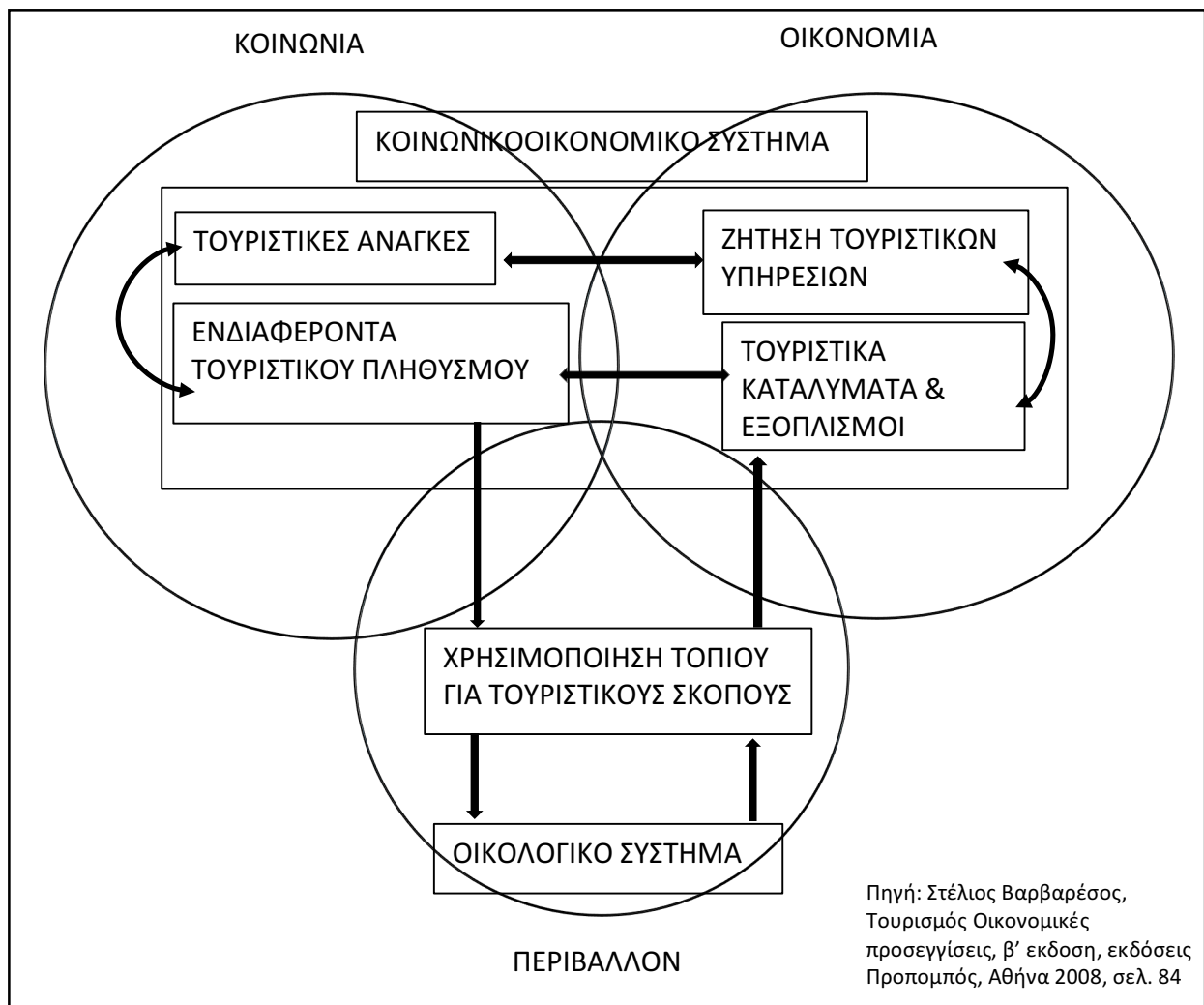
¹¹ Πολυχρονοπούλου Μαρία, Διπλωματική εργασία με θέμα: «Τουρισμός, υπόδειγμα ζήτησης τουρισμού για την Ελλάδα», Πανεπιστήμιο Πειραιώς 2008, σελ. 16

¹² ό.π. σελ. 17

¹³ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 82

¹⁴ Η οποία συμμετέχει στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας

¹⁵ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 84

Η ζήτηση για την αγορά των τουριστικών προϊόντων και υπηρεσιών δεν πραγματοποιείται με την ίδια ένταση ολόκληρο το ημερολογιακό έτος, αλλά συγκεντρώνεται σε ορισμένους (θερινούς) μήνες. Έτσι, η ταύτιση της τοπικής και χρονικής συγκέντρωσης της τουριστικής ζήτησης κατά τη διάρκεια του ίδιου έτους, αποτυπώνουν την τουριστική περίοδο¹⁶.

Για τον ανωτέρω λόγο, η τουριστική ζήτηση, πέραν από «ετερογενής», χαρακτηρίζεται και ως «εποχική». Με άλλα λόγια, η εποχικότητα ως χαρακτηριστικό

¹⁶ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 86

της τουριστικής βιομηχανίας σημαίνει ότι η ζήτηση αυξομειώνεται μέσα στο ημερολογιακό έτος¹⁷. Οι λόγοι που συμβαίνει αυτό είναι κατά βάση οι εξής:

1. Οι καταναλωτές των τουριστικών προϊόντων επιθυμούν να μετακινηθούν με τις καλύτερες δυνατές καιρικές συνθήκες, οι οποίες και να επικρατούν στη χώρα υποδοχής, ώστε να είναι σε θέση να απολαύσουν στο μέγιστο το προϊόν που αγόρασαν.
2. Η οργάνωση του συστήματος εργασίας στις χώρες προέλευσης των τουριστών, το οποίο προβλέπει διακοπές τους θερινούς μήνες
3. Η χρονική περίοδος των σχολικών διακοπών η οποία συμπίπτει χρονικά με τις δύο ανωτέρω περιόδους.

Βέβαια, η τουριστική περίοδος (στους θερινούς προορισμούς) τμηματοποιείται περαιτέρω σε τρεις υποπεριόδους: την περίοδο χαμηλής τουριστικής κίνησης (low season period), η οποία διαρκεί από Νοέμβριο έως αρχές Ιουλίου, την περίοδο υψηλής τουριστικής κίνησης (high or peak season period) η οποία διαρκεί (συνήθως) από τις 15 Ιουλίου έως και τον Αύγουστο, και ακόμα μία περίοδο χαμηλής τουριστικής κίνησης από Σεπτέμβριο έως Νοέμβριο. Πάντως, το γεγονός ότι στην παρούσα γίνεται αναφορά κατά βάση στην θερινή τουριστική περίοδο δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχει η αντίστοιχη χειμερινή τουριστική περίοδος με την ανάλογη τμηματοποίηση σε υποπεριόδους, η οποία όμως είναι μικρότερης έντασης και διάρκειας.

Παράλληλα με τους ανωτέρω μνημονευθέντες καθοριστικούς παράγοντες τουριστικής ζήτησης, υπάρχουν και άλλοι, οι οποίοι συνυπάρχουν και συνδιαμορφώνουν μαζί με τους πρώτους την τουριστική ζήτηση, και οι οποίοι

---

¹⁷ Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 364

μπορούν να ενταχθούν σε τρεις μεγάλες κατηγορίες: τους κοινωνικοοικονομικούς¹⁸, τους κοινωνικοψυχολογικούς¹⁹ και τους πολιτικούς παράγοντες²⁰.

Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται δημογραφικοί παράγοντες όπως ο βαθμός αστικοποίησης, η ηλικία καθώς και η δομή του νοικοκυριού. Ειδικότερα, ο βαθμός αστικοποίησης επηρεάζει την τουριστική ζήτηση, καθώς ο κάτοικος των αστικών κέντρων αναζητά την «απόδραση» από την πίεση και την καθημερινότητα. Η ηλικία δεν παίζει μόνο ρόλο στο «αν» θα πάει κάποιος διακοπές αλλά και στο «πού», στο «πώς» και στο «πόσο», ενώ τέλος, κάθε νοικοκυριό διαμορφώνει διαφορετική τουριστική ζήτηση ανάλογα με τη δομή του (ένας ή περισσότεροι εργαζόμενοι σε αυτό, με τέκνα ή χωρίς).

Στους κοινωνικοψυχολογικούς παράγοντες διαμόρφωσης της τουριστικής ζήτησης εντάσσεται η εκπλήρωση αναγκών με αφετηρία τα προσωπικά κίνητρα και επιθυμίες του καθενός. Αυτά μπορεί να έχουν τη μορφή ανάγκης επαφής με τη φύση, τον ήλιο, τη θάλασσα, το βουνό, τη γαλήνη, την μετακίνηση, την αλλαγή περιβάλλοντος και παραστάσεων, η οποία μπορεί ακόμα και να δίνει την εντύπωση εκπλήρωσης της ανάγκης του ατόμου της αναζήτησης ενός κοινωνικού γοήτρου, μέσω της επιλογής του τουριστικού προορισμού της χώρας ή του τόπου υποδοχής.

Τέλος, οι πολιτικοί παράγοντες διαμορφώνουν την τουριστική ζήτηση αναφορικά με τη γενικότερη αίσθηση ασφάλειας, η οποία επικρατεί τόσο στη χώρα αναχώρησης, όσο και στον τόπο προορισμού των τουριστών. Σημαντικό ρόλο δε, διαδραματίζει η οικονομία του τόπου προέλευσης των τουριστών, καθώς κράτη με ισχυρό νόμισμα, αυξάνουν την αγοραστική δύναμη των κατοίκων τους στις χώρες επιλογής ταξιδιού.

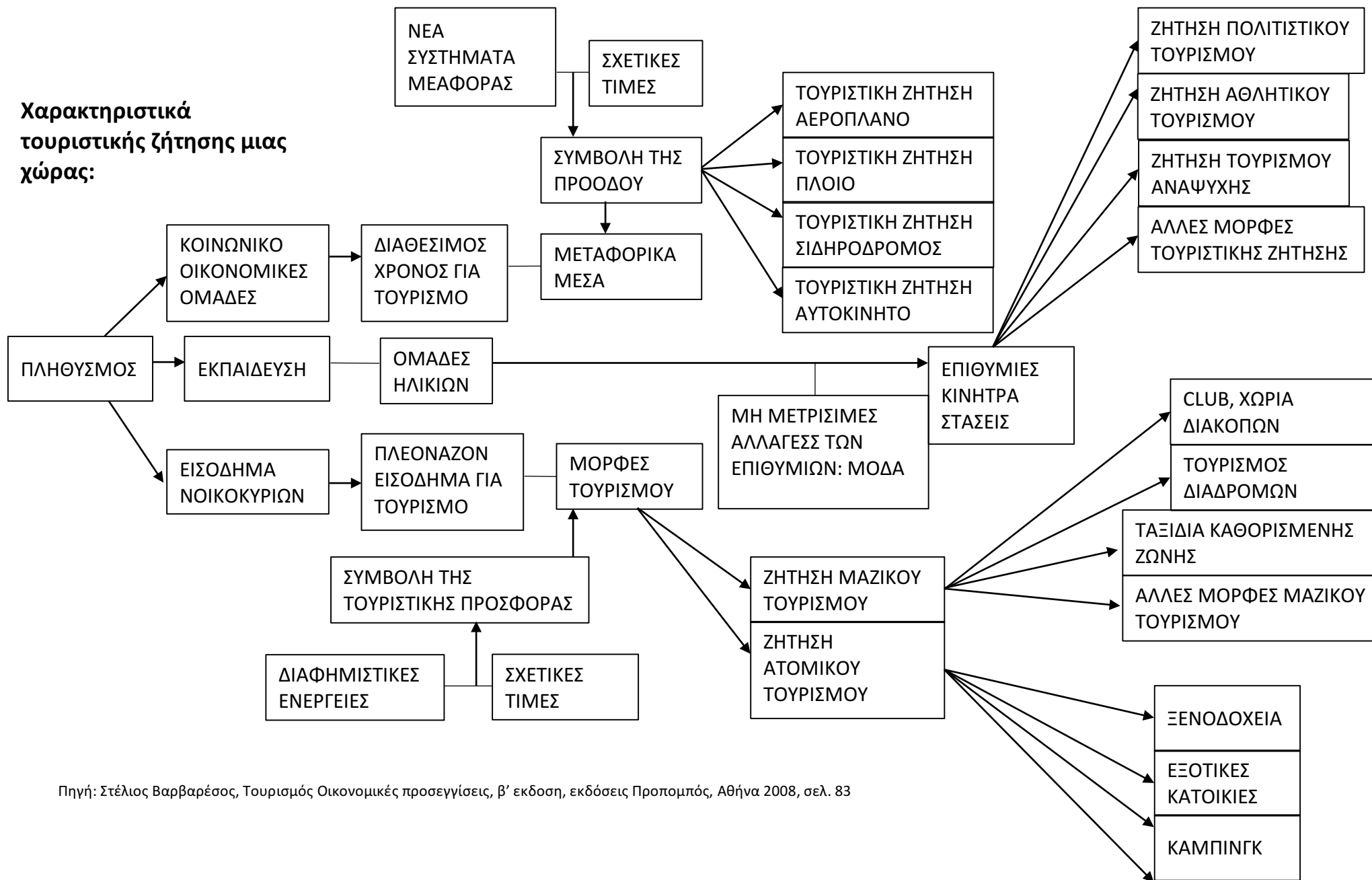
---

¹⁸ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 93

¹⁹ ό.π. σελ. 105

²⁰ ό.π. σελ. 116

**Χαρακτηριστικά
τουριστικής ζήτησης μιας
χώρας:**

Πηγή: Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 83

4. Η Ελαστικότητα της τουριστικής ζήτησης

Ένας νέος τουριστικός προορισμός δημιουργεί ελαστική τουριστική ζήτηση ως προς την τιμή, μέχρις ότου καθιερωθεί και η ζήτηση να καταστεί ανελαστική. Γενικά, η ελαστικότητα της τουριστικής ζήτησης ως προς την τιμή είναι πάντα αρνητική καθώς, όταν αυξάνεται η τιμή ενός τουριστικού προϊόντος (*ceteris paribus*), μειώνεται η ζητούμενη ποσότητα, ενώ συμβαίνει αντίθετα στην περίπτωση μείωσης της τιμής, αφού η ζητούμενη ποσότητα αυξάνεται. Η ζήτηση του τουριστικού προϊόντος είναι ανελαστική, όταν η απόλυτη τιμή της ελαστικότητας της τουριστικής ζήτησης ως προς την τιμή είναι μικρότερη της μονάδας και ελαστική όταν η ελαστικότητα της τουριστικής ζήτησης, ως απόλυτη τιμή, είναι μεγαλύτερη της μονάδας²¹.

Οι κυριότεροι παράγοντες που προσδιορίζουν το βαθμό ελαστικότητας της τουριστικής ζήτησης ενός τουριστικού αγαθού ή υπηρεσίας είναι οι εξής²²:

1. Η ύπαρξη πληθώρας υποκατάστατων τουριστικών προϊόντων, η οποία έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της ελαστικότητας ζήτησης και συνεπαγόμενη μείωση της τιμής του τουριστικού πακέτου, αφού οι καταναλωτές βρίσκονται σε θέση να το αντικαταστήσουν με άλλο φθινότερο. Αν δηλαδή για παράδειγμα η τιμή ενός ξενοδοχείου κατηγορίας τριών αστέρων αυξηθεί, τότε οι καταναλωτές, είτε θα στραφούν σε ένα ξενοδοχείο κατηγορίας τεσσάρων αστέρων (στην ίδια τιμή), ή θα αναζητήσουν κάποιο κατάλυμα με ενοικιαζόμενα επιπλωμένα διαμερίσματα²³.
2. Το ποσοστό του εισοδήματος που δαπανάται σε σχέση με τον οικογενειακό προϋπολογισμό για την αγορά του τουριστικού προϊόντος. Αν είναι μεγάλο, τότε η ζήτηση θα είναι ελαστική, διότι θεωρείται ότι ακόμα και μικρές μεταβολές στην τιμή του έχουν επιπτώσεις στο «ταμείο» του νοικοκυριού.
3. Η σχέση της κατανάλωσης του τουριστικού προϊόντος με τα συμπληρωματικά του. Αν δηλαδή το τουριστικό αγαθό συνδυάζεται με άλλες παροχές, τότε έχει

---

²¹ Ηράκλειτος Αναπτυξιακή Σύμπραξη, Equal, Τουριστική Οικονομική και Ελληνική Τουριστική Οικονομία, Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2006, σελ. 28

²² ό.π. σελ. 30

²³ Παραλλαγή προϊόντος

σημασία το ποσοστό της δαπάνης του σε σχέση με τη συνολική δαπάνη όλων των συμπληρωματικών προϊόντων. Όσο αυξάνεται το ποσοστό της δαπάνης στο σύνολο των δαπανών των προϊόντων, η ζήτηση του είναι περισσότερο ελαστική.

4. Η σπουδαιότητα ανάγκης που ικανοποιεί το προϊόν. Όσο περισσότερο σημαντική ανάγκη εκπληρώνει ή θεωρεί πως εκπληρώνει ο καταναλωτής – επισκέπτης, τόσο πιο ανελαστική καθίσταται η τουριστική ζήτηση ως προς την τιμή του αγαθού.
5. Η δύναμη της καταναλωτικής συνήθειας – επικράτησης του τουριστικού προϊόντος δημιουργεί ανελαστική ζήτηση ως προς την τιμή, με αποτέλεσμα η αύξηση της τιμής του να μην επηρεάζει αρνητικά τη ζητούμενη ποσότητα (*ceteris paribus*).
6. Ο χρόνος. Στις βραχυχρόνιες περιόδους η ελαστικότητα της τουριστικής ζήτησης παρουσιάζεται άκαμπτη, ενώ στις μακροχρόνιες περιόδους μετατρέπεται σε ελαστική, διότι αυξάνονται οι πιθανότητες δημιουργίας νέων υποκατάστατων, που θα έχουν ως συνέπεια να γίνει η ζήτηση περισσότερο ελαστική, όπως επίσης αυξάνεται η πληροφόρηση των νοικοκυριών σχετικά με την τιμολόγηση και τις παροχές.
7. Ο κορεσμός της αγοράς από ομοειδή τουριστικά προϊόντα.

5. Η προσφορά στον τουρισμό

Η προσφορά του τουριστικού προϊόντος αναλύεται μεμονωμένα στον κάθε τόπο υποδοχής²⁴, καθώς ο επισκέπτης, για να καταναλώσει το τουριστικό προϊόν πρέπει αναγκαστικά να φθάσει πρώτα στον εν λόγω τόπο. Έτσι, η προσφορά στον τουρισμό περιλαμβάνει όλα εκείνα που θα συμβάλουν στη δημιουργία εντύπωσης, είτε θετικής, είτε αρνητικής, σχετικά με τον τόπο επιλογής προορισμού.

---

²⁴ Βασίλειος Α. Πατσουράτης, Η ανταγωνιστικότητα του Ελληνικού Τουριστικού Τομέα, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Επτάλοφος Αθήνα 2002, σελ. 59

Κύριος παράγοντας επηρεασμού της προσφοράς αποτελεί η τιμή του τουριστικού προϊόντος. Σύμφωνα με τον νόμο της προσφοράς, όσο υψηλότερες τιμές πετυχαίνουν για κάποιο αγαθό εκείνοι που επιχειρούν στον τουρισμό, τόσο αυξημένη θα είναι η προσφερόμενη ποσότητα του στην αγορά (*ceteris paribus*). Αντιθέτως, αν η τιμή ενός τουριστικού προϊόντος μειωθεί, μειώνεται παράλληλα και η προσφερόμενη ποσότητά του από τις επιχειρήσεις.

Ακόμα, βασικός παράγοντας που αυξάνει ή μειώνει τις τιμές των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών είναι οι τιμές των συντελεστών παραγωγής. Αναλυτικότερα, ως συντελεστές παραγωγής εννοούμε το έδαφος (φυσικοί πόροι, ιστορία, πολιτισμός), την εργασία και το κεφάλαιο (τουριστική υποδομή και ανωδομή)²⁵, τα οποία διαδραματίζουν καίριο ρόλο στην τουριστική προσφορά, διότι μία μεταβολή στην τιμή τους επηρεάζει αυτόματα και το κόστος του προϊόντος.

Επιπρόσθετα, οι μεταβολές στην τεχνολογία οδηγούν σε μεταβολές της προσφοράς των τουριστικών προϊόντων. Η τεχνολογική πρόοδος έχει ως κύρια απότοκα τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και τη μείωση του κόστους παραγωγής των τουριστικών αγαθών, ενώ παράλληλα μπορεί να «δημιουργήσει» μακροπρόθεσμα και νέα τουριστικά προϊόντα.

Το τουριστικό προϊόν παρουσιάζει ανελαστική προσφορά. Με άλλα λόγια, μια αύξηση της τουριστικής ζήτησης ή μια άνοδος των τιμών των τουριστικών υπηρεσιών δεν συνεπάγεται κατ'ανάγκη και μια παράλληλη αναλογική αύξηση των τουριστικών προϊόντων που προσφέρει ένας τουριστικός προορισμός. Έτσι, η ζήτηση επιπλέον κλινών σε έναν τουριστικό προορισμό, όπου υπάρχει καταλυματικός κορεσμός, δεν σημαίνει ότι μπορούν να παραχθούν και να προσφερθούν την ίδια στιγμή οι συγκεκριμένες επιπλέον ζητούμενες κλίνες.

---

²⁵ Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008, σελ. 162

6. Μορφές τουρισμού

Ο τουρισμός ορίζεται ως «η ανθρώπινη δραστηριότητα κατά την οποία οι άνθρωποι μετακινούνται προσωρινά και διαμένουν για μικρό χρονικό διάστημα (μία διανυκτέρευση μέχρι ένα χρόνο, για τους τουρίστες εξωτερικού τουρισμού και μέχρι έξι μήνες για τους τουρίστες εσωτερικού τουρισμού στην Ελλάδα) σε τόπους διαφορετικούς εκείνων στους οποίους ζουν και εργάζονται κανονικά, για λόγους ανάπαυσης, ψυχαγωγίας, περιήγησης, εξερεύνησης, άσκησης, θεραπείας, επίσκεψης φίλων και συγγενών, θρησκείας, επαγγέλματος, μόρφωσης και συμμετοχής σε διάφορες εκδηλώσεις, αν και εφόσον οι λόγοι αυτοί δεν έχουν χρηματικό ή άλλο υλικό κίνητρο και η δραστηριότητα αυτή συνεπάγεται δαπάνη και εκδηλώνεται κατά τη διάρκεια των διακοπών»²⁶.

Ως καθιερωμένες, παραδοσιακές ή επικρατούσες μορφές τουρισμού θεωρούνται οι κύριες μορφές τουρισμού που επικρατούν σε έναν τουριστικό προορισμό²⁷, δηλαδή εκείνες που αντιπροσωπεύουν το μεγαλύτερο μέρος της τουριστικής υποδομής²⁸.

Όταν μία μορφή τουρισμού έχει τη δυνατότητα να εναλλαχθεί με κάποια άλλη, αντικαθιστώντας την, τότε αποκαλείται εναλλακτική μορφή τουρισμού²⁹.

Σύμφωνα με μία άλλη άποψη³⁰, ως εναλλακτικός τουρισμός καλείται η μορφή τουρισμού, που φαίνεται να αντίκειται στον μαζικό και πρέπει να αντιμετωπίζεται ως «μία μορφή τουριστικής ανάπτυξης με συγκεκριμένες προτεραιότητες και αρχές, η οποία όταν πραγματοποιείται κατάλληλα είναι υποσύνολο της αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης». Μια τρίτη άποψη υποστηρίζει, ότι εναλλακτικό τουρισμό αποτελούν «οι μορφές τουρισμού που είναι συμβατές με τις περιβαλλοντικές και τις κοινωνικές αξίες της περιοχής και οι οποίες επιτρέπουν τόσο στην κοινωνία υποδοχής όσο και

---

²⁶ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Εκδόσεις Έλλην, 2000, σελ. 16

²⁷ ό.π. σελ 21

²⁸ Κύρια μορφή τουρισμού στην νήσο Ρόδο αποτελεί ο παράκτιος τουρισμός

²⁹ Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Εκδόσεις Έλλην, 2000, σελ. 15

³⁰ Μάριος Σωτηριάδης, Ιωάννα Φαρσάρη, Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, Αθήνα 2009, σελ. 26

στους επισκέπτες να απολαύσουν μία θετική και αξιόλογη αλληλεπίδραση και κοινές εμπειρίες»³¹. Τέλος, σύμφωνα με μία ακόμα άποψη, ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί το μέσο για ένα βιώσιμο τουρισμό³² και χρησιμοποιείται ως «συλλογική έκφραση» όπου εντάσσονται οι έννοιες ήπιος τουρισμός, πράσινος τουρισμός, οικοτουρισμός, αγροτουρισμός, ευγενής τουρισμός.

Η ταξινόμηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού συντελείται με γνώμονα δύο κριτηρίων: α) το κίνητρο των τουριστών και β) το περιβάλλον στο οποίο θα πραγματοποιηθούν οι τουριστικές δραστηριότητες³³. Για παράδειγμα, μορφές τουρισμού με βάση το κίνητρο του επισκέπτη αποτελούν ενδεικτικά:

- Επαγγελματικά ταξίδια – Επαγγελματικός τουρισμός – Συνεδριακός τουρισμός
- Οικολογικός τουρισμός – Αειφόρος τουρισμός
- Πολιτιστικός τουρισμός
- Αθλητικός τουρισμός
- Ιαματικός τουρισμός

Ενώ μορφές με κριτήριο το περιβάλλον της τουριστικής δραστηριότητας ενδεικτικά απαρτίζουν:

- Αστικός τουρισμός
- Ορεινός τουρισμός
- Παράκτιος – Θαλάσσιος τουρισμός
- Γεωργικός τουρισμός – Αγροτουρισμός

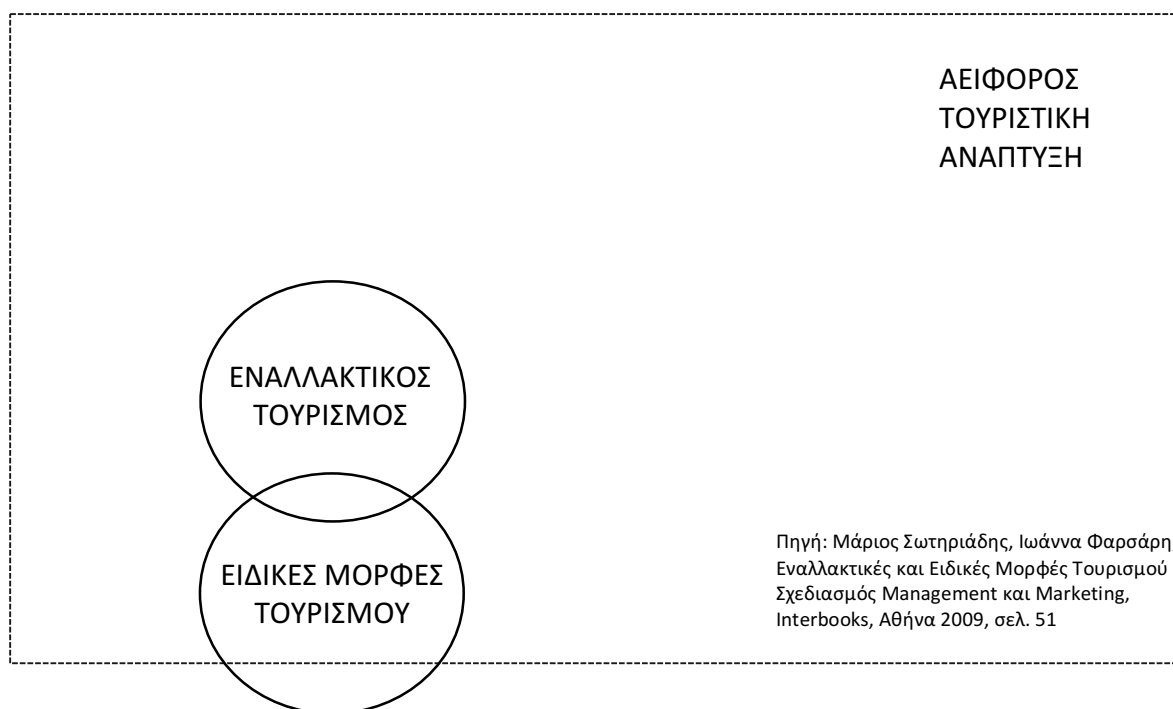
³¹ ό.π. σελ. 42

³² Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 619

³³ Μάριος Σωτηριάδης, Ιωάννα Φαρσάρη, Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, Αθήνα 2009, σελ.25

Τέλος, οι ειδικές μορφές τουρισμού (ή τουρισμός ειδικών ενδιαφερόντων), αντίθετα από τις εναλλακτικές μορφές τους, είναι δυνατόν να εμφανίζουν συμπληρωματικότητα με το μαζικό τουρισμό, και δύνανται να διενεργηθούν από περισσότερες ομάδες ατόμων, αναφερόμενες σε ειδικά τμήματα της τουριστικής αγοράς³⁴. Ενδέχεται επίσης, να επικεντρώνονται στην απόπειρα εκπλήρωσης κάποιου ειδικού ενδιαφέροντος των επισκεπτών (π.χ. γευσιγνωσία, ζωγραφική, συγκεκριμένη αθλητική δραστηριότητα κ.α.).

Κάποιες ειδικές μορφές τουρισμού είναι δυνατόν να αποτελούν ταυτόχρονα μέρος του συνόλου του εναλλακτικού τουρισμού, ο οποίος όπως αναφέρθηκε ανωτέρω αποτελεί υποσύνολο της αιφόρου τουριστικής ανάπτυξης, ενώ κάποιες άλλες όχι όπως ακριβώς παρουσιάζει το κατωτέρω σχήμα³⁵:

³⁴ ό.π. σελ. 27

³⁵ ό.π. σελ. 51

B. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

1. Επιδράσεις στο οικονομικό περιβάλλον

Ο τουρισμός, όπως λέχθηκε ανωτέρω, συνδέεται με ένα ευρύ πλέγμα δραστηριοτήτων και επιδρά με ποικίλους τρόπους στη διαμόρφωση του οικονομικού περιβάλλοντος. Αναλυτικότερα, επακολούθημα της τουριστικής δραστηριότητας είναι η δημιουργία θέσεων (εποχικής στις περισσότερες περιπτώσεις) απασχόλησης, τόσο για ανειδίκευτη όσο και για εξειδικευμένη εργασία, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται η αυτοαπασχόληση με την ίδρυση και διατήρηση μικρών ή μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων. Παράλληλα, η χώρα υποδοχής αυξάνει τα έσοδά της μέσω της άμεσης και έμμεσης φορολογίας των τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών, όπως επίσης με το συναλλάγμα, το οποίο εισρέει σε αυτήν και επηρεάζει θετικά το ισοζύγιο πληρωμών. Ακόμα, στις χώρες προορισμού και επ'ευκαιρία της τουριστικής δραστηριότητας, δημιουργούνται υποδομές και ανωδομές (οδικό δίκτυο, αεροδρόμια, λιμάνια) κατάλληλες για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών αλλά και των κατοίκων, που ίσως δεν θα απολάμβαναν ή θα καθυστερούσαν να απολαύσουν σε περιοχές όπου δε θα υπήρχε τουριστική δραστηριότητα. Επιπρόσθετα, στα τουριστικά «εδάφη» παρατηρούνται υψηλότερα επίπεδα τιμών, παρέχοντας στους κατοίκους εκείνων των περιοχών ένα υψηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα, ενώ τέλος δε θα μπορούσε να μην γίνει αναφορά στην τάση προς την παραοικονομία, η οποία εμφανίζεται έντονα στις περιοχές αυτές.

2. Επιδράσεις στο κοινωνικό περιβάλλον

Η τουριστική δραστηριότητα, πέρα από τη συμβολή της στο οικονομικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής, επιδρά ταυτόχρονα και στο κοινωνικό της περιβάλλον. Αυτό συμβαίνει αρχικά με τη διαδικασία της «εποχικής αποκέντρωσης», η οποία λαμβάνει χώρα, όταν οι ξενοδοχοϋπάλληλοι ετοιμάζονται να εργασθούν ή να αναζητήσουν εργασία, μετακινούμενοι από τα αστικά κέντρα στην «τουριστική» περιφέρεια. Επιπλέον, μέσω της τουριστικής δραστηριότητας δημιουργούνται γέφυρες επικοινωνίας επισκεπτών και των ντόπιων, μέσω των ηθών και των εθίμων, ενώ παράλληλα, ο τουρισμός συμβάλλει στην ανάδειξη, αξιοποίηση, προβολή και

προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου προορισμού. Ωστόσο, σε περιοχές με έντονη τουριστική δραστηριότητα παρατηρείται η εγκατάλειψη της απασχόλησης σε σχέση με τους πρωτογενείς τομείς της οικονομίας, αφού προτιμάται η ενασχόληση αποκλειστικά με το τουριστικό φαινόμενο. Ακόμα, εμπειρικά προκύπτει, ότι στις τουριστικές περιοχές επιδεινώνονται φαινόμενα κοινωνικής παθογένειας, όπως η χρήση ναρκωτικών ουσιών, η υπερκατανάλωση αλκοόλ, η εγκληματικότητα και ο μιμητισμός.

3. Επιδράσεις στο δομημένο περιβάλλον

Οι επιδράσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον διαχωρίζονται σύμφωνα με τη θεωρία σε άμεσες και έμμεσες³⁶. Οι πρώτες αφορούν στη φυσική φθορά των έργων τουριστικού ενδιαφέροντος, η οποία δεν είναι δυνατόν να αποτραπεί και τα έργα αυτά ως αξιοθέατα «πρέπει να υποστούν» για να τα απολαύσουν οι επισκέπτες, έως το πέρας της τουριστικής περιόδου, ώστε να έρθει η περίοδος των εργασιών συντήρησης. Η φθορά αυτή μπορεί να προκληθεί εξαιτίας των περιβαλλοντικών συνθηκών που επικρατούν στην περιοχή (υγρασία, όξινη βροχή, έντονη ηλιοφάνεια), που έχουν ως αποτέλεσμα τη σταδιακή διάβρωση κεραμικών υλικών, το ξεθώριασμα των χρωμάτων, τη φθορά μαρμάρων, την δημιουργία ρωγμών σε λίθους λόγω αυξομείωσης θερμοκρασίας, την αλλοίωση τοιχογραφιών, και άλλα. Άμεσες επιδράσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον προκαλεί επίσης ο συνδυασμός απερισκεψίας και ελλείψεως παιδείας των επισκεπτών από κοινού με την ανοχή, ολιγωρία ή ωχαδερφισμό των υπευθύνων φύλαξης των αρχαιολογικών χώρων, ο οποίος οδηγεί συχνά στην κατατροφή των μνημείων μέσω της αφής, χρωματισμού, λαξεύσεως ή ρύπανσης και ούτω καθ'εξής.

Ως έμμεσες επιδράσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον θεωρούνται τα διάφορα έργα υποδομής, τα οποία είναι απαραίτητα για την επισκεψιμότητα, λειτουργία ή αναβάθμιση των αρχαιολογικών χώρων με στόχο την ανάδειξη και

---

³⁶ Χάρης Κοκκώσης, Πάρις Τσάρτας, Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001, σελ. 164

προστασία τους, όπως έργα φωτισμού, ανασκευές, ανασυλώσεις, δημιουργία εγκαταστάσεων υγιεινής ή αναψυκτηρίων.

Παράλληλα, ως έμμεσες επιδράσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον μπορούν να θεωρηθούν οι διάφορες ανακατασκευές παλαιών διατηρητέων κτηρίων με σκοπό την τουριστική τους εκμετάλλευση, η αυξημένη αξία των ακινήτων καθώς και το υψηλό ποσό των μισθωμάτων στις τουριστικές περιοχές. Επιπρόσθετα, σε αυτήν την κατηγορία επιδράσεων εντάσσονται τα διάφορα έργα υποδομής ή ανωδομής, που γίνονται επ'ευκαιρία της τουριστικής ζήτησης, με στόχο, ο προορισμός να είναι σε θέση να φιλοξενήσει απροβλημάτιστα το σύνολο του αριθμού των επισκεπτών. Τέτοια έργα για παράδειγμα αποτελούν η βελτίωση ή επιμήκυνση του οδικού δικτύου, η κατασκευή μαρίνων³⁷, η κατασκευή νέων εργοστασίων παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας³⁸, καθώς και έργα ενίσχυσης του δικτύου ύδρευσης και αποχέτευσης. Τέλος, ως έμμεσες επιδράσεις του τουρισμού στο δομημένο περιβάλλον θεωρούνται τα φαινόμενα αυθαίρετης δόμησης³⁹ και οικοπεδοποίησης, με αποτέλεσμα την αλλοίωση του φυσικού τοπίου, η έλλειψη χώρων στάθμευσης, η κυκλοφοριακή συμφόρηση, και η οπτική ρύπανση.

4. Επιδράσεις στο φυσικό περιβάλλον

Ο τουρισμός, όπως άλλωστε και κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα η οποία παρεμβαίνει στο φυσικό περιβάλλον ή το χρησιμοποιεί, επιδρά σε αυτό τόσο θετικά όσο και αρνητικά. Ειδικότερα, η τουριστική δραστηριότητα πραγματοποιείται σε τρεις «κατηγορίες» περιοχών⁴⁰:

1. Τις περιοχές από όπου προέρχονται οι επισκέπτες – τόπος αναχώρησης
2. Τις τουριστικές περιοχές προορισμού
3. Τις «ζώνες διακινήσεως»

---

³⁷ π.χ. μαρίνα Κω

³⁸ π.χ. νέο εργοστάσιο της ΔΕΗ στη Ρόδο

³⁹ ό.π. σελ. 168

⁴⁰ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 791

Οι επιδράσεις της τουριστικής δραστηριότητας στο φυσικό περιβάλλον εμφανίζονται τόσο στις ζώνες διακινήσεως και όσο στους τόπους προορισμού, όπου δεν υπάρχει η σχετική φροντίδα δημιουργίας ενός ορθολογικού και μακροχρόνιου «πράσινου» σχεδιασμού. Βέβαια, οι επιπτώσεις στους τόπους υποδοχής γίνονται ευκολότερα αντιληπτές, λόγω της έντασης και της μαζικότητας των ζητημάτων που δημιουργούνται.

Ξεκινώντας από τα αρνητικά, η μεταφορά των επισκεπτών προς και από τον τόπο προορισμού επιδεινώνει την ρύπανση της ατμόσφαιρας, λόγω των καυσαερίων που εκλύουν οι διάφορες μηχανές εσωτερικής καύσης⁴¹ που χρησιμοποιούνται σε αυτή τη διαδικασία (αεροπλάνα, λεωφορεία, αυτοκίνητα, πλοία), ενισχύοντας το φαινόμενο θερμοκηπίου. Ταυτόχρονα, οι μετακινήσεις, αποτελούν εστίες ηχορύπανσης, με αντίκτυπο στα οικοσυστήματα· ενώ λόγω της καύσης των ορυκτών καυσίμων και των υδρογονανθράκων για την παραγωγή ενέργειας που να ανταποκρίνεται στην αυξημένη κατανάλωση λόγω των επισκεπτών, προκαλείται αύξηση της συγκέντρωσης του διοξειδίου του άνθρακα στην ατμόσφαιρα, γεγονός που θεωρείται αιτία της κλιματικής αλλαγής. Η επιδείνωση της ρύπανσης της ατμόσφαιρας είναι λογικό, ότι επηρεάζει και την υγεία των ατόμων, ειδικά εκείνων που πάσχουν από αναπνευστικές νόσους⁴².

Στα προβλήματα, έρχεται να προστεθεί η ρύπανση των υδάτων, άμεσα, είτε διά της ρίψεως απορριμάτων απευθείας στη θάλασσα ή στις ακτές από τους λουόμενους, είτε κατά τη διαδικασία εκκαθάρισης των λυμάτων και υπολειμμάτων πετρελαιοειδών των διερχόμενων πλοίων. Η άμεση ρύπανση των υδάτων πέρα από την οπτική ρύπανση που προκαλεί (π.χ. αποκρουστικές παραλίες), καθιστά τα νερά ακατάλληλα για κολύμβηση, ενώ έχει επιπτώσεις και στην υγεία των υδρόβιων οργανισμών. Βέβαια η ρύπανση των υδάτων προκαλείται και με έμμεσο τρόπο, δηλαδή δια μέσου των φυτοφαρμάκων που χρησιμοποιούνται για τη συντήρηση των

---

⁴¹ Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ.19

⁴² Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 60

κήπων ή των πάρκων, όπως επίσης λόγω της παρατεταμένης και ευρείας χρήσης καθαριστικών απορρυπαντικών, τα οποία καταλήγουν στον υδροφόρο ορίζοντα δημιουργώντας το φαινόμενο του ευτροφισμού⁴³. Ακόμα, πηγή της ρύπανσης των υδάτων αποτελεί το ανεπαρκές αποχετευτικό σύστημα, το οποίο λόγω του υπέρογκου αριθμού των επισκεπτών, συχνά δεν είναι δυνατόν να λειτουργήσει σωστά, διοχετεύοντας τα λύματα απευθείας στα ύδατα, δίχως την προηγούμενη απαιτούμενη επεξεργασία. Το πρόβλημα επιδεινώνεται σε περιοχές που χρήζουν λόγω της ευαισθησίας τους⁴⁴, ιδιαίτερης προστασίας και όπου πραγματοποιείται με ιδιαίτερη ένταση ανεξέλεγκτος παράκτιος τουρισμός. Αποτέλεσμα όλων αυτών είναι η μείωση των αναγκαίων υδάτινων αποθεμάτων στους πρωτογενείς κλάδους της οικονομίας, όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία· οι σοβαρές βλάβες στην υγεία του ανθρώπου, καθώς και των οργανισμών που κατοικούν σε υδάτινο περιβάλλον.

Παράλληλα, η τουριστική δραστηριότητα επιδρά αρνητικά στο περιβάλλον εξαιτίας της κατάχρησης και κατασπατάλησης πόσιμου νερού⁴⁵, το οποίο καταναλώνεται τόσο με σκοπό την πόση και την προσωπική υγιεινή των επισκεπτών όσο και στον καθαρισμό των δωματίων τους, στο πότισμα των διαφόρων κήπων, και τη χρήση του σε πισίνες. Το αποτέλεσμα της υπεράντλησης πόσιμου ύδατος είναι η υφαλμύρανσή του, δηλαδή η εισχώρηση θαλασσιών υδάτων στις γεωτρήσεις του πόσιμου νερού, καθώς ο υδροφόρος ορίζοντας του τελευταίου υποχωρεί κάτω από τη στάθμη της επιφάνειας της θάλασσας. Ταυτόχρονα, δεν είναι λίγες οι φορές που η υπεράντληση είναι υπεύθυνη για κρούσματα δηλητηριάσεων ή γαστρεντερίτιδας, καθώς η αυξημένη ανάγκη σε νερό οδηγεί σε ανεξέλεγκτη άντληση των υδάτων, χωρίς προηγουμένως αυτό να έχει περάσει από την απαραίτητη διαδικασία, ώστε να είναι καθόλα αβλαβές και ακίνδυνο προς πόση.

---

⁴³ Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ.23

⁴⁴ λ.χ. νησιά με περιορισμένα αποθέματα πόσιμου ύδατος

⁴⁵ Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ.14

Η τουριστική δραστηριότητα επίσης επιβαρύνει το περιβάλλον μέσω της ρύπανσης του εδάφους, λόγω των αυξημένων απορριμμάτων και στερεών αποβλήτων που εκλύονται από τα ξενοδοχεία και τα καταστήματα υγειονομικού ενδιαφέροντος. Είναι συχνό το φαινόμενο κατά το οποίο δεν πραγματοποιείται συνολική αποκομιδή των απορριμμάτων αυτών, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που τα απορρίμματα μεταφέρονται σε παράνομες χωματερές, όπου είτε δημιουργούνται εστίες μόλυνσης, είτε αναφλέγονται, προκαλώντας ατμοσφαιρική ρύπανση. Τέλος, εξαιτίας της χρήσης των διαφόρων μηχανημάτων και εκσκαφών (λ.χ. καθαρισμού των ακτών, δημιουργία χιονοδρομικών κέντρων), το έδαφος υπόκειται σε διάβρωση⁴⁶ με αποτέλεσμα την ενίσχυση του φαινομένου της ερημοποίησης.

Οι επιδράσεις βέβαια του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον δεν γίνονται αντιληπτές μόνο σε τοπικό – εθνικό επίπεδο, αλλά και σε παγκόσμιο. Ένα από τα κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα που εμφανίζει ραγδαία επιδείνωση εξαιτίας της τουριστικής δραστηριότητας, είναι η απώλεια της βιολογικής ποικιλότητας⁴⁷. Ειδικότερα, η υπερβολική χρήση των φυσικών πόρων σε συνδιασμό με τη διατάραξη των οικοσυστημάτων λόγω π.χ. της ανεπαρκούς διαχείρισης των αποβλήτων ή της ανεξέλεγκτης δόμησης, οδηγούν με μαθηματική ακρίβεια στην μείωση της παραγωγικότητας των τελευταίων, έχοντας ως αποτοκο την ταυτόχρονη μείωση των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται από αυτά (τροφή, ενέργεια, φάρμακα). Επιπρόσθετα, η απώλεια της βιοποικιλότητας, αποσταθεροποιεί τα οικοσυστήματα, με αποτέλεσμα να μην είναι πλέον ικανά να απορροφήσουν τους ρύπους που εκπέμπονται λόγω της τουριστικής (και όχι μόνο) δραστηριότητας ή αναπεξέλθουν σε φυσικές καταστροφές. Σε κάθε περίπτωση, η απώλεια της βιολογικής ποικιλότητας, αθροίζοντας τα ανωτέρω, σημαίνει «απώλεια του τουριστικού δυναμικού⁴⁸».

---

⁴⁶ ό.π. σελ. 17

⁴⁷ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 798

⁴⁸ ό.π.

Ένα ακόμα παγκόσμιο πρόβλημα που επιτείνεται εξαιτίας του τουρισμού, είναι η εξάντληση της στιβάδας του όζοντος⁴⁹. Αναλυτικότερα, κατά τη τουριστική δραστηριότητα χρησιμοποιούνται με ένταση συσκευές και εγκαταστάσεις ψύξης, εκλύοντας ουσίες, οι οποίες ονομάζονται χλωροφθοράνθρακες. Οι τελευταίες σε συνδυασμό με τις εκπομπές των μηχανών εσωτερικής καύσης που χρησιμοποιούνται για την μεταφορά των επισκεπτών, από τον τόπο αναχώρησης στον τόπο προορισμού και το αντίστροφο, εξαντλούν την στιβάδα του όζοντος, με αποτέλεσμα την ανεπαρκή απορρόφηση της υπεριώδους ακτινοβολίας, η οποία έχει ως επακόλουθο διατάραξη των οικοσυστημάτων και ανάπτυξη διαφόρων ασθενειών⁵⁰.

Τέλος, ένα ακόμη οικουμενικό περιβαλλοντικό πρόβλημα το οποίο εντείνεται λόγω της τουριστικής βιομηχανίας είναι η κλιματική αλλαγή⁵¹. Αυτό συμβαίνει διότι κατά τη διαδικασία της καύσης των ορυκτών καυσίμων, τα οποία χρησιμοποιούνται για την μεταφορά των επισκεπτών (ιδιαίτερος κατα την αεροπορική μετακίνηση) παράγονται ρύποι, όπως το διοξείδιο του άνθρακα, το οποίο σε συνδυασμό με το μεθάνιο, το οποίο εκλύεται από τις χωματερές⁵², και άλλα αέρια, γνωστά ως «αέρια του θερμοκηπίου», απορροφούν την υπεριώδη ακτινοβολία σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι το οξυγόνο και το άζωτο. Έτσι, η ικανότητα της ατμόσφαιρας να αποθηκεύσει θερμότητα αυξάνεται⁵³, με αποτέλεσμα να λαμβάνει χώρα η σταδιακή άνοδος της θερμοκρασίας της Γης.

Επιπλέον, η τεταμένη χρήση ηλεκτροκινητήρων σε συσκευές ψύξης (ψυγεία, κλιματιστικά), τόσο για επαγγελματική χρήση (υπεραγορές, εστιατόρια, ξενοδοχεία κ.λπ.) είτε για ιδιωτική (νοικοκυριά), αυξάνει την κατανάλωση άεργης ηλεκτρικής

---

⁴⁹ ό.π. σελ 799

⁵⁰ Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 69

⁵¹ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 799

⁵² Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ. 19

⁵³ Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 63

ισχύος, με συνέπεια την αύξηση απώλειας ισχύος στα συστήματα παραγωγής – διανομής και επακόλουθο αύξηση της εκπομπής ρύπων από τα εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας.

Η τουριστική βιομηχανία επιδρά μέσω «δράσης» στο φυσικό περιβάλλον επιτείνοντας το ζήτημα της κλιματικής αλλαγής, ενώ το περιβάλλον «αντιδρά» (και) μέσω της κλιματικής αλλαγής, που επιδρά με τη σειρά του στο τουριστικό φαινόμενο. Η παγκόσμια αύξηση της θερμοκρασίας έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ξηρασίας και θερμών κυμάτων. Ταυτόχρονα, λόγω της ανόδου της θερμοκρασίας παρατηρείται λιγότερη πτώση χιονιού στα χιονοδρομικά κέντρα, με συνέπεια την άμεση ελάττωση της χειμερινής τουριστικής περιόδου⁵⁴. Την ίδια στιγμή, οι επισκέπτες επιλέγουν διστακτικά κάποια χώρα προορισμού με υψηλή θερμοκρασία, εξαιτίας του φόβου ασθενειών, αλλοίωσης τροφίμων, μειωμένης προσφερόμενης ποσότητας πόσιμου νερού κ.λπ.

Πέρα από τις αρνητικές επιδράσεις της τουριστικής δραστηριότητας στο περιβάλλον, υπάρχουν και οι θετικές, οι οποίες περιλαμβάνουν τόσο δράσεις πρόληψης όσο και ενέργειες αποτροπής καταστροφής της φύσης. Σε αυτές μπορεί να ενταχθούν η δημιουργία υποδομών, με σκοπό την προστασία του, όπως δημιουργία πάρκων, ίδρυση φορέων για τη φροντίδα άγριων ζώων ή την προστασία θαλασσιών οργανισμών και ακτών, εκστρατείες κατά της κατασπατάλησης του νερού και χρήσης εναλλακτικών καθαριστικών. Επιπλέον η όλη επίδραση της τουριστικής δραστηριότητας δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας πλαισίων βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και παραγωγής εξειδικευμένης νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος.

Βέβαια, θα ήταν παράλογο να θεωρείτο ότι ο τουρισμός ή οι όποιοι επιχειρούν σε αυτόν τον κλάδο, ευθύνονται αποκλειστικά για όλες τις ανωτέρω αρνητικές επιδράσεις στο φυσικό περιβάλλον, αφού τα προβλήματα προϋπάρχουν και απλώς

---

⁵⁴ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 800

επιδεινώνονται μέσω της τουριστικής δραστηριότητας. Άλλωστε, οι εμπλεκόμενοι φορείς της τουριστικής δραστηριότητας δεν είναι μόνο οι προαναφερθέντες αλλά και η τοπική αυτοδιοίκηση, οι μόνιμοι κάτοικοι του τόπου υποδοχής και φυσικά ο ίδιος ο επισκέπτης⁵⁵.

Σημαντικό σε αυτό το σημείο είναι να τονισθεί ότι η υποβάθμιση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος, ενδέχεται να προκαλέσει κατακόρυφη μείωση της τουριστικής ζήτησης σε αυτούς τους προορισμούς, καθώς όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, το φυσικό περιβάλλον αποτελεί μεταβλητή δημιουργίας της τουριστικής ζήτησης.

5. Περιβαλλοντική οικονομική

Η ανάπτυξη της οικονομίας με την ταυτόχρονη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου, αποτελούν αιτίες επιδείνωσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Το προηγούμενο συμβαίνει, καθώς η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος προκαλεί την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, οι οποίες βασίζονται στη χρησιμοποίηση πρώτων υλών και πόρων προερχόμενων από το φυσικό περιβάλλον.⁵⁶ Η ανάγκη για την μελέτη αφενός μεν του τρόπου μεταφοράς των πόρων από τη φύση στην οικονομία με σκοπό την εκμετάλλευσή τους και την έναρξη της παραγωγικής ή καταναλωτικής διαδικασίας, αφετέρου δε των περιβαλλοντικών ζητημάτων που γενώνται από αυτή τη διαδικασία, υπό το πρίσμα των αρχών της οικονομικής επιστήμης, δημιούργησε τον κλάδο των οικονομικών με την ονομασία περιβαλλοντική οικονομία.

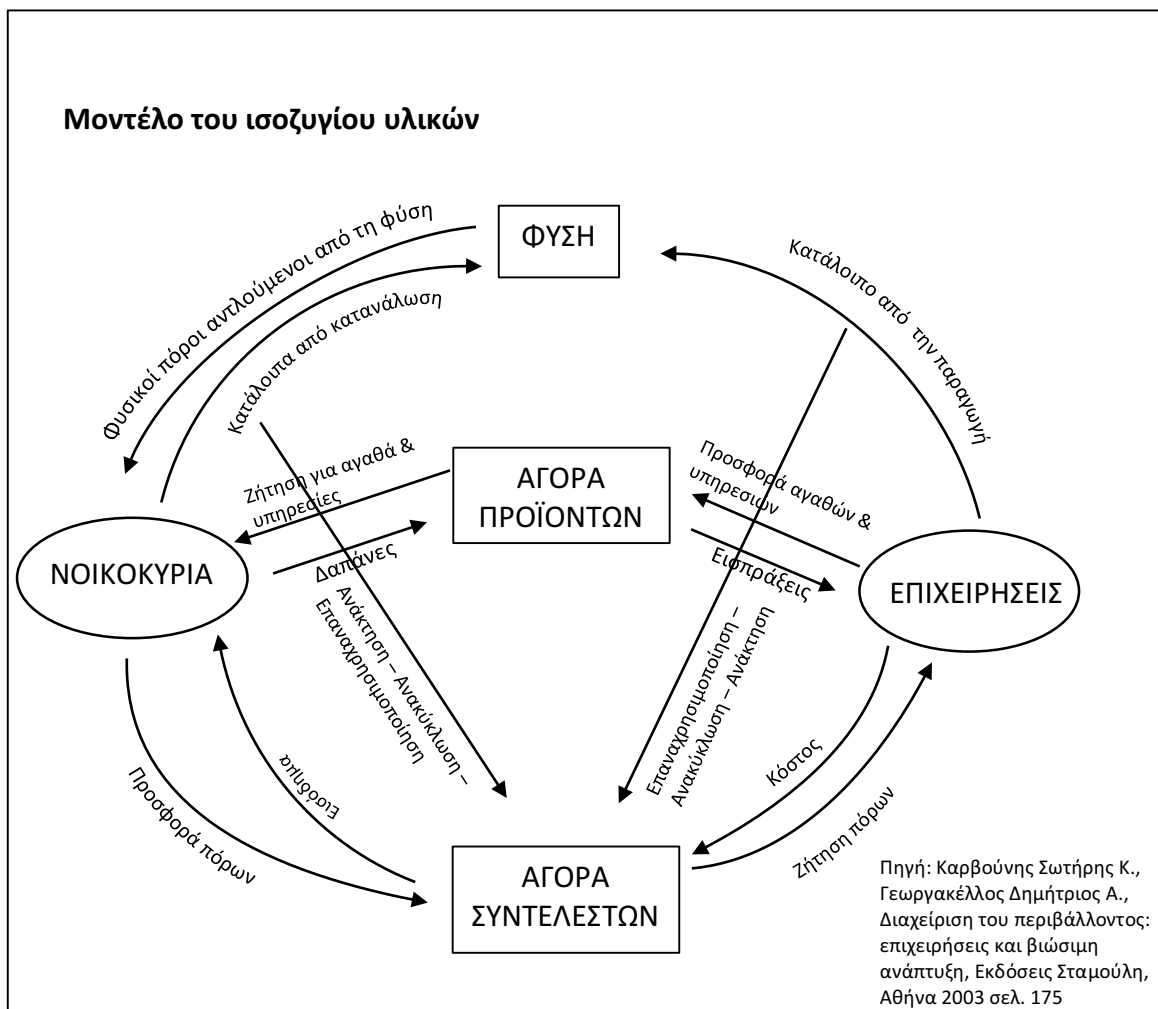
Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η ζήτηση και η προσφορά αποτελούν τις κινητήριες δυνάμεις τις αγορές, οι οποίες έχουν δύο κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτον, τόσο η ζήτηση, δηλαδή η κατανάλωση, όσο και η προσφορά, δηλαδή η παραγωγή, χρειάζονται οικονομικούς πόρους για να ενεργοποιηθούν. Δεύτερον, και οι δύο

---

⁵⁵ Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ.13

⁵⁶ Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 163

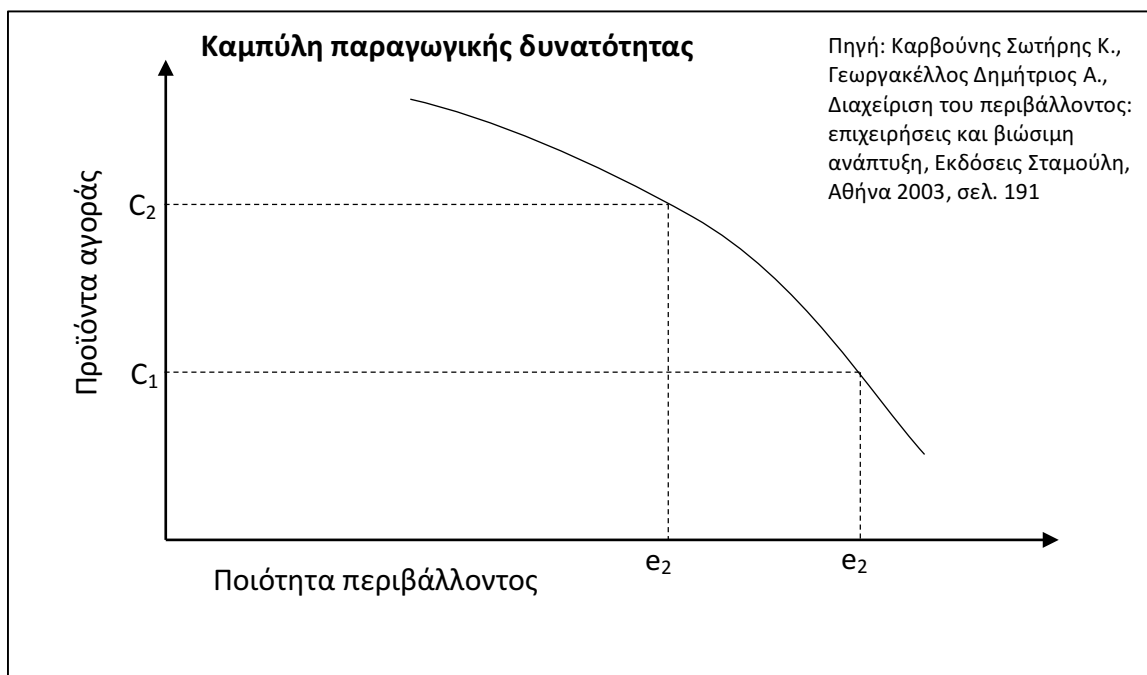
δυνάμεις, έχουν ως άμεση επίπτωση της λειτουργίας τους τη ρύπανση του φυσικού περιβάλλοντος μέσω των καταλοίπων που εκλύουν. Ως κατάλοιπο ορίζεται η ποσότητα του ρυπαντή, που παραμένει στο περιβάλλον μετά από μια φυσική ή τεχνική διαδικασία⁵⁷. Η σχέση φυσικού περιβάλλοντος και οικονομικής δραστηριότητας αποτυπώνεται σχηματικά στο μοντέλο του ισοζυγίου των υλικών⁵⁸, όπου εμφανίζεται η σύνδεση του οικονομικού συστήματος με τη φύση, μέσω μιας ροής φυσικών πόρων από το περιβάλλον προς την οικονομία.

⁵⁷ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 176

⁵⁸ ό.π. σελ 172

Παράλληλα, η σχέση μεταξύ των προϊόντων (αγαθών και υπηρεσιών) και οικονομίας αποτυπώνονται με τη βοήθεια της περιβαλλοντικής οικονομίας στο παρακάτω διάγραμμα, όπου στον κατακόρυφο άξονα τοποθετείται το συνολικό προϊόν της οικονομίας, το οποίο αντιπροσωπεύει τη συνολική εμπορική αξία των συμβατικών οικονομικών αγαθών που διακινούνται σε ένα έτος, ενώ στον οριζόντιο άξονα αποτυπώνεται η ποιότητα του περιβάλλοντος.

Η περιβαλλοντική οικονομική έχει αναπτύξει ορισμένες θεωρίες με στόχο να εντοπίσει ποία ακριβώς είναι τα κίνητρα των ατόμων που ρυπαίνουν το περιβάλλον με αποτέλεσμα την υποβάθμισή του, ώστε να καταφέρει να θεμελιώσει τρόπους αντιμετώπισης⁵⁹.

Σύμφωνα λοιπόν με μία πρώτη άποψη, οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά ρυπαίνουν το περιβάλλον διαμέσου των αποβλήτων τους, διότι αυτό αποτελεί και τον οικονομικότερο τρόπο διάθεσής τους. Βέβαια, τόσο οι ζημιές που προκαλούνται από τη ρύπανση, όσο και το όφελος που δημιουργείται δεν υπόκεινται σε τιμολόγηση⁶⁰.

⁵⁹ Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 183

⁶⁰ ό.π. σελ. 34

Μία δεύτερη άποψη διαπιστώνει, ότι το περιβάλλον δεν ρυπαίνεται μόνο από όσους αποσκοπούν στο κέρδος ή μείωση δαπάνης με οποιοδήποτε κόστος, αλλά υπάρχουν και εκείνοι που «απλά το κάνουν». Η δεύτερη λοιπόν άποψη θεωρεί, ότι η ρύπανση του περιβάλλοντος από τις επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά συμβαίνει όχι μόνο εξαιτίας της επιθυμίας μεγιστοποίησης του κέρδους ή δραστικής μείωσης των δαπανών, αλλά και λόγω ελλείψεως περιβαλλοντικής ηθικής. Με άλλα λόγια, η ρύπανση του περιβάλλοντος λαμβάνει χώρα (και) διότι δεν υπάρχουν επαρκείς «ηθικές αντιστάσεις⁶¹».

Παρόλα αυτά, επειδή αφενός μεν δεν υπάρχει πολυτέλεια χρόνου εκπαίδευσης των μεγαλύτερων σε ηλικία ανθρώπων σε θέματα περιβαλλοντικής ηθικής, αφετέρου δε δεν είναι δυνατή η «ανάληψη των ηνίων» από μία άλλη, «εκπαιδευμένη περιβαλλοντικά» γενιά, η περιβαλλοντική οικονομία έχει επωμισθεί την ευθύνη να αναζητήσει και να εφεύρει τα κατάλληλα οικονομικά και ηθικά κίνητρα, ώστε οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, όχι μόνο να ενεργούν αλλά και να θέλουν να ενεργήσουν με γνώμονα τη διατήρηση και το σεβασμό του φυσικού περιβάλλοντος.

Μία από τις ατέλειες του μηχανισμού των αγορών που αποτελούν τροχοπέδη στη δημιουργία του βέλτιστου αποτελέσματος, αποτελούν οι εξωτερικές οικονομίες, οι οποίες διαχωρίζονται σε αρνητικές και θετικές. Οι πρώτες δημιουργούνται όταν προκύπτει ένα κοινωνικό κόστος δίχως την αντίστοιχη οικονομική επιβάρυνση του ιδιωτικού κόστους, ενώ οι δεύτερες, όταν παράγεται κοινωνική οφέλεια, χωρίς όμως να παράγεται το αντίστοιχο ιδιωτικό οικονομικό όφελος.

Η ρυπαίνουσα συμπεριφορά τόσο των παραγωγικών μονάδων όσο και των νοικοκυριών δημιουργούν «περιβαλλοντικό κόστος για την κοινωνία», το οποίο διακρίνεται σε κόστος πρόληψης της ρύπανσης, δηλαδή κόστος από την εφαρμογή των προληπτικών μέτρων, και σε κόστος ρύπανσης, δηλαδή στο «καθ'εαυτό» κόστος

---

⁶¹ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003, σελ. 179

της ρύπανσης⁶². Η δαπάνη για το κόστος αποφυγής της ζημίας από τη ρύπανση ή το κόστος αποκατάστασης της⁶³ δύναται να διακριθεί σε ιδιωτική ή δημόσια αναλόγως το φορέα που θα αναλάβει να την επωμισθεί. Το «περιβαλλοντικό κόστος» μπορεί να λάβει αλγεβρικά την παρακάτω μορφή:

Περιβαλλοντικό κόστος = Κόστος πρόληψης της ρύπανσης + (Κόστος αποφυγής της ρύπανσης + Κόστος ζημιών της ρύπανσης)⁶⁴

Το άθροισμα του κόστους αποφυγής της ρύπανσης και του κόστους ζημιών της ρύπανσης αποτελεί το κόστος ρύπανσης⁶⁵.

Οι εξωτερικές οικονομίες, επειδή ακριβώς δημιουργούν στρεβλώσεις στην αγορά, αντιμετωπίζονται με μέσα κρατικής παρέμβασης, ώστε να αποκατασταθεί η ομαλή της λειτουργία. Η παρέμβαση αυτή μπορεί να έχει τη μορφή θεσμικού ή κανονιστικού πλαισίου. Έτσι π.χ. για να αντιμετωπίσει το φαινόμενο των αρνητικών εξωτερικών οικονομιών που προκύπτουν από τη ρύπανση του αέρα, εξαιτίας των εκπομπών καυσαερίων των οικονομικών μονάδων, το κράτος θεσπίζει νόμο, όπου καθορίζονται, αφενός μεν οι ανώτατες επιτρεπόμενες τιμές καυσαερίων που επιτρέπεται να εκπέμπονται, αφετέρου δε η ποινή σε περίπτωση που δεν υπάρχει συμμόρφωση. Η προηγούμενη παρέμβαση μπορεί να έχει καθαρά τεχνικό χαρακτήρα, με την αναλυτική αποτύπωση των επιτρεπόμενων μεθόδων και εξοπλισμού, ώστε να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα ή να αφήνει στη διακριτική ευχέρεια των οικονομικών μονάδων τους τρόπους επίτευξης της συμμόρφωσης, μέσω μίας απλής αποτύπωσης ενός ανώτατου ορίου εκπομπών⁶⁶. Η προηγούμενη λύση ακολουθείται, όταν δεν συντρέχει κάποιος (τόσο) σοβαρό λόγος με δραματικές επιπτώσεις στη δημόσια υγεία ή το φυσικό περιβάλλον, οπότε και

---

⁶² Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 195

⁶³ ό.π.

⁶⁴ Joseph J. Seneca & Michael K. Taussig, Environmetnal economics, Second edition, Prentice-Hall, New Jersey 1974, σελ. 16

⁶⁵ ό.π.

⁶⁶ Λουκής Α. Αθανασίου, Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Προστασία, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα 2007, σελ. 45

προτιμάται η λύση της απόλυτης απαγόρευσης⁶⁷. Βέβαια, για να είναι αποτελεσματικά αποτρεπτικός ένας νόμος, απαιτείται να έχει προβλεφθεί ένα ολοκληρωμένο σύστημα ελεγχου των παραβατών, ώστε να μην υπάρχει δυνατότητα διαφυγής από το δίπτυχο συμμόρφωση ή ποινή.

Εναλλακτική μέθοδος αντιμετώπισης των αρνητικών εξωτερικών οικονομικών που αναπτύσσονται εξαιτίας της υποβαθμίσεως του περιβάλλοντος από τις επιχειρήσεις, αποτελεί η εσωτερίκευση (internalization) αυτής της εξωτερικής οικονομίας. Μέσα δηλαδή από κινήτρα ή αντικινήτρα η μέθοδος αυτή έχει ως απώτερο στόχο την οικονομική επιβάρυνση του ρυπαίνοντος κατ' αναλογία του κοινωνικού περιβαλλοντικού κόστους που επιφέρουν οι δραστηριότητες του, έτσι ώστε κατά την λήψη των αποφάσεων του να έχει κάποιον λόγο ώστε να συνυπολογίζει και την περιβαλλοντική βλάβη που προκαλεί⁶⁸. Η εσωτερίκευση της εξωτερικής οικονομίας πραγματοποιείται μέσω κάποιου ανταποδοτικού τέλους, υπό την έννοια της εισφοράς, δηλαδή του φόρου⁶⁹, υπολογισμένο έτσι ώστε να δημιουργείται επαρκές οικονομικό κίνητρο συμμόρφωσης προς τον περιβαλλοντικό κανόνα και επαρκές αντικίνητρο συνέχισης της ρυπαίνουσας συμπεριφοράς⁷⁰. Η ανωτέρω «μέθοδος αντιμετώπισης» συνοψίζεται στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει», η οποία έχει ως στόχο να καταστήσει οικονομικά ασύμφορη τη συμπεριφορά της ρυπαίνουσας οικονομικής μονάδος, λόγω του πρόσθετου κόστους που αυτή επιφέρει, ώστε τελικά να έχει κίνητρο να αναζητήσει τρόπους συμμόρφωσης προς την οδό προστασίας του περιβάλλοντος.

Βέβαια, είναι δυνατόν πέρα από τα οικονομικά αντικίνητρα, να θεσπίζονται και ειδικά οικονομικά κίνητρα, υπό τη μορφή επιδότησης, κάτω από τον μανδύα της

---

⁶⁷ Γεωργίου Χριστ. Κωπτή, *Οικολογία και Οικονομία*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 338

⁶⁸ Λουκής Α. Αθανασίου, *Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Προστασία*, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα 2007, σελ. 46

⁶⁹ Αναστάσιος Ι. Τάχος, *Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος* 6^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006, σελ. 302

⁷⁰ Λουκής Α. Αθανασίου, *Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Προστασία*, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα 2007, σελ. 46

ίδιας αρχής⁷¹, ως εφαρμογή αντιρρυπαντικής πολιτικής. Τέτοια κίνητρα αποτελούν φορολογικές απαλλαγές, διάθεση ποσών με σκοπό τη χρήση τους για την προστασία του περιβάλλοντος, έκπτωση φορολόγησης ή χρηματοδότηση για αγορά αντιρρυπαντικού εξοπλισμού και άλλα. Παρόλα αυτά, υπάρχει ένα σοβαρό μειονέκτημα αυτού του τρόπου αντιμετώπισης της περιβαλλοντικής καταστροφής, ότι δηλαδή το κόστος περιορισμού της ρύπανσης δεν επιβαρύνει τελικά (μόνο) τους καταναλωτές των ρυπογόνων προϊόντων αλλά όλους τους φορολογούμενους, δημιουργώντας στρεβλώσεις στην οικονομία και εν τέλει μείωση της κοινωνικής ευημερίας⁷².

Η περιβαλλοντική οικονομία, πέρα από την προσπάθεια της εξήγησης, υπό το πρίσμα της οικονομικής, των αποφάσεων που λαμβάνουν επιχειρήσεις και νοικοκυριά, οι οποίες (αποφάσεις) έχουν κάποιο αντίκτυπο στο φυσικό περιβάλλον, επιχειρεί να προχωρήσει ένα βήμα παραπέρα, μέσω της απόπειρας εναρμόνισης των ανθρωπίνων επιθυμιών με τις ανάγκες του οικοσυστήματος⁷³. Τα οικονομικά περιβάλλοντος προσπαθούν λοιπόν να ευαισθητοποιήσουν την κοινή γνώμη σε θέματα περιβάλλοντος, καλλιεργώντας την ιδέα, ότι οι οικονομικές μονάδες που προστατεύουν το περιβάλλον, αποκτούν όχι μόνο πολλαπλά οικονομικά οφέλη, αλλά και ανταγωνιστικό πλεονέκτημα.

Αν και η βελτίωση της ποιότητας του φυσικού περιβάλλοντος είναι παγκόσμιος στόχος, κοινό τόπο αποτελεί το γεγονός, ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί να συντελεστεί δίχως κάποια επίδραση στους φυσικούς πόρους. Έτσι, οι επενδύσεις σε κατασκευαστικά ή άλλα αναπτυξιακά έργα, που λόγω του μεγέθους τους ή της εντάσεώς τους θα έχουν το δίχως άλλο κάποιο περιβαλλοντικό κόστος, θα πρέπει, πριν ακόμα ξεκινήσουν τις εργασίες, να καταρτίσουν μία μελέτη περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Αναλόγως το πόρισμα που θα εκδοθεί, η επένδυση είτε δεν λαμβάνει

---

⁷¹ ό.π. σελ. 46

⁷² Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994, σελ. 357

⁷³ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 178

χώρα, καθώς θα έχει κριθεί, ότι οι επιπτώσεις στο περιβάλλον είναι ανυπολόγιστες, είτε αδειοδοτείται, υπό όρους και προϋποθέσεις, ώστε οι αρνητικές επιδράσεις να είναι οι λιγότερες δυνατές. Στη δεύτερη περίπτωση κρίνεται παράλληλα και η σχέση περιβαλλοντικού κόστους και περιβαλλοντικού οφέλους⁷⁴ από την εν λόγω επένδυση, όπου γίνεται ανεκτή η βραχυπρόθεσμη διατάραξη του αγαθού του φυσικού περιβάλλοντος, υπό την προϋπόθεση, ότι μακροχρόνια το συγκεκριμένο αγαθό θα ημερεύσει. Με τον τρόπο αυτόν είναι δυνατόν να υπάρξει ισορροπία μεταξύ της οικονομική ανάπτυξης και της ποσοτικής και ποιοτικής διατήρησης των φυσικών πόρων χάριν των επόμενων γενεών.

Έχει ασκηθεί κριτική σχετικά με τη μεθοδολογία που ακολουθείται για την εκπόνηση μίας μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων⁷⁵. Ειδικότερα, για να συνταχθεί, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, λαμβάνονται υπ'όψιν (μόνο) οι αρνητικές επιδράσεις που έχει το συγκεκριμένο έργο στο συγκεκριμένο τόπο, όπου πρόκειται να πραγματοποιηθεί. Με αυτόν τον τρόπο όμως παραλείπεται η διερεύνηση εναλλακτικών λύσεων. Παράλληλα, δεν είναι πάντοτε ευχερής η ακριβής αποτύπωση των μακροπρόθεσμων επιπτώσεων στα οικοσυστήματα, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατόν να υπολογισθεί το κόστος ή η ωφέλεια που θα αποκομίσουν από το έργο οι επόμενες γενιές. Μεθοδολογικά λοιπόν, επιβάλλεται να δημιουργηθούν νέοι τρόποι αξιολόγησης μιας μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ώστε κανείς να είναι σε θέση να εκτιμήσει ή να υπολογίσει τις επιπτώσεις του έργου στις διάφορες γενιές (προηγούμενες και επόμενες) καθώς και να παρουσιάσει τις εναλλακτικές λύσεις στις περιπτώσεις που το έργο μάλλον επιβαρύνει παρά ωφελεί το περιβάλλον.

---

⁷⁴ Λουκής Α. Αθανασίου, Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Προστασία, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα 2007, σελ. 50

⁷⁵ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 217

6. Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη

Η βελτίωση του βιωτικού επιπέδου και η οικονομική άνθιση συγκροτούν το δίπτυχο των στόχων κάθε κοινωνίας, ενώ η ποιότητα και η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στην διατήρηση της κοινωνικής ευημερίας. Βέβαια, η διαχείριση και η διατήρηση των φυσικών πόρων δεν είναι αποκλειστική ευθύνη του κρατικού μηχανισμού, αφού συνυπεύθυνοι είναι και οι ετέροι διαχειριστές τους, όπως οι επιχειρήσεις και τα νοικοκυριά, υποκείμενα τα οποία πρέπει να αντιληφθούν ότι η οικονομική ανάπτυξη δεν μπορεί να λαμβάνει χώρα δίχως να συνυπολογίζονται οι «απώλειες» των οικοσυστημάτων.

Αναφορικά με τη βιωσιμότητα έχουν διατυπωθεί οι ακόλουθοι ορισμοί⁷⁶:

- «Η λέξη βιωσιμότητα αναφέρεται στην ικανότητα της κοινωνίας, του οικοσυστήματος ή κάθε άλλου ενεργού συστήματος να συνεχίσει να λειτουργεί απεριόριστα στο μέλλον χωρίς να υποχρεώνεται σε παρακμή από την εξάντληση των βασικών πόρων».
- «Βιωσιμότητα είναι το δόγμα ότι οικονομική αύξηση και ανάπτυξη πρέπει να λαμβάνουν χώρα και να διατηρούνται με την πάροδο του χρόνου μέσα στα όρια που θέτει η οικολογία με την ευρύτερη έννοια – με τις αλληλοσυσχετίσεις των ανθρώπινων υπάρξεων και των δραστηριοτήτων τους, τη βιόσφαιρα και τους φυσικούς και χημικούς νόμους που την κυβερνούν... Αυτό υπονοεί ότι η προστασία του περιβάλλοντος και η οικονομική ανάπτυξη είναι συμπληρωματικές μάλλον παρά ανταγωνιστικές διεργασίες».
- «Η βιώσιμη ανάπτυξη καλύπτει τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακυβεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να καλύπτουν τις δικές τους ανάγκες».

Αθροίζοντας τους ανωτέρω ορισμούς προκύπτει ως κοινός τόπος ότι περιβάλλον και οικονομία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα καθώς και ότι οι παρόντες γενιές οφείλουν να

---

⁷⁶ ό.π. σελ. 214

διαχειρίζονται τους φυσικούς πόρους για να καλύψουν τις ανάγκες τους με τον κατάλληλο τρόπο, ώστε να εξασφαλιστεί η διατήρησή τους και για τις επόμενες γενιές.

Η βιώσιμη ανάπτυξη συντίθεται από δύο επιμέρους έννοιες⁷⁷, αυτήν της συντήρησης ή διατήρησης (καθιστώ κάτι βιώσιμο) και της επέκτασης ή εφαρμογής δυνατοτήτων αυξήσεως (αναπτύσσω). Για να καταστεί δυνατή αυτή η «ολοκληρωμένη» ανάπτυξη, πρέπει οι στόχοι της οικονομικής ανάπτυξης, να εναρμονιστούν με την κοινωνική ισότητα και δικαιοσύνη καθώς και την προστασία του περιβάλλοντος. Ειδικότερα, η βιώσιμη ανάπτυξη πρόκειται για μία διαδικασία κατά την οποία η «εκμετάλλευση των πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και οι προσαρμογές στο θεσμικό πλαίσιο» συγχρονίζονται με τις σημερινές και τις αυριανές ανάγκες⁷⁸. Το πλαίσιο αυτής της αειφόρου ανάπτυξης περιλαμβάνει έννοιες όπως της διατήρησης και της προστασίας των φυσικών πόρων, της ελαχιστοποίησης της διατάραξης των οικοσυστημάτων, της προώθησης της προστασίας του περιβάλλοντος. Ωστόσο, επειδή η βιωσιμότητα είναι μία «δεοντολογική» αρχή, οι απόψεις για την προσέγγισή της ενδεχομένως να διαφέρουν, και για αυτό το λόγο, η πραγματοποίησή της επιτυγχάνεται μέσω μίας δυναμικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, «η βιωσιμότητα ποτέ δεν επιτυγχάνεται άπαξ και για όλους, αλλά απλώς προσεγγίζεται»⁷⁹.

Η επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης ως οικουμενικού στόχου αποτυπώνεται στη διεθνή συμφωνία «Agenda 21». Πρόκειται για έγγραφο 40 κεφαλαίων το οποίο δημοσιεύθηκε κατά τη διάρκεια του συνεδρίου των Ηνωμένων Εθνών στο Rio de Janeiro το 1992 με θέμα το περιβάλλον και την ανάπτυξη, και περιλαμβάνει ένα εθελοντικό πρόγραμμα δράσης με στόχο την βιώσιμη ανάπτυξη⁸⁰.

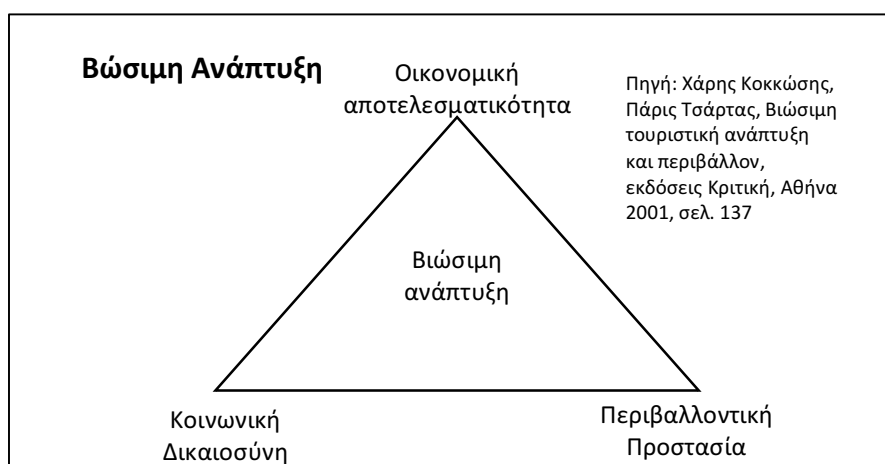
⁷⁷ ό.π. σελ. 215

⁷⁸ Γαρυφαλλός Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 620

⁷⁹ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 216

⁸⁰ ό.π. σελ. 228

Η εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης στην τουριστική δραστηριότητα έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση τριών «αλληλοσυνδεόμενων όψεων»: την περιβαλλοντική, την κοινωνικοπολιτική και την οικονομική⁸¹. Αυτές, μέσα από τη «συνεργασία» τους καθορίζουν τις πρακτικές που θα επιφέρουν όχι μόνο τουριστική και οικονομική ανάπτυξη, διά της θετικής διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και καλύτερη ποιότητα ζωής. Με άλλα λόγια, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη αποτυπώνει μια διαδικασία, που προωθεί την ανάπτυξη των κλάδων της οικονομίας, υπό την προϋπόθεση της συνεχούς ανατροφοδότησης του παραγωγικού ιστού, της λήψης «καινοτόμων τοπικών πρωτοβουλιών», την αυτάρκεια και αυτονομία του τόπου υποδοχής καθώς και την κινητοποίηση και συνεργασία των ντόπιων για την επίτευξη του ίδιου στόχου⁸². Ως εκ τούτου, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ορίζεται ως η τουριστική ανάπτυξη που επιχειρεί την ισόρροπη τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δραστηριότητα της κάθε περιοχής, μέσα από την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, και την ελαχιστοποίηση των δυσμενών οικολογικών κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων⁸³. Σχηματικά η στρατηγική για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να αποτυπωθεί ως εξής⁸⁴:

⁸¹ Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 625

⁸² Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ. 72

⁸³ Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 625

⁸⁴ Χάρης Κοκκώσης, Πάρις Τσάρτας, Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001, σελ. 137

Οι αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης καθορίστηκαν στην Χάρτα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού το 1995. Σύμφωνα λοιπόν με αυτήν, οι θεμελιώδεις αρχές του αειφόρου τουρισμού είναι οι εξής⁸⁵:

- Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη επιβάλλεται να είναι περιβαλλοντικά φιλική στο παρόν και στο μέλλον, οικονομικά επιτεύξιμη και κοινωνικά δίκαιη για τις ιθαγενείς κοινωνίες.
- Η τουριστική δραστηριότητα οφείλει να «συγχρονίζεται» με το φυσικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον.
- Ο κλάδος του τουρισμού έχει καθήκον να ανησυχεί και να ασχολείται με τις επιδράσεις του στο κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον του τόπου προορισμού.
- Προϋπόθεση της ισχυρής ανάμειξης του τουρισμού στην βιώσιμη ανάπτυξη αποτελούν οι ταυτόχρονες και προγραμματισμένες δράσεις με τους φορείς της εκτελεστικής εξουσίας, της τοπικής αυτοδιοίκησης, και των Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων.
- Η διασφάλιση και προώθηση του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος χρειάζεται τη συμμετοχή με στόχο την καινοτομία, ειδικά στην δημιουργία εργαλείων ολοκληρωμένου σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης.
- Το δίπτυχο διατήρηση του τουριστικού προορισμού και ικανότητα εξυπηρέτησης των επισκεπτών απαιτείται να θεωρούνται ως οι κύριοι στόχοι στην τουριστική ανάπτυξη υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις της βιώσιμης ανάπτυξης.
- Οι τοπικές κοινωνίες θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να συνεισφέρουν τα μέγιστα στην ανάπτυξη του τόπου άφιξης μέσα από την τουριστική δραστηριότητα.

---

⁸⁵ Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 626

- Ο τουρισμός έχει υποχρέωση να συντελεί στην άνοδο του βιωτικού επιπέδου των ντόπιων και των επισκεπτών καθώς και να «εμπλουτίζει κοινωνικό-πολιτισμικά» τον τόπο υποδοχής.
- Πρέπει να δίδεται προβάδισμα σε ενέργειες που επικουρούν στην προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και στις δραστηριότητες που συμβάλλουν στην μείωση του περιβαλλοντικού κόστους μέσα από τουριστικές επενδύσεις και παρεμβάσεις.
- Ειδικά οι περιβαλλοντικά και πολιτισμικά «εύθραυστες» περιοχές επιβάλλεται να αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη φροντίδα.
- Πλεονέκτημα στην προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουρισμού πρέπει να δίνεται σε αυτές που στοχεύουν στη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Επιβάλλεται να ανοίξει ένας παγκόσμιος διάλογος με σκοπό τη διάδοση και τη διαβούλευση σε ζητήματα δράσεων και τεχνολογίας προώθησης της στρατηγικής για την αειφόρο ανάπτυξη.
- Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει την δημιουργία συστημάτων διαχείρισης τουρισμού φιλικά προς το περιβάλλον.
- Επιβάλλεται να υπάρξει ξεχωριστή μέριμνα σχετικά με τις επιδράσεις του κλάδου των μεταφορών στο περιβάλλον, την εκμετάλλευση των εναλλακτικών πηγών ενέργειας και τη διαχείριση των αποβλήτων.
- Οι μετέχοντες στην τουριστική δραστηριότητα οφείλουν να εφαρμόζουν την περιβαλλοντική δεοντολογία.
- Για την υλοποίηση των ανωτέρω αρχών και στόχων απαιτείται ευασθητοποίηση όλων.

Προς αυτήν την κατεύθυνση, η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να συνδέσει την ανάπτυξή της με τη διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος, καθώς, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η τουριστική βιομηχανία εξαρτάται άμεσα από την ποιότητα των οικοσυστημάτων που εδράζεται. Η σύνδεση λοιπόν περιβαλλοντικής προστασίας και τουριστικής ανάπτυξης μπορεί να λάβει την μορφή άμεσης

χρηματοοικονομικής συμμετοχής⁸⁶ στη διαχείριση των ανωτέρω περιβαλλοντικών ζητημάτων που επιτείνονται ή δημιουργούνται εξαιτίας της τουριστικής δραστηριότητας. Την ίδια στιγμή, οι τουριστικές οικονομικές μονάδες θα πρέπει να είναι σε θέση να προγραμματίσουν τόσο βραχυπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα την περιβαλλοντική διαχείριση των συντελεστών παραγωγής που χρησιμοποιούν. Ο προγραμματισμός αυτός θα πρέπει να επιδιώκει την ελαχιστοποίηση των αρνητικών επιδράσεων στο φυσικό περιβάλλον, το οποίο και αποτελεί κρίσιμο παράγοντα επιλογής τουριστικού προορισμού, την αποφυγή κατασπατάλησης των φυσικών πόρων καθώς και την προσπάθεια άμβλυσης της χωρικής ή χρονικής υπερσυγκέντρωσης επισκεπτών⁸⁷, με την ταυτόχρονη επιδίωξη της διάρκειας και διαφύλαξης του. Η διαδικασία προγραμματισμού μπορεί, όχι μόνο να δημιουργήσει όφελος στα τοπικά οικοσυστήματα, αλλά και να μειώσει τα έξοδα των ίδιων των επιχειρήσεων.

Επιπλέον, τουρισμός και ανάπτυξη μπορούν να συμπορευθούν μέσα από την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου ή επέκτασης της τουριστικής ζώνης, ώστε να αποφευχθεί η υπερσυγκέντρωση των επισκεπτών σε συγκεκριμένο χρόνο και τόπο προκαλώντας «διάβρωση» του προϊόντος⁸⁸. Επίσης η τουριστική δραστηριότητα μπορεί να συνδεθεί με τη βιωσιμότητα και τη βιοποικιλότητα, υπό την μορφή του οικοτουρισμού. Ο τελευταίος ως μορφή «ήπιου τουρισμού» έχει ως στόχο τη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς υπό το σχεδιασμό των τοπικών κοινωνιών⁸⁹.

Το βασικό είδος αειφόρου τουρισμού ονομάζεται «οικοτουρισμός». Αναπτύχθηκε ως το αντίπαλον δέος του της παραδοσιακής αγοράς διακοπών, δηλαδή του μαζικού

---

⁸⁶ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 802

⁸⁷ Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 624

⁸⁸ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 803

⁸⁹ ό.π. σελ 805

τουρισμού, ο οποίος λειτουργούσε με μοναδικό γνώμονα το κέρδος, αδιαφορώντας για τη διατάραξη που προκαλούσε στα διαφορετικά περιβάλλοντα, όπου επιχειρούνταν. Ο οικοτουρισμός έχει τα κατωτέρω χαρακτηριστικά⁹⁰:

- Στοχεύει στην ελαχιστοποίηση των αρνητικών συνεπειών της τουριστικής δραστηριότητας για το περιβάλλον και τους μόνιμους κατοίκους της περιοχής.
- Παρέχει πληροφόρηση για το οικοσυστήματα και το πολιτιστικό περιβάλλον της περιοχής και το πώς αυτά επηρεάζονται από τους επισκέπτες.
- Συμβάλλει στην ενεργή συμμετοχή των κατοίκων του τόπου προορισμού σχετικά με την απόφαση του τύπου και του συνολικού αριθμού επισκεπτών που θα δεχθούν.
- Ενεργοποιεί την νομική προστασία υπέρ του (φυσικού) περιβάλλοντος.

Παρόλο που οι πρακτικές που εφαρμόζονται στον οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών επιδρούν αρνητικά στο περιβάλλον, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει προσπάθειες, ώστε οι δυσμενείς αυτές επιπτώσεις να ελαχιστοποιηθούν με την προώθηση και εφαρμογή «πράσινων πρακτικών» από τις τουριστικές οικονομικές μονάδες. Αυτό προκύπτει μέσα από την εθελοντική συμμετοχή των επιχειρήσεων σε μία διαδικασία πιστοποίησης, είτε σε κάποιο σύστημα διαχείρισης περιβάλλοντος, είτε σε κάποιο πρότυπο πιστοποίησης οικολογικής ποιότητας.

7. Συστήματα Διαχείρισης περιβάλλοντος

Η έννοια διαχείριση περιβάλλοντος αποτελείται από διάφορους όρους οι οποίοι είναι αναγκαίο να αναλυθούν, ώστε να γίνουν κατανοητοί ως σύνολο. Έτσι, με την έννοια διαχείριση (management) ορίζεται η «τέχνη της συνέχισης μιας επιχειρηματικής δράσης, η οποία περιλαμβάνει τη διεύθυνση και τον έλεγχο ενός

---

⁹⁰ Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010, σελ. 36

οργανισμού και την καθοδήγησή του προς την επίτευξη των αντικειμενικών σκοπών και στόχων του.»⁹¹.

Αναφορικά με την έννοια περιβάλλον παρατηρείται, ότι δεν υπάρχει κάποιος ορισμός κοινός τοις πάσι, και ότι διαφοροποιείται σύμφωνα με το περιεχόμενο που επιθυμεί να δώσει ο καθένας σε αυτό. Έτσι, για την ανάγκη της παρούσας ενότητας γίνεται δεκτό, ότι ως περιβάλλον νοούνται : «οι εξωτερικές συνθήκες μέσα στις οποίες ένας οργανισμός λειτουργεί, περιλαμβανομένων του αέρα, του νερού, του εδάφους, των φυσικών πόρων, της χλωρίδας, της πανίδας, των ανθρώπων και των αλληλοσυσχετίσεων και διασυνδέσεων όλων αυτών.»⁹².

Ως εκ τούτου, η διαχείριση του περιβάλλοντος και το αποτέλεσμα στο οποίο αποσκοπεί αυτή είναι «η διαδικασία (διεργασία) ελαχιστοποίησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ενός οργανισμού με τον έλεγχο των επιδράσεων των λειτουργιών που προξενούν ή θα μπορούσαν να προξενήσουν δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον.»⁹³. Τα συστήματα διαχείρισης περιβάλλοντος (πιστοποιημένα και μη) είναι εργαλεία που έχουν ως στόχο να βελτιώσουν την περιβαλλοντική απόδοση μιας οικονομικής μονάδας, ελαχιστοποιώντας τις αρνητικές περιβαλλοντικές της επιπτώσεις, μέσα από εξειδικευμένο σχεδιασμό και συνδυασμό τεχνικών, υποδομών, πόρων και διαδικασιών.

Ειδικότερα, σε ένα πρώτο στάδιο συντελείται προσπάθεια να εξευρεθούν οι επιπτώσεις που οι δραστηριότητες της επιχείρισης επιφέρουν στο περιβάλλον και εν συνεχεία αναζητάται το αίτιο, δηλαδή η συγκεκριμένη δραστηριότητα, προϊόν ή διεργασία που προκαλεί τη συγκεκριμένη επίπτωση⁹⁴ με την ταυτόχρονη προσπάθεια εξεύρεση λύσης προς το καλύτερο. Έτσι, με την πρόληψη, την μείωση και τον έλεγχο του κάθε αιτίου οδηγούμαστε σε ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων, η

---

⁹¹ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 31

⁹² ό.π. σελ. 32

⁹³ ό.π. σελ. 33

⁹⁴ ό.π. σελ. 622

οποία έχει ως απότοκο την βελτιωμένη περιβαλλοντική απόδοση. Βέβαια, δεν θα πρέπει να υπάρχει η πεποίθηση πως ένα σύστημα διαχείρισης ποιότητας σε μία επιχείρηση την καθιστά το δίχως άλλο περιβαλλοντικά φιλική⁹⁵, αφού αυτή της η ιδιότητα εξαρτάται από την ορθή εφαρμογή του συστήματος διαχείρισης ποιότητας, από τα άτομα που το διαχειρίζονται και εργάζονται σε αυτό, καθώς και από το αφηγηριακό σημείο των επιδράσεων που έχει στο περιβάλλον η λειτουργία της.

Η επιχείρηση που εθελοντικά συμμετέχει σε ένα τέτοιο σύστημα, έχει να αποκομίσει σημαντικά οφέλη. Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, σε περίπτωση που κάποια οικονομική μονάδα διαταράσσει το περιβάλλον πάνω από τα επιτρεπτά όρια, έχει υποχρέωση να πληρώσει ένα τέλος ως αποζημίωση. Με την εφαρμογή κάποιου συστήματος διαχείρισης, τέτοιες περιπτώσεις εκμηδενίζονται, και η επιχείρηση λειτουργεί, χωρίς να επιβαρύνεται με περιττά έξοδα. Ακόμα, επιτυγχάνεται εξοικονόμηση κόστους, καθώς ένα τέτοιο σύστημα βοηθά στην αναγνώριση των αναποτελεσματικών διαδικασιών, των διαχειριστικών προβλημάτων καθώς και την μείωση των αποβλήτων. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι της επιχείρησης ενημερώνονται και εκπαιδεύονται περιβαλλοντικά, ενώ παράλληλα αποκτούν κίνητρο για αποδοτικότερη εργασία⁹⁶. Επιπρόσθετα, το κάθε πιστοποιημένο σύστημα διαχείρισης ποιότητας μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο marketing, το οποίο ενδέχεται να δώσει είτε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην λειτουργούσα οικονομική μονάδα, είτε να διευρύνει το πελατολόγιο και τον κύκλο εργασιών της σε πελάτες που ζητούν κάποια επιπλέον περιβαλλοντική δέσμευση για τα παραγόμενα προϊόντα ή υπηρεσίες.

Η ορθή χρήση ενός συστήματος διαχείρισης ποιότητας έχει επακόλουθα οφέλη και για την ίδια την κοινωνία. Αναλυτικότερα, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η οικονομική ανάπτυξη ως αυτοσκοπός των επιχειρήσεων επιφέρει διατάραξη στα οικεία οικοσυστήματα, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση του φυσικού περιβάλλοντος.

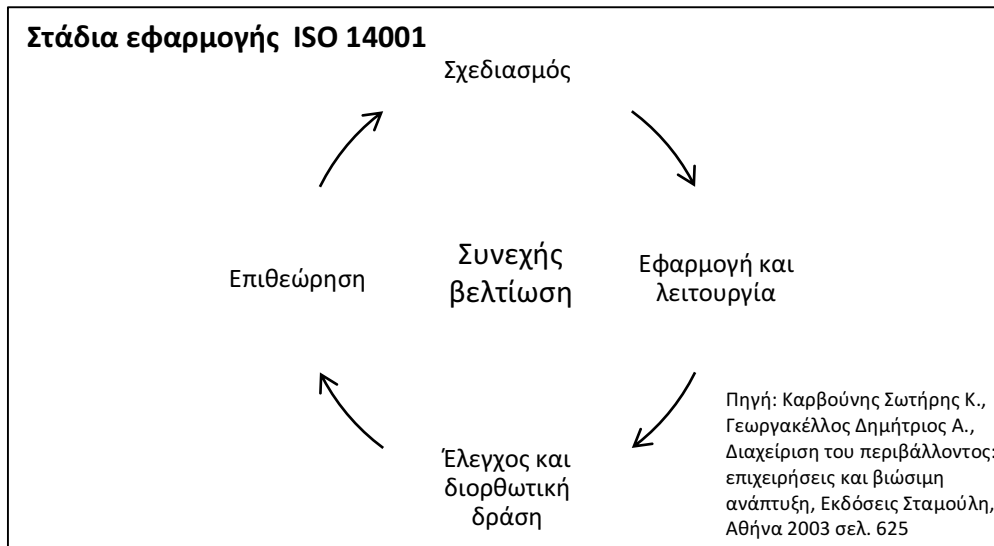
⁹⁵ ό.π.

⁹⁶ Μάριος Σωτηριάδης, Ιωάννα Φαρσάρη, Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, Αθήνα 2009, σελ. 288

Έτσι, ένα σύστημα διαχείρισης που εφαρμόζεται ορθά, θα στρέψει υποχρεωτικά τις επιχειρήσεις προς τη βιώσιμη ανάπτυξη, δημιουργώντας ένα μανδύα προστασίας για τη φύση, προωθώντας την ορθολογική χρήση των πόρων και τη μείωση της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

i) ISO 14001

Σε παγκόσμιο επίπεδο έχει δημιουργηθεί το πρότυπο διαχείρισης περιβάλλοντος το οποίο ονομάζεται ISO⁹⁷ 14001⁹⁸. Η συμμετοχή σε αυτό είναι εθελοντική και έχει ως στόχο την περιβαλλοντική προστασία, την πρόληψη της ρύπανσης και την εναρμόνισή τους με τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες⁹⁹ μέσα από τη συμμόρφωση της νομοθεσίας και τη συνεχούς βελτίωσης της περιβαλλοντικής απόδοσης. Η χρήση του επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια κάθε οικονομικής μονάδας, ενώ δεν καθορίζονται απαιτήσεις περιβαλλοντικής απόδοσης. Σχηματικά, τα στάδια εφαρμογής του συστήματος διαχείρισης περιβάλλοντος ISO 14001 θα μπορούσαν να αναπαρασταθούν ως εξής:

⁹⁷ International Organization for Standardization

⁹⁸ <http://www.iso.org/iso/iso14000>

⁹⁹ Καρβούνης Σωτήρης Κ., Γεωργακέλλος Δημήτριος Α., Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003 σελ. 624

Η διαδικασία εφαρμογής του ISO 14001 είναι η παρακάτω¹⁰⁰:

1. Πρώτη εκτίμηση αν ο ενδιαφερόμενος οργανισμός καλύπτει τις ελάχιστες απαιτήσεις του συστήματος
2. Θεώρηση των τεκμηρίων, δηλαδή ότι οι επιμέρους διαδικασίες του συστήματος τηρούνται ορθά
3. Επίσκεψη στην εγκατάσταση όπου λαμβάνει χώρα μία πρώτη εκτίμηση
4. Κύρια εκτίμηση με τη λεπτομερή αξιολόγηση των στοιχείων του συστήματος που χρησιμοποιεί η επιχείρηση προς τις απαιτήσεις του ISO 14001
5. Πιστοποίηση – καταχώριση μετά την επιτυχία της προηγούμενης αξιολόγησης
6. Περιοδική αξιολόγηση – επιτήρηση ώστε να εξασφαλίζεται η διαρκής συμμόρφωση της επιχείρησης στις απαιτήσεις του ISO 14001

ii) EMAS

Στον ευρωπαϊκό χώρο, το κοινοτικό σύστημα οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου EMAS (Eco Management and Audit Scheme)¹⁰¹ νομοθετήθηκε

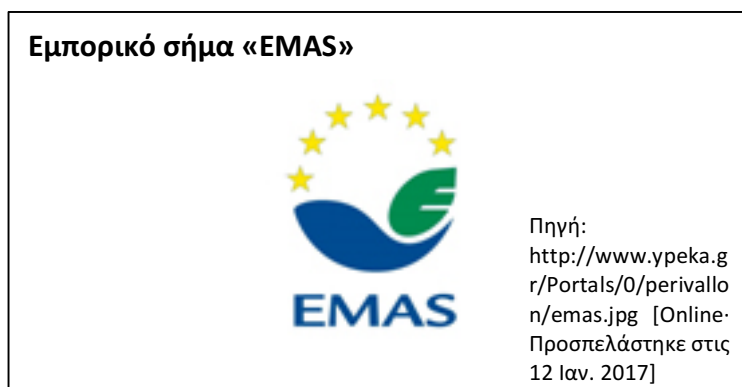
¹⁰⁰ ό.π. σελ. 636

¹⁰¹ <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=520&language=el> [Online· Προσπελάστηκε στις 12 Ιαν. 2017]

με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2009. Ο κανονισμός τέθηκε αρχικά σε εφαρμογή το 1995 με την υιοθέτηση του Κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1836/1993, ενώ στη συνέχεια τροποποιήθηκε με τους Κανονισμούς (ΕΚ) αριθ. 761/2001 και (ΕΚ) αριθ. 1221/2009, ο οποίος τέθηκε σε ισχύ στις 11 Ιανουαρίου 2010.

Το EMAS έχει ως αποδέκτες τις οικονομικές μονάδες, οι οποίες με τη δραστηριότητά τους προκαλούν επιπτώσεις στο περιβάλλον (π.χ. βιομηχανία, τουρισμό, δημόσια διοίκηση, εκπαίδευση, καταστήματα), ενώ η συμμετοχή στο εν λόγω σύστημα είναι εθελοντική και τεκμηριώνεται με τη χρήση του λογότυπου του EMAS και τη διατύπωση «επιθεωρημένη περιβαλλοντική διαχείριση» (για χρήση στην Ελλάδα).

Σκοπός του EMAS, ως μέρος του σχεδίου δράσης για τη βιώσιμη παραγωγή, κατανάλωση, και βιομηχανική πολιτική, είναι να προωθήσει τη συνεχή βελτίωση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των οργανισμών μέσω της καθιέρωση και εφαρμογής συστημάτων περιβαλλοντικής διαχείρισης από τους ίδιους. Στη συνέχεια οι επιδόσεις τους αξιολογούνται συστηματικά, αντικειμενικά και περιοδικά, ενώ τα αποτελέσματα γνωστοποιούνται στο κοινό. Κρίσιμο σημείο του EMAS αποτελεί η ενεργός συμμετοχή των εργαζομένων στους οργανισμούς καθώς και η κατάλληλη εκπαίδευσή τους¹⁰².

---

¹⁰² Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 άρθρο 1

Βασική επιδίωξη του συστήματος EMAS είναι «η αξιολόγηση και η αναβάθμιση των περιβαλλοντικών επιδόσεων των οργανισμών, και η μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τη λειτουργία των χώρων δραστηριοτήτων τους¹⁰³». Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, επειδή η συμμετοχή στο EMAS βρίσκεται στη διακριτική ευχέρεια των οικονομικών μονάδων, οι τελευταίες είναι και αποκλειστικώς υπεύθυνες για την εφαρμογή του. Το EMAS λειτουργεί ως εξής: η οικονομική μονάδα που επιθυμεί να συμμετέχει στο εν λόγω σύστημα θέτει τις δικές της ποιοτικές και ποσοτικές επιδιώξεις, ενώ ταυτόχρονα προσπαθεί να αναμορφώσει τις επιδράσεις που προκαλεί στο φυσικό περιβάλλον, ενημερώνοντας το κοινό για τα σχετικά ζητήματα που εγείρονται.

Τα οφέλη από την εθελοντική συμμετοχή μιας οικονομικής μονάδας στο εν λόγω σύστημα ενδεικτικά μπορεί να είναι τα ακόλουθα:

- Παροχή κινήτρων στους εργαζομένους ώστε να εργάζονται με μεγαλύτερη υπευθυνότητα
- Χρήση του λογοτύπου «EMAS» ως εργαλείο marketing με την ταυτόχρονη βελτίωση της δημόσιας εικόνας της οικονομικής μονάδας
- Ελαχιστοποίηση πιθανοτήτων η συμμετέχουσα οικονομική μονάδα να είναι υπόλογη ηθικά ή νομικά για κάποιο περιβαλλοντικό ζήτημα
- Εξοικονόμηση ενέργειας και πρώτων υλών

Το κοινοτικό σύστημα οικολογικής διαχείρισης και οικολογικού ελέγχου EMAS αναφέρεται αποκλειστικά στον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί μία οικονομική μονάδα κατά τη διαδικασία παραγωγής των προϊόντων ή της παροχής των υπηρεσιών και όχι στις ιδιότητες κάποιου συγκεκριμένου προϊόντος ή υπηρεσίας. Ως εκ τούτου, το λογότυπο «EMAS» μπορεί να φέρεται μόνο σε έγγραφα, επιστολόχαρτα, εκδόσεις, διαφημίσεις ή επιγραφές ενός καταχωρισμένου

---

¹⁰³http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=520&language=elGR&SkinSrc=%5BG%5DSkins%2F_default%2FNo+Skin&ContainerSrc=%5BG%5DContainers%2F_default%2FNo+Container&dnnprintmode=true [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

οργανισμού και όχι πάνω σε προϊόντα.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η κάθε οικονομική μονάδα που συμμετέχει στο εν λόγω σύστημα ενημερώνει το κοινό για τα περιβαλλοντικά ζητήματα που εγείρονται από τη λειτουργία της. Έτσι, ο καθένας, εφόσον το επιθυμεί, έχει τη δυνατότητα να αναζητήσει την περιβαλλοντική δήλωση των συμμετεχόντων στο πρόγραμμα και να πληροφορηθεί σχετικά με την περιβαλλοντική πολιτική του οργανισμού, το περιβαλλοντικό του πρόγραμμα και το σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης που ακολουθεί.

Κάθε οικονομική μονάδα που επιθυμεί να καταχωρηθεί για πρώτη φορά στο EMAS είναι αναγκαίο να ακολουθήσει μία ενιαία διαδικασία εφαρμογής¹⁰⁴. Αυτή η διαδικασία αποτελείται από:

1. Διενέργεια περιβαλλοντικής επισκόπησης, η οποία περιλαμβάνει τον προσδιορισμό των εφαρμοστέων νομικών απαιτήσεων σχετικά με το περιβάλλον, τον τρόπο με τον οποίο μπορεί να αποδειχθεί η συμμόρφωση του οργανισμού με τις διάφορες απαιτήσεις, καθώς και τον προσδιορισμό όλων των άμεσων και έμμεσων περιβαλλοντικών πτυχών με σημαντικές επιπτώσεις στο περιβάλλον, με ποιοτική και ποσοτική εκτίμηση, όπου ενδείκνυται, και με κατάλογο όσων κρίνονται σημαντικές. Ταυτόχρονα, ο οργανισμός πρέπει να καθιερώνει, να εφαρμόζει και να διατηρεί διαδικασία για να εντοπίζει τις περιβαλλοντικές πλευρές των δραστηριοτήτων, προϊόντων και υπηρεσιών του εντός του καθορισμένου πεδίου εφαρμογής του συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης, τις οποίες μπορεί να ελέγχει και εκείνες τις οποίες μπορεί να επηρεάζει, λαμβάνοντας υπόψη τα προγραμματισμένα ή νέα έργα, τις νέες ή τροποποιημένες δραστηριότητες, τα νέα ή τροποποιημένα προϊόντα και υπηρεσίες. Ο οργανισμός, αφού τεκμηριώσει τα ανωτέρω στοιχεία, διατηρώντας την υποχρέωση να τις επικαιροποιεί, διασφαλίζει ότι οι σημαντικές περιβαλλοντικές πλευρές

---

¹⁰⁴ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 άρθρο 4

λαμβάνονται υπόψη κατά την καθιέρωση, εφαρμογή και βελτίωση του συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης¹⁰⁵.

2. Καθιέρωση περιβαλλοντικής πολιτικής, με στόχο το σεβασμό και την υπακοή των νομοθετικών ρυθμίσεων που αφορούν το περιβάλλον καθώς και τη συνεχή βελτίωση των περιβαλλοντικών της επιδόσεων¹⁰⁶.
3. Θέσπιση ποσοτικών στόχων και καθιέρωση συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης που να ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που προβλέπονται, λαμβάνοντας υπόψη, εφόσον υπάρχουν, τις βέλτιστες πρακτικές περιβαλλοντικής διαχείρισης για το συγκεκριμένο κλάδο και τα αποτελέσματα της περιβαλλοντικής επισκόπησης, έχοντας ως αφετηρία τα συμπεράσματα που εκδόθηκαν κατά το στάδιο της περιβαλλοντικής επισκόπησης¹⁰⁷.
4. Διεξαγωγή, από την ίδια την οικονομική μονάδα ή άλλους ελεγκτές, εσωτερικών περιβαλλοντικών ελέγχων με στόχο τη συστηματική, τεκμηριωμένη, περιοδική και αντικειμενική αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιδόσεων ενός οργανισμού, του συστήματος διοίκησης και των διεργασιών για την προστασία του περιβάλλοντος¹⁰⁸.
5. Σύνταξη περιβαλλοντικής δήλωσης η οποία να περιέχει τα ακόλουθα¹⁰⁹:
  - Κατανοητή και σαφής περιγραφή του οργανισμού που καταχωρίζεται στο EMAS και σύνοψη των δραστηριοτήτων, προϊόντων και υπηρεσιών του καθώς και, κατά περίπτωση, των σχέσεών του με τυχόν μητρικό οργανισμό.

---

¹⁰⁵ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 παράρτημα Ι και παράρτημα ΙΙ σημ. Α.3.1

¹⁰⁶ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009, παράρτημα ΙΙ, σημείο Α.2

¹⁰⁷ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 άρθρο 46 §1, και παράρτημα ΙΙ

¹⁰⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 άρθρο 2 περίπτ. 16, άρθρο 9 και παράρτημα ΙΙΙ

¹⁰⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 παράρτημα ΙV

- Περιβαλλοντική πολιτική και μια σύντομη περιγραφή του συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης του οργανισμού.
  - Περιγραφή όλων των σημαντικών άμεσων και έμμεσων περιβαλλοντικών πτυχών του οργανισμού, οι οποίες έχουν σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις και επεξήγηση του χαρακτήρα των επιπτώσεων που συνδέονται με τις πτυχές αυτές.
  - Περιγραφή των περιβαλλοντικών σκοπών και στόχων σε συνάρτηση με τις σημαντικές περιβαλλοντικές πτυχές και επιπτώσεις.
  - Σύνοψη των διαθέσιμων δεδομένων σχετικά με τις επιδόσεις του οργανισμού σε σύγκριση με τους περιβαλλοντικούς σκοπούς και στόχους του που συνδέονται με τις σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις του. Για την αναφορά των δεδομένων, χρησιμοποιούνται οι βασικοί δείκτες και άλλοι κατάλληλοι υφιστάμενοι δείκτες περιβαλλοντικών επιδόσεων.
  - Άλλοι παράγοντες που αφορούν τις περιβαλλοντικές επιδόσεις, συμπεριλαμβανομένων των επιδόσεων σε σχέση με τις νομοθετικές διατάξεις που αφορούν τις σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις.
  - Παραπομπή στις εφαρμοστέες νομικές απαιτήσεις για το περιβάλλον.
  - Όνομα και αριθμός διαπίστευσης ή αδείας του επαληθευτή περιβάλλοντος και ημερομηνία επικύρωσης.
6. Να φροντίσει για την επαλήθευση της περιβαλλοντικής επισκόπησης, του συστήματος περιβαλλοντικής διαχείρισης, της διαδικασίας ελέγχου και της περιβαλλοντικής δήλωσης από επαληθευτή περιβάλλοντος¹¹⁰, ο οποίος και επικυρώνει την περιβαλλοντική δήλωση που συντάχθηκε.

Αρμόδιος Φορέας για την καταχώρηση των οργανισμών στο EMAS στην Ελλάδα είναι η Επιτροπή EMAS, η οποία συστήθηκε με την ΚΥΑ 28489/2629/1998 Υπουργών ΠΕΧΩΔΕ, Ανάπτυξης και Εθνικής Οικονομίας & Οικονομικών και συγκροτείται από εκπροσώπους του Υπουργείου ΠΕΚΑ και Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας με

---

¹¹⁰ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1221/2009 άρθρο 2 περίπτ. 20

σχετική απόφαση του Υπουργού ΠΕΚΑ. Η Επιτροπή, μεταξύ άλλων¹¹¹:

- Ελέγχει τις προϋποθέσεις καταχώρισης των καταχωρισμένων ή υπό καταχώριση οργανισμών στο Μητρώο EMAS και εισηγείται στον Υπουργό ΠΕΚΑ την καταχώριση, τη διαγραφή ή την αναστολή της καταχώρισης των οργανισμών και τη χορήγηση του λογοτύπου EMAS.
- Διατηρεί και ενημερώνει το μητρώο των οργανισμών που είναι καταχωρισμένοι στο EMAS και ανακοινώνει όποιες τυχόν αλλαγές του μητρώου στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή.
- Εισηγείται την ανάθεση ελέγχων, μελετών και προγραμμάτων τεχνικής και επιστημονικής υποστήριξης για τις διαδικασίες εφαρμογής του συστήματος, την προώθηση της εφαρμογής του και για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των οργανισμών στο EMAS.
- Παρακολουθεί τις κοινοτικές συναντήσεις των Αρμοδίων Φορέων του EMAS (φόρουμ αρμόδιων φορέων) και της Επιτροπής.

Αρμόδιος Φορέας Διαπίστευσης των επαληθευτών περιβάλλοντος στην Ελλάδα είναι το Εθνικό Σύστημα Διαπίστευσης Α.Ε. (Ε.ΣΥ.Δ.) που ιδρύθηκε με τον Ν. 3066/2002 και το οποίο αποτελεί μετεξέλιξη του Εθνικού Συμβουλίου Διαπίστευσης που λειτουργούσε στο Υπουργείο Ανάπτυξης από το 1994, με τον ίδιο διακριτικό τίτλο¹¹².

8. Οικολογικό Marketing

Σήμερα, οι καταναλωτές είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος από ότι παλαιότερα, γεγονός το οποίο αντανακλάται στις αγοραστικές τους συνήθειες. Η οικοκεντρική στροφή των αγοραστών δημιούργησε με τη σειρά της ένα κενό στην αγορά από το οποίο «γέμισε» η οικολογική / «πράσινη» αγορά, η οποία διαχειρίζεται την «πράσινη» ζήτησή μέσω ενός οικολογικού marketing. Με άλλα λόγια, οι επιχειρήσεις παράγουν προϊόντα ή

---

¹¹¹<http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=527&language=el-GR>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹¹² ό.π.

υπηρεσίες μέσω φιλικών διεργασιών προς το περιβάλλον και χρησιμοποιώντας το οικολογικό marketing απευθύνονται στον οικολογικό καταναλωτή. Έτσι, δημιουργήθηκαν τα οικολογικά σήματα ποιότητας. Ως οικολογικό σήμα (ecolabel) ορίζεται το σήμα ή το σύμβολο το οποίο είναι καταχωρημένο και έχει δημιουργηθεί με σκοπό να τεκμηριώσει ότι μία επιχείρηση, προϊόν ή υπηρεσία είναι περιβαλλοντικά φιλική¹¹³. Τέτοια σήματα είναι ενδεικτικά τα ακόλουθα¹¹⁴:

• Green Globe • Green Leaf • Green Key • Green Suitcase • Embel • Nordic Swan • Travelife • Blaue Schwalbe • CSR Tourism • European Ecolabel • Green Tourism Business Scheme (GTBS) • ibex fairstay	• Legambiente Turismo • Österreichisches Umweltzeichen für Tourismus • Viabono • Fair Trade Tourism • Eco Certification Program • Green Leaf Foundation • Certification for Sustainable Tourism (CST) • Smart Yoyager • Biosphere Responsible Tourism • EarthCheck • Blue Flag

---

¹¹³ Μάριος Σωτηριάδης, Ιωάννα Φαρσάρη, Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, Αθήνα 2009, σελ. 292

¹¹⁴ Christine Plüss, Andreas Zotz, Antje Monshausen, Cornelia Kühhas, Sustainability in tourism – A guide through the label jungle, Naturefriends International, arbeitskreis tourismus & entwicklung, ECOTRANS e. V., Bread for the World – Protestant Development Service, 2014

Καθώς ο αριθμός των περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένων καταναλωτών έχει αυξηθεί, οι δυνάμεις της ζήτησης και της προσφοράς για «πράσινα» προϊόντα και υπηρεσίες έχουν παρουσιάσει την ανάλογη άνοδο. Παράλληλα, γίνεται αντιληπτό το φαινόμενο, ότι αρκετές τουριστικές περιοχές εμφανίζουν σημάδια κορεσμού ή ακόμα και παρακμής. Με το συνδυασμό των δύο ανωτέρω διαπιστώσεων, ολοένα και περισσότερες τουριστικές επιχειρήσεις στρέφονται προς τον ήπιο τουρισμό, αναβαθμίζοντας τα ακίνητα και τις υπηρεσίες που προσφέρουν, υιοθετώντας παράλληλα περιβαλλοντικά φιλική πολιτική. Επιπρόσθετα, επιζητούν να πιστοποιηθούν για αυτές τους τις πολιτικές από κάποιο αναγνωρισμένο πρότυπο, ώστε να βρίσκονται σε θέση να το χρησιμοποιήσουν ως εργαλείο marketing, επιχειρώντας με αυτόν τον τρόπο στον πράσινο τουρισμό και προσπαθώντας να προσελκύσουν τους περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένους επισκέπτες.

i) Green key

Το Green Key¹¹⁵, δημιουργήθηκε από το Ίδρυμα για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση (Foundation for Environmental Education) ως διεθνές πρόγραμμα πιστοποίησης οικολογικής ποιότητας για τον τουρισμό, ενώ εθνικός συντονιστής και διαχειριστής για την Ελλάδα είναι η Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης. Στόχος του είναι η περιβαλλοντική εκπαίδευση και η συμμετοχή όλων των κοινωνικών εταίρων προς τη βιώσιμη ανάπτυξη, η μείωση των επιπτώσεων της μονάδας στο περιβάλλον μέσα από οικονομικότερη διαχείριση καθώς και στρατηγικές marketing με προώθηση του οικολογικού σήματος και των βραβευμένων μονάδων. Απευθύνεται σε ξενοδοχειακές μονάδες, εστιατόρια και εγκαταστάσεις αναψυχής, ενώ η επιχείρηση που το φέρει βεβαιώνεται ότι τηρεί ορισμένες περιβαλλοντικές απαιτήσεις.

---

¹¹⁵<http://www.green-key.gr/gr/about/to-sima-greenkey>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιανουαρίου 2017]

Τα οφέλη από την συμμετοχή στο εν λόγω πρόγραμμα πιστοποίησης οικολογικής ποιότητας είναι τα ακόλουθα¹¹⁶:

- Εξοικονόμηση ενέργειας
- Εξοικονόμηση νερού
- Υπεύθυνη διαχείριση αποβλήτων
- Μείωση απορριμμάτων και σωστή διαχείρισή τους
- Μείωση κατανάλωσης υλικών καθαρισμού
- Καλύτερη περιβαλλοντική εικόνα της μονάδας
- Καλύτερο περιβάλλον για τους επισκέπτες και εργαζομένους
- Προβολή της μονάδας μέσα από τους ιστοχώρους τόσο του εθνικού όσο και του διεθνούς χειριστή του Προγράμματος
- Προβολή της μονάδας μέσα από τουριστικά έντυπα και σχετικά αφιερώματα στον ηλεκτρονικό τύπο
- Πλεονεκτήματα marketing για τη μονάδα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο
- Οφέλη για την τουριστική μονάδα
- Προβολή της μονάδας μέσα από τους ιστοχώρους του εθνικού χειριστή του Προγράμματος www.eerpf.gr
- Προβολή της μονάδας μέσα από τους ιστοχώρους του διεθνούς χειριστή του Προγράμματος www.green-key.org
- Προβολή της μονάδας μέσα από τις σελίδες εντύπων

Τα βασικά κεφάλαια των κριτηρίων που θεωρούνται ως απαιτήσεις για τη συμμετοχή στο πρόγραμμα Green Key είναι τα ακόλουθα¹¹⁷:

- Διαχείριση ενέργειας με ελάχιστες απαιτήσεις κατανάλωσης
- Διαχείριση νερού με ελάχιστες απαιτήσεις στην κατανάλωση νερού
- Χρήση φιλικών προς το περιβάλλον προϊόντων προσωπικής καθαριότητας και απορρυπαντικών

---

¹¹⁶<http://www.green-key.gr/gr/misc/syhnes-erotiseis-gia-programma>
Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹¹⁷<http://www.green-key.gr/gr/misc/kritiria>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

- Ποιότητα τροφής και ποτών
- Μετατροπή των ελεύθερων χώρων σε χώρους πρασίνου
- Περιβαλλοντική εκπαίδευση
- Περιβαλλοντική διαχείριση
- Ενημέρωση και συμμετοχή του προσωπικού στην αειφόρο λειτουργία της επιχείρησης
- Περιβαλλοντική Πληροφόρηση των πελατών
- Διαμόρφωση του εσωτερικού περιβάλλοντος της επιχείρησης σύμφωνα με τη νομοθεσία
- Διαχείριση κήπων και χώρων στάθμευσης
- Πράσινες δραστηριότητες
- Οικολογική διοίκηση

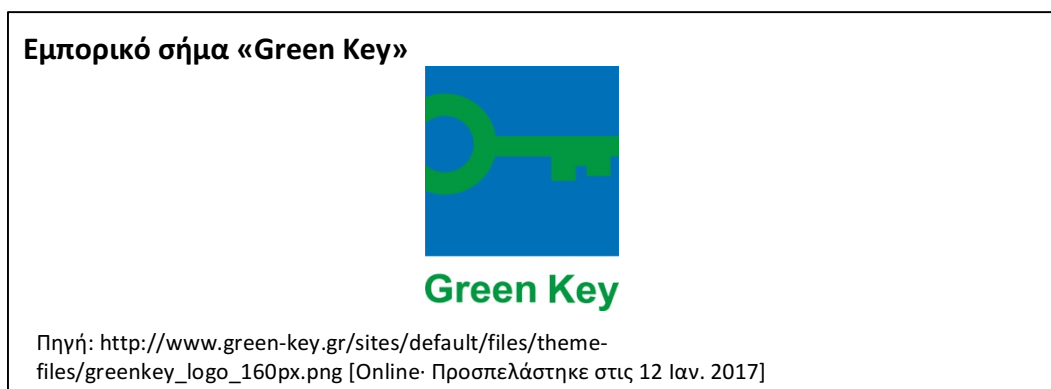
Εφόσον λοιπόν κάποια επιχείρηση ανταποκρίνεται στις ανωτέρω ελάχιστες απαιτήσεις, συμπληρώνει μία ηλεκτρονική αίτηση στην οποία επισυνάπτει τα απαραίτητα έγγραφα που προβλέπονται¹¹⁸ ως δικαιολογητικά. Κατά τη διάρκεια του έτους πραγματοποιούνται επιθεωρήσεις από την Ελληνική Εταιρία Προστασίας της Φύσης, η οποία είναι και ο Εθνικός χειριστής του προγράμματος για την Ελλάδα, ή/και από εκπρόσωπο του διεθνούς Ιδρύματος για την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση.

Εν συνεχεία, η Εθνική Επιτροπή Κρίσεων, η οποία απαρτίζεται από εκπροσώπους δημοσίων υπηρεσιών, φορέων και Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων που σχετίζονται με τον τουρισμό, την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την προστασία της φύσης, την υγεία και την προστασία του καταναλωτή, αξιολογούν τις κατατεθειμένες αιτήσεις, και επιλέγουν ποιές επιχειρήσεις θα βραβευθούν. Είναι άξιο αναφοράς, ότι στις βραβευμένες ξενοδοχειακές μονάδες πραγματοποιούνται επιθεωρήσεις για τον έλεγχο της συμμόρφωσης προς τα κριτήρια, καθώς και για την παροχή συμβουλευτικών υποδείξεων, με σκοπό τη βελτίωση του περιβαλλοντικού τους

---

¹¹⁸<http://www.green-key.gr/gr/about/diadikasia>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

προφίλ¹¹⁹.

ii) Green Globe

Το Green Globe¹²⁰ είναι μία διεθνής πιστοποίηση για τον αειφόρο τουρισμό, η οποία παρέχεται μετά από μία αξιολόγηση των επιδόσεων της βιωσιμότητας των τουριστικών και ταξιδιωτικών επιχειρήσεων καθώς και των προμηθευτών τους. Το Green Globe περιλαμβάνει κριτήρια και δείκτες οικολογικής συμμόρφωσης οι οποίοι διαφέρουν ανάλογα με τον τύπο της πιστοποίησης, τη γεωγραφική περιοχή, και τους τοπικούς παράγοντες. Ειδικότερα, οι 4 πυλώνες του προγράμματος είναι οι παρακάτω¹²¹:

1. Αειφόρος διαχείριση
2. Προστασία πολιτιστικής κληρονομιάς
3. Κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη
4. Περιβαλλοντική προστασία

Το συγκεκριμένο πρόγραμμα πιστοποίησης οικολογικής ποιότητας αναθεωρείται δύο φορές κάθε ημερολογιακό έτος¹²², ενώ βρίσκεται σε εναρμόνιση με άλλα διεθνή

---

¹¹⁹ ό.π.

¹²⁰ <http://greenglobe.com> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹²¹ <http://greenglobe.com/standard/> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹²² <http://greenglobe.com/green-globe-certification/> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

προγράμματα οικολογική πιστοποίησης ποιότητας.

Το Green Globe βασίζεται στα ακόλουθα διεθνή πρότυπα και συμφωνίες¹²³:

- Παγκόσμια Κριτήρια του Αειφόρου Τουρισμού
- Παγκόσμια Σύμπραξη για τα Αειφόρα Τουριστικά Κριτήρια (STC Εταιρικής Partnership)
- Βασικά Κριτήρια του Αειφόρου Δικτύου Πιστοποίησης Τουρισμού της Αμερικής
- Agenda 21 και τις αρχές για την Αειφόρο Ανάπτυξη που εγκρίθηκε από 182 κυβερνήσεις στη Διάσκεψη Κορυφής του Ρίο ντε Τζανέιρο των Ηνωμένων Εθνών το 1992
- ISO 9001/14001/19011

Για να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση με τα υψηλότερα διεθνή πρότυπα, ένας ανεξάρτητος ελεγκτής διορίζεται να συνεργαστεί με τους πελάτες επιτόπου. Το διεθνές πρότυπο ISO 19011 παρέχει καθοδήγηση σχετικά με τη διαχείριση των προγραμμάτων ελέγχου, τη διεξαγωγή εσωτερικών και εξωτερικών συστημάτων διαχείρισης, καθώς και την ικανότητα και την αξιολόγηση των ελεγκτών.

Τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσει μία επιχείριση ώστε να γίνει μέλος στο πρόγραμμα «Green Globe» είναι τα ακόλουθα¹²⁴:

1. Συμπλήρωση μίας ηλεκτρονικής αίτησης
2. Λήψη απαντητικού μηνύματος από το πρόγραμμα Green Globe
3. Έλεγχος τήρησης προτύπων προγράμματος
4. Εξεύρεση λύσεων
5. Συμβουλές και έλεγχος
6. Πιστοποίηση

---

¹²³ ό.π.

¹²⁴ <http://greenglobe.com/how/> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

Τα πλεονεκτήματα από τη συμμετοχή στο πρόγραμμα Green Globe είναι τα εξής¹²⁵:

- Απόκτηση ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος
- Ταύτιση με τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις των πελατών
- Επίτευξη αειφορίας
- Μετρήσιμη οικονομία σε νερό και ενέργεια
- Επίτευξη υψηλότερης ποιότητας
- Αποδοτικότερη διαχείριση διεργασιών
- Διεθνής αναγνώριση

**Εμπορικό σήμα
«Green Globe»**

Πηγή: <http://greenglobe.com/wp-content/uploads/2015/10/green-globe-certified.png>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

Μια επιχείριση μπορεί να βεβαιωθεί ως, χρυσό (gold) ή πλατινένιο (platinum) μέλος του προγράμματος, ανάλογα τα συνεχόμενα έτη διαρκούς πιστοποίησης.

iii) Travelife

Το Travelife είναι ένα ακόμα οικολογικό σύστημα πιστοποίησης, που βοηθά τις επιχειρήσεις διοργάνωσης οργανωμένων ταξιδιών και τα τουριστικά γραφεία, ώστε να διαχειρίζονται και να βελτιώνουν τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις, με τη συμμόρφωσή τους προς τα κριτήρια βιωσιμότητας¹²⁶. Το σύστημα αυτό παρέχει ένα ολοκληρωμένο σύνολο εργαλείων, το οποίο έχει ως στόχο την προσέγγιση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Περιλαμβάνει:

¹²⁵ <http://greenglobe.com/benefits/> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹²⁶ https://www.travelife.info/index_new.php?menu=home&lang=gr
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

- Ένα online πακέτο κατάρτισης, πρακτικά παραδείγματα και μία εξέταση, που οδηγεί σ' ένα προσωπικό πιστοποιητικό
- Ένα σύστημα διαχείρισης βιωσιμότητας, βασισμένο σε διεθνή πρότυπα, το οποίο οδηγεί σε 6 βήματα: δέσμευση, βασική αξιολόγηση, δήλωση πολιτικής, σχέδιο δράσης & εφαρμογή, παρακολούθηση & υποβολή αναφορών και επικοινωνία
- Ένα online εργαλείο σχεδιασμού δράσης, για την μετατροπή της δέσμευσης σε συγκεκριμένα βήματα και καθήκοντα
- Online εργαλείο υποβολής αναφορών και συγκριτικής αξιολόγησης
- Εταιρική πιστοποίηση βασισμένη σε διεθνή πρότυπα βιωσιμότητας
- Υπηρεσίες για να συνδέονται οι επιχειρήσεις συνεργάτες του Travelife μεταξύ τους καθώς και με βιώσιμους προμηθευτές από όλο τον κόσμο
- Ένα online Σύστημα Βιωσιμότητας Ξενοδοχείων
- Μία συντονισμένη προσέγγιση των προορισμών, ως μεθοδολογία για να με σκοπό την συνεργασία με άλλες ταξιδιωτικές επιχειρήσεις, ΜΚΟ και τοπικούς ενδιαφερόμενους φορείς, για πιο βιώσιμους προορισμούς.

**Εμπορικό σήμα
«Travelife»**

Travelife
Sustainability in tourism

Πηγή: http://www.travelife.org/Hotels/images/TL_horizontal.png [Online- Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

Το σύστημα Travelife βρίσκεται σε αρμονία με τα παρακάτω συστήματα περιβαλλοντικής διαχείρισης¹²⁷:

- Το Σύστημα Οικολογικής Διαχείρισης και Ελέγχου EMAS
- Το σύστημα περιβαλλοντικής διαχείρισης ISO 14001
- Τα εγχειρίδια για την πρωτοβουλία των επιχειρήσεων διοργάνωσης οργανωμένων ταξιδιών και τη διαχείριση της προμηθευτικής αλυσίδας, UNEP
- Την παγκόσμια Πρωτοβουλία Αναφοράς, παράρτημα για τον τουρισμό, GRI
- Τα παγκόσμια Κριτήρια για τον Βιώσιμο Τουρισμού, GSTC
- Τις κατευθυντήριες Γραμμές για τις πολυεθνικές επιχειρήσεις, OECD
- Τις κατευθυντήριες γραμμές και αρχές για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ISO 26000

Τα θέματα βιωσιμότητας τα οποία θέτει προς διαχείριση μία επιχείρηση η οποία συμμετέχει εθελοντικά στο πρόγραμμα είναι τα ακόλουθα¹²⁸:

- Ενεργειακή απόδοση και εξοικονόμηση
- Διαχείριση του νερού και των αποβλήτων
- Εκπομπές αερίων θερμοκηπίου
- Εργασιακές πρακτικές
- Ανθρώπινα δικαιώματα
- Σχέσεις κοινοτήτων
- Διατήρηση του οικοσυστήματος
- Πολιτιστικές επιπτώσεις
- Υγεία και ασφάλεια
- Δίκαιες επιχειρηματικές πρακτικές
- Προστασία πελατών

---

¹²⁷ https://www.travelife.info/index_new.php?menu=standardsandcriteria&lang=gr
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹²⁸ ό.π.

Προκειμένου να πιστοποιηθεί κάποια επιχείρηση με το σήμα «Travelife» είναι αναγκαίο να περάσει από τα ακόλουθα τρία στάδια¹²⁹:

➤ *Στάδιο 1: «Δεσμευμένος στο Travelife»*

Στο πρώτο στάδιο η επιχείρηση δεσμεύεται και εισάγει τις κατάλληλες διαδικασίες διαχείρισης. Ένας ορισμένος Συντονιστής Βιωσιμότητας λαβαίνει το προσωπικό πιστοποιητικό Travelife, γίνονται στοιχειώδη βήματα και εφαρμόζονται καλές πρακτικές. Κατά τη διάρκεια αυτού του σταδίου δέσμευσης, η ίδια η επιχείρηση δεν επιβραβεύεται ακόμη.

➤ *Στάδιο 2: «Συνεργάτης Travelife»*

Με βάση μία αναφορά βιωσιμότητας και τη συμμόρφωση προς βασικές απαιτήσεις, που αξιολογούνται από το Travelife, η επιχείρηση αποκτά την ιδιότητα του Συνεργάτη Travelife. Η ιδιότητα αυτή επιτρέπει στην επιχείρηση να επικοινωνεί τη δέσμευσή της ως προς τη βιωσιμότητα και τα σχετικά επιτεύγματά της με τη βοήθεια του λογότυπου «Travelife Partner» (Συνεργάτης Travelife). Η επιχείρηση διαθέτει πλέον τα προσόντα για να εργαστεί βήμα – βήμα προς το τελικό στάδιο.

➤ *Στάδιο 3: «Πιστοποιημένος από το Travelife»*

Στο τρίτο στάδιο, η συμμόρφωση της επιχείρησης προς το διεθνές πρότυπο Travelife για τις ταξιδιωτικές επιχειρήσεις θα αξιολογηθεί από έναν ανεξάρτητο ελεγκτή, με βάση μία επιτόπια εκτίμηση. Οι απαιτήσεις είναι μεγαλύτερες από τις βασικές απαιτήσεις του σταδίου του «Συνεργάτη Travelife». Η επιτυχημένη ολοκλήρωση του τρίτου σταδίου θα τιμηθεί με την ιδιότητα του «Πιστοποιημένου από το Travelife». Με το λογότυπό «Πιστοποιημένος από το Travelife» (Travelife Certified) γίνεται δυνατή η προώθηση τη διάκρισης της επιχείρησης στη βιωσιμότητα προς τους πελάτες και υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη.

---

¹²⁹https://www.travelife.info/index_new.php?menu=certification&lang=gr
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

iv) Ecolabel

Το σύστημα οικολογικού σήματος της ΕΕ (EU Ecolabel) είναι ένα εθελοντικό σύστημα πιστοποίησης οικολογικής ποιότητας και αποδίδεται σε προϊόντα και υπηρεσίες των οποίων η παραγωγή συντελείται με φιλικές προς το περιβάλλον διεργασίες. Το EU Ecolabel νομοθετήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΚ) 66/2010 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 25^{ης} Νοεμβρίου 2009 με στόχο να προωθηθούν μέσω του οικολογικού σήματος, τα προϊόντα και υπηρεσίες που χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικών επιδόσεων σε όλον τον κύκλο ζωής τους. Εν συνεχεία, ο Κανονισμός (ΕΚ) 66/2010 τροποποιήθηκε από τον Κανονισμό (ΕΕ) 782/2013, ο οποίος αναθεώρησε τα καταβαλλόμενα τέλη για τη συμμετοχή στο εν λόγω πρόγραμμα. Το Eu Ecolabel μπορούν να το φέρουν μέχρι στιγμής 11 κατηγορίες προϊόντων και 2 κατηγορίες υπηρεσιών, μεταξύ αυτών και οι υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων¹³⁰.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο υπ' αριθμόν ένα (1) της Απόφασης της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2009/578/ΕΚ η κατηγορία προϊόντων «υπηρεσία τουριστικού καταλύματος» συνίσταται στην παροχή, έναντι αμοιβής, καταλύματος διανυκτέρευσης σε κατάλληλα εξοπλισμένα δωμάτια, που περιλαμβάνουν τουλάχιστον ένα κρεβάτι, η οποία προσφέρεται ως κύρια υπηρεσία σε τουρίστες, ταξιδιώτες και ενοίκους. Οι προϋποθέσεις καθώς και τα οικολογικά κριτήρια απονομής του κοινοτικού οικολογικού σήματος για υπηρεσίες τουριστικών καταλυμάτων καθορίζονται στην απόφαση της Επιτροπής της 9^{ης} Ιουλίου 2009/578/ΕΚ. Σύμφωνα λοιπόν με το άρθρο υπ' αριθμόν δύο (2) για να απονεμηθεί το οικολογικό σήμα σε μία υπηρεσία τουριστικού καταλύματος, αυτό πρέπει να πληρεί τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

α) να εμπίπτει στην κατηγορία προϊόντων «υπηρεσία τουριστικού καταλύματος»

---

¹³⁰<http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=521&language=el-GR>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

β) να συμμορφώνεται προς όλα τα υποχρεωτικά κριτήρια που καθορίζονται στο τμήμα Α του παραρτήματος της απόφασης 2009/578/ΕΚ της Επιτροπής

γ) να συμμορφώνεται προς έναν επαρκή αριθμό στα προαιρετικά τα κριτήρια που καθορίζονται στο τμήμα Β του παραρτήματος της απόφασης 2009/578/ΕΚ της Επιτροπής προκειμένου να συγκεντρώσει την ελάχιστη απαιτούμενη βαθμολογία.

Ο σκοπός των νομοθετούμενων κριτηρίων είναι ο περιορισμός των κύριων επιπτώσεων στο περιβάλλον κατά τις τρεις φάσεις του κύκλου ζωής της υπηρεσίας (αγορά, παροχή υπηρεσίας, απόβλητα). Ειδικότερα τα κριτήρια στοχεύουν¹³¹:

- Στον περιορισμό της κατανάλωσης ενέργειας
- Στον περιορισμό της κατανάλωσης νερού
- Στον περιορισμό της παραγωγής αποβλήτων
- Στην προώθηση της χρήσης ανανεώσιμων πόρων και ουσιών που είναι λιγότερο επιβλαβείς για το περιβάλλον
- Στην προώθηση της περιβαλλοντικής ενημέρωσης και εκπαίδευσης

Προκειμένου να υποβάλει αίτηση για την απονομή του οικολογικού σήματος, ο αιτών πρέπει να συμμορφώνεται προς τις κοινοτικές, εθνικές και τοπικές νομικές απαιτήσεις. Πρέπει ιδίως να διασφαλίζεται ότι¹³²:

1. Η φυσική υποδομή είναι νομίμως κατασκευασμένη και συμμορφώνεται προς όλες τις σχετικές νομοθεσίες και τους κανονισμούς που ισχύουν στην περιοχή στην οποία έχει κατασκευασθεί, ιδίως όσους συνδέονται με τη διατήρηση του τοπίου και της βιοποικιλότητας.
2. Η φυσική υποδομή συμμορφώνεται προς τους κοινοτικούς, εθνικούς και τοπικούς νόμους και κανονισμούς που αφορούν την εξοικονόμηση ενέργειας, τους υδάτινους πόρους, την επεξεργασία και διάθεση των υδάτων, τη συλλογή και διάθεση των απορριμμάτων, τη συντήρηση και επισκευή του εξοπλισμού, καθώς και τις διατάξεις ασφάλειας και υγιεινής.

---

¹³¹ Παράρτημα απόφασης της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2009/578/ΕΚ

¹³² ό.π.

3. Η επιχείρηση βρίσκεται σε λειτουργία και είναι εγγεγραμμένη σε μητρώο, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της εθνικής ή/και τοπικής νομοθεσίας, και το προσωπικό απασχολείται νομίμως και είναι ασφαλισμένο.

Τα υποχρεωτικά κριτήρια¹³³ που πρέπει να πληρεί κάποιο τουριστικό κατάλυμα προκειμένου να της χορηγηθεί το κοινοτικό οικολογικό σήμα είναι τα ακόλουθα¹³⁴:

Ενέργεια

1. Ένα ποσοστό της ηλεκτρικής ενέργειας που χρησιμοποιείται να παράγεται από ανανεώσιμες πηγές εάν αυτό είναι δυνατόν
2. Απαγόρευση χρήσης άνθρακα και βαρέων κλασμάτων πετρελαίου
3. Ελάχιστες απαιτήσεις για την απόδοση και παραγωγή θερμότητας
4. Ελάχιστες απαιτήσεις συσκευών κλιματισμού
5. Συμμόρφωση με την νομοθεσία περί ενεργειακής απόδοσης κτιρίων
6. Μόνωση παραθύρων
7. Διακοπή λειτουργίας της θέρμανσης ή του κλιματισμού όταν ανοίγει παράθυρο
8. Διακοπή φωτισμού με την αποχώρηση των επισκεπτών απο το δωμάτιο
9. Ενεργειακώς αποδοτικοί λαμπτήρες.
10. Εξωτερικές συσκευές θέρμανσης που τροφοδοτούνται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Νερό

11. Μέγιστη παροχή νερού για βρύσες και ντους ανά λεπτό
12. Τοποθέτηση κάλαθων απορριμμάτων στα αποχωρητήρια
13. Διακοπτόμενη λειτουργία απόπλυσης ουρητηρίων
14. Αλλαγή πετσετών & σεντονιών σύμφωνα με την περιβαλλοντική πολιτική του καταλύματος
15. Ορθή απομάκρυνση των λυμάτων

---

¹³³ Τα οικολογικά κριτήρια για την «υπηρεσία τουριστικού καταλύματος», καθώς και οι σχετικές απαιτήσεις εκτίμησης και εξακρίβωσης, ισχύουν έως τις 31 Δεκεμβρίου 2016 σύμφωνα με την απόφαση της Επιτροπής (ΕΕ) 2015/345

¹³⁴ Παράρτημα, τμήμα Α απόφασης της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων 2009/578/ΕΚ

Απορρυπαντικά & Απολυμαντικά

16. Χρήση απολυμαντικών μόνο όταν αυτό είναι απαραίτητο
17. Διαχωρισμός απορριμμάτων από τους επισκέπτες
18. Διαχωρισμός απορριμμάτων από την επιχείρηση
19. Περιβαλλοντική πολιτική για τα αναλώσιμα προϊόντα μιας χρήσης
20. Απαγόρευση χρήσης συσκευασιών μίας δόσης για το πρωινό

Άλλες Υπηρεσίες

21. Απαγόρευση καπνίσματος σε κοινόχρηστους χώρους
22. Ενημέρωση επισκεπτών σχετικά με τις δημόσιες συγκοινωνίες

Γενική Διαχείριση

23. Συντήρηση και επισκευές λεβήτων και συστημάτων κλιματισμού
24. Καθορισμός περιβαλλοντικής πολιτικής και προγράμματος δράσης
25. Κατάρτιση προσωπικού
26. Πληροφόρηση των επισκεπτών
27. Μέτρηση κατανάλωσης ενέργειας και νερού
28. Υπολογισμός εκλυόμενων χημικών ουσιών και όγκου αποβλήτων
29. Το οικολογικό σήμα συνοδεύει το ακόλουθο κείμενο: «Το παρόν τουριστικό κατάλυμα λαμβάνει δραστικά μέτρα για τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την εξοικονόμηση ενέργειας και νερού, τη μείωση των απορριμμάτων και τη βελτίωση του τοπικού περιβάλλοντος.»

Για να λάβει το τουριστικό κατάλυμα το ευρωπαϊκό οικολογικό σήμα πρέπει να ακολουθήσει κάποια βήματα. Αυτά είναι¹³⁵:

1. Συμπλήρωση αίτησης online
2. Κατάθεση αίτησης στον αρμόδιο κατά κράτος φορέα με επισυνημμένα τα απαραίτητα έγγραφα – τεκμήρια

---

¹³⁵ <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/how-to-apply-for-eu-ecolabel.html>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

3. Αξιολόγηση από τον αρμόδιο φορέα
4. Έγκριση της αίτησης και υπογραφή σύμβασης χρήσης σήματος

Ο αρμόδιος φορέας για την απονομή του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος για την Ελλάδα είναι το Ανώτατο Συμβούλιο Απονομής Οικολογικού Συμβουλίου - ΑΣΑΟΣ με Πρόεδρο τον εκάστοτε Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Περιβάλλοντος Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής - ΥΠΕΚΑ¹³⁶.

Εμπορικό σήμα «Ecolabel»

Πηγή: <http://www.ypeka.gr/Portals/0/perivallon/ecolabel.jpg>

[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

Τα οφέλη από τη χρήση του ευρωπαϊκού οικολογικού σήματος μπορεί να είναι τα παρακάτω¹³⁷:

- Προτίμηση από τους περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένους καταναλωτές – αύξηση πελατολογίου
- Άμεση αναγνώριση σε όλη την επικράτεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Απόδειξη περιβαλλοντικής υπευθυνότητας και χρήση ως εργαλείο marketing
- Μείωση του κόστους της επιχείρησης
- Βελτίωση της εικόνας της επιχείρησης ως περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένη
- Συμβολή της επιχείρησης στην καταπολέμηση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών ζητημάτων

¹³⁶ <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=521&language=el-GR> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

¹³⁷ http://europa.eu/youreurope/business/environment/eco-label/index_el.htm [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Ιαν. 2017]

Γ. ΔΙΚΑΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

1. Εισαγωγή στο δίκαιο

Το δίκαιο ως έννοια είναι δυνατόν να λάβει διαφορετικό για τον καθένα περιεχόμενο, ενώ συχνό είναι το φαινόμενο της σύγχυσης μεταξύ δικαίου, ηθικής και εθιμοτυπίας. Επομένως, θα δοθεί ένας ορισμός, ο οποίος και θα καθορίζει τι εννοείται ακριβώς, όταν χρησιμοποιείται η έννοια «δίκαιο» κατά τη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Ως δίκαιο λοιπόν ορίζεται το σύνολο γενικών και αφηρημένων κανόνων, οι οποίοι ρυθμίζουν «ετερόνομα και επιτακτικά την εξωτερική συμπεριφορά των μελών μιας κοινωνίας που είναι οργανωμένη σε κράτος¹³⁸». Πηγές του δικαίου είναι ο Νόμος, το έθιμο, οι γενικώς παραδεδομένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου καθώς και το ευρωπαϊκό ενωσιακό δίκαιο (ιδρυτικές Συνθήκες και κανονισμοί)¹³⁹. Το δίκαιο διακρίνεται σε ιδιωτικό και δημόσιο.

Ως ιδιωτικό δίκαιο καλείται το δίκαιο, το οποίο ρυθμίζει τις σχέσεις μεταξύ υποκειμένων (φυσικών και νομικών προσώπων) που δεν ασκούν δημόσια εξουσία. Το ιδιωτικό δίκαιο κατηγοριοποιείται σε αστικό, εμπορικό, εργατικό, δίκαιο πνευματικής ιδιοκτησίας καθώς και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο¹⁴⁰, ενώ με τη σειρά του το αστικό δίκαιο διαιρείται σε πέντε (5) βιβλία : τις γενικές αρχές, το ενοχικό δίκαιο, το εμπράγματο δίκαιο, το οικογενειακό δίκαιο και το κληρονομικό δίκαιο.

Ως δημόσιο δίκαιο ορίζεται το δίκαιο, το οποίο καθορίζει την οργάνωση και λειτουργία του Κράτους, των φορέων δημόσιας εξουσίας καθώς και τις σχέσεις μεταξύ των φορέων αυτών ή μεταξύ των φορέων και ιδιωτών. Το δημόσιο δίκαιο διακρίνεται σε συνταγματικό, διοικητικό, ποινικό, δικονομικό, εκκλησιαστικό και δημόσιο διεθνές δίκαιο¹⁴¹.

---

¹³⁸ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 2

¹³⁹ ό.π. σελ. 15

¹⁴⁰ ό.π. σελ. 32

¹⁴¹ ό.π. σελ. 29

2. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το δημόσιο δίκαιο

A. Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος

Το Σύνταγμα της Ελλάδας αποτελεί τον θεμελιώδη Νόμο της χώρας, σύμφωνα με τον οποίο πρέπει να «συμπλέουν» όλοι οι κανόνες δικαίου. Ρυθμίζει κανονιστικά την «κρατικά οργανωμένη κοινωνική συμβίωση»¹⁴² καθορίζοντας τα όρια της κρατικής εξουσίας καθώς και απονέμει δικαιώματα στα πρόσωπα που υπόκεινται αυτήν.

Οι συνταγματικοί κανόνες που ρυθμίζουν τα σχετικά με τη προστασία του περιβάλλοντος είναι δυνατόν να διακριθούν σύμφωνα με τη θεωρία¹⁴³ σε δύο κατηγορίες, τους γενικούς και τους ειδικούς. Οι πρώτοι είναι εκείνοι οι οποίοι προστατεύουν εμμέσως το περιβάλλον, διά της οδού της προστασίας της «αξίας του ανθρώπου¹⁴⁴», της «απόλυτης προστασίας της ζωής¹⁴⁵» και της «υγείας των πολιτών¹⁴⁶». Αντίθετα, οι δεύτεροι αναφέρονται αποκλειστικά και άμεσα στο ζήτημα της προστασίας του περιβάλλοντος. Μία εξ αυτών των διατάξεων αποτυπώνεται στο άρθρο 24 §1 Σ όπου ορίζεται ότι: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους και δικαίωμα του καθενός. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας.».

Στο άρθρο αυτό καθιερώνεται η αρχή της αειφορίας και θεμελιώνεται το δικαίωμα στο περιβάλλον, το οποίο είναι καταρχάς αμυντικό, αφού είναι δυνατόν κάποιο πρόσωπο, σύμφωνα με αυτή τη διάταξη, να στραφεί και να αποκρούσει την προσβολή που υπόκειται το περιβάλλον από το κράτος ή από κάποιον ιδιώτη. Ταυτόχρονα, το δικαίωμα στο περιβάλλον έχει προστατευτικό περιεχόμενο, καθώς περιέχει αξίωση παροχής βοήθειας από το κράτος, ως υποχρέωσής του, σε

---

¹⁴² Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης, *Συνταγματικά Δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες*, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 10

¹⁴³ Αναστάσιου Ι. Τάχου, *Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος*, έκτη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 36

¹⁴⁴ Άρθρο 2 §1 Συντάγματος

¹⁴⁵ Άρθρο 5 §2 Συντάγματος

¹⁴⁶ Άρθρο 21 §2 Συντάγματος

περίπτωση που εμφανιστεί η οποιαδήποτε απειλή. Τέλος, το συγκεκριμένο δικαίωμα αποκτά και τη διασφαλιστική διάσταση, εφόσον θεσμοθετείται ότι το κράτος πρέπει να λαμβάνει τα κατάλληλα μέτρα, ώστε οι πολίτες που ζούν σε αυτό να απολαμβάνουν το δικαίωμα στο περιβάλλον ακώλυτα.

Επιπλέον το δικαίωμα στο περιβάλλον μπορεί να υποστηριχθεί, ότι είναι ένα δικαίωμα μικτό¹⁴⁷, καθώς μπορεί να αποτελέσει κατά περίπτωση τόσο ατομικό όσο και κοινωνικό ή πολιτικό δικαίωμα, εφόσον το κράτος πρέπει να απέχει από κάθε ενέργεια που περιορίζει τη χρήση του περιβάλλοντος (ατομικό δικαίωμα). την ίδια στιγμή το κράτος πρέπει να λαμβάνει μέτρα για την προστασία του (κοινωνικό δικαίωμα), ενώ καθιερώνεται και αξίωση ενεργητικής συμμετοχής στην άσκηση της κρατικής εξουσίας¹⁴⁸ με σκοπό την προστασία του (πολιτικό δικαίωμα).

Το άρθρο 24§1 ενδέχεται συγκρουσθεί¹⁴⁹ με τα ακόλουθα άρθρα του Συντάγματος:

- άρθρο 5 §4 Σ, όπου θεμελιώνεται το δικαίωμα της ελεύθερης κυκλοφορίας και διακίνησης (σύγκρουση με ενδεχομενη απαγόρευση εισόδου σε πεζούς ή τροχοφόρα σε δασική περιοχή)
- άρθρο 11 Σ, δικαίωμα του συνέρχεσθαι (σύγκρουση με ενδεχόμενα περιοριστικά μέτρα κατά της ηχορρύπανσης)
- άρθρο 22 §1 Σ, δικαίωμα εργασίας (ενδεχόμενη σύγκρουση με μορφές εργασίας ή μεθόδους οι οποίες δημιουργούν βλαπτικές συνέπειες στο περιβάλλον)
- άρθρο 14 §1 Σ, ελευθερία έκφρασης, (π.χ. ενδεχόμενη σύγκρουση με έκφραση που έχει ως απότοκο την υποβάθμιση του περιβάλλοντος)

---

¹⁴⁷ Ευαγγελία Κουτουπά – Ρεγκάκου, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, γ' έκδοση επαυξημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 27

¹⁴⁸ Μέσω του δικαιώματος της συμμετοχής του κοινού στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, την λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στην δικαιοσύνη, Σύμβαση του Aarhus, κυρώθηκε, σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ.1 του Συντάγματος, με το νόμο 3422/12.12.2005 (ΦΕΚ Α' 303/13.12.2005)

¹⁴⁹ Γεωργίου Νίκη, Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το άρθρο 24 του Συντάγματος και τη νομολογία, Εργασία στο Μάθημα Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα 2012, σελ. 7

- άρθρο 17 Σ, δικαίωμα ιδιοκτησίας και οικονομικής ελευθερίας και ανάπτυξης (άρθρο 5§1 Σ και 106§1 Σ), το οποίο είναι αναγκαίο να συμπορεύεται με την προστασία του περιβάλλοντος.

Βέβαια, η σύγκρουση αυτή επιλύεται από το ίδιο το Σύνταγμα, το οποίο στο άρθρο 25 §3 ορίζει ότι «Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται». Έτσι λοιπόν, όταν μια συμπεριφορά παραβιάζει προφανώς το πνεύμα και το σκοπό του δικαιώματος το οποίο έχει θεσπίσει ο συντακτικός νομοθέτης, θεωρείται καταχρηστική και απαγορεύεται με επακόλουθο την αφαίρεση της συνταγματικής της προστασίας¹⁵⁰.

Παράλληλα με την συνταγματική προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η οποία αποτυπώνεται στο άρθρο 24 §1, ο συντακτικός νομοθέτης προχωράει και σε ειδικότερες ρυθμίσεις για την ευρύτερη και ολοκληρωμένη προστασία κάθε του έκφανσης. Αυτές είναι οι κατωτέρω:

- 24 §6 Σ, σχετικά με την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος όπου ορίζεται ότι: «Τα μνημεία, οι παραδοσιακές περιοχές και τα παραδοσιακά στοιχεία προστατεύονται από το Κράτος.»
- 24 §1 Σ εδ. γ' σε συνδυασμό με το άρθρο 117 §3 Σ και 117 §4 Σ σχετικά με την προστασία των δασικών εκτάσεων όπου ορίζεται αντίστοιχα ότι: «Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και των δασικών εκτάσεων.», «Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που καταστράφηκαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή που με άλλο τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται δεν αποβάλλουν για το λόγο αυτό το χαρακτήρα που είχαν πριν καταστραφούν, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτές και αποκλείεται να διατεθούν για άλλο προορισμό.», «Η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών ή δασικών εκτάσεων που ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου επιτρέπεται μόνο υπέρ του

---

¹⁵⁰ Π. Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τέταρτη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 118

Δημοσίου [...] για λόγους δημόσιας ωφέλειας διατηρείται πάντως η μορφή τους αμετάβλητη ως δασική.»

- 24 §2 Σ σχετικά με την προστασία του οικιστικού περιβάλλοντος όπου ορίζεται ότι: «Η χωροταξική αναδιάρθρωση της Χώρας, η διαμόρφωση, η ανάπτυξη, η πολεοδόμηση και η επέκταση των πόλεων και των οικιστικών γενικά περιοχών υπάγεται στη ρυθμιστική αρμοδιότητα και τον έλεγχο του Κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών και να εξασφαλίζονται οι καλύτεροι δυνατοί όροι διαβίωσης. Οι σχετικές τεχνικές επιλογές και σταθμίσεις γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης. Η σύνταξη εθνικού κτηματολογίου συνιστά υποχρέωση του Κράτους.».

Τα συνταγματικά κατοχυρωμένα ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτό της προστασίας του περιβάλλοντος (άρθρο 24 Σ) εφαρμόζονται τόσο κατά της κρατικής εξουσίας, αλλά και έναντι των ιδιωτών. Η «τριτενέργεια» των δικαιωμάτων αυτών ορίζεται στο άρθρο 25 §1 εδ. γ'¹⁵¹ Σ το οποίο αντικατοπτρίζεται στον Αστικό Κώδικα μέσω των διατάξεων των άρθρων 57 ΑΚ, 59 ΑΚ, 966 ΑΚ^{152,153}.

Β. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το διοικητικό δίκαιο

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, τα πρόσωπα αλληλεπιδρούν με το περιβάλλον, υποβαθμίζοντάς το συχνά, είτε γιατί το χρησιμοποιούν μόνον ως μέσον επίτευξης οικονομικής ωφέλειας, ή επειδή απλώς αδιαφορούν. Έτσι, γεννάται η ανάγκη θέσπισης νομοθετημάτων, τα οποία να το προστατεύουν, είτε μέσω της πρόληψης, είτε μέσω της καταστολής, καθώς και να θέτουν όρια στην χρήση του.

Ειδικότερα, ως έννομο αγαθό το περιβάλλον χρήζει προστασίας διότι είναι πολυσχιδές, μοναδικό, αναντικατάστατο και συλλογικό, ενώ αποτελεί «πρόκριμα» για την ύπαρξη και την διατήρηση της ζωής. Άλλωστε όπως έχει αναφέρει σχετικά η

---

¹⁵¹ Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν.

¹⁵² Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικές του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 164

¹⁵³ βλ. παρούσα σελ. 92

νομολογία «η προστασία του περιβάλλοντος αποβλέπει σε όφελος όχι μόνο της παρούσας γενεάς αλλά και των επομένων¹⁵⁴», αποτυπώνοντας κατά μίαν έννοια ότι το περιβάλλον (φυσικό, πολιτιστικό, οικιστικό) αποτελεί στην ουσία «το μέσο για την ποιότητα ζωής του ανθρώπου¹⁵⁵». Ως εκ τούτου, το διοικητικό δίκαιο προστασίας του περιβάλλοντος, αποτελεί μία μορφή δυναμικού δικαίου, η οποία περιλαμβάνει τόσο τη «βιολογική οικολογία» (φυσικό περιβάλλον) όσο και την «κοινωνική οικολογία» (ανθρώπινο και πολιτιστικό περιβάλλον)¹⁵⁶.

Η σφοδρή σύγκρουση της προστασίας του περιβάλλοντος και της οικονομικής ανάπτυξης, εξομαλύνεται μέσω ορισμένων κριτηρίων, τα οποία χρησιμοποιούνται ώστε να επιλεγεί κατά περίπτωση ποιο έννομο αγαθό θα θεωρηθεί πρωτεύον και θα προστατευτεί. Τα κριτήρια που εφαρμόζονται για την επιλογή είναι τα ακόλουθα¹⁵⁷:

1. Η αρχή της ισορροπίας, η προσπάθεια δηλαδή επίτευξης εξίσωσης των αντιτιθέμενων οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων.
2. Η αρχή της αναγκαιότητας, η οποία δικαιολογεί τον περιορισμό της ελευθερίας του ατόμου με κρατική παρέμβαση μόνο προς όφελος του δημοσίου συμφέροντος.
3. Η αρχή της αναλογικότητας, η οποία επιτρέπει τον περιορισμό ατομικού δικαιώματος μέσω κρατικής παρέμβασης μόνο όταν είναι αναγκαίος και πραγματοποιείται προς το σκοπό που επιδιώκει ο νόμος.
4. Η αρχή της πρόληψης της προσβολής του περιβάλλοντος.
5. Η αρχή της προφύλαξης, δηλαδή της πρόληψης και διαχείρισης του περιβαλλοντικού κινδύνου.

---

¹⁵⁴ Αναστάσιου Ι. Τάχου, Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, έκτη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 61

¹⁵⁵ ό.π. σελ. 62

¹⁵⁶ ό.π. σελ. 21

¹⁵⁷ ό.π. σελ. 68

i) Η προστασία των δασών

Με τον Ν. 998/1979 όπως αντικαταστάθηκε και ισχύει, θεσπίζονται μέτρα προστασίας με σκοπό¹⁵⁸ την διατήρηση, ανάπτυξη και βελτίωση των δασών, των δασικών εκτάσεων και των δημοσίων χορτολιβαδικών και βραχωδών εκτάσεων, σύμφωνα με την αρχή της αειφορίας και σε συνάρτηση με το ιδιαίτερο νομικό καθεστώς που διέπει την ιδιοκτησία και την εκμετάλλευση αυτών. Επίσης, προσδιορίζονται κατά περίπτωση οι όροι και οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες οι προστατευτέες εκτάσεις μπορεί στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης να μεταβάλλουν την κατά προορισμό χρήση τους ή να εξυπηρετούν και άλλες χρήσεις, για λόγους επιβαλλόμενους από το δημόσιο συμφέρον. Έτσι λοιπόν οι καθοριζόμενες στον νόμο εκτάσεις συνιστούν εθνικό κεφάλαιο του οποίου η προστασία αποτελεί όχι μόνο υποχρέωση των κρατικών οργάνων, αλλά και δικαίωμα των πολιτών¹⁵⁹.

ii) Η προστασία του εδάφους και των υδάτων

Με το ΠΔ 1180/1981 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει με την Υ.Α. 69269/5387/1990, (ΦΕΚ 678/Β/25.10.1990) καθώς και τον Ν. 1650/1986, (ΦΕΚ 160/Α/16.10.1986) καθορίζεται το ανώτατο επιτρεπόμενο όριο καθώς και η σχετική αδειοδότηση εκπομπής ρυπογόνων ουσιών, αποβλήτων, ή άλλης μορφής ενέργειας στο έδαφος ή στους υδάτινους αποδέκτες (θάλασσα και υπόγεια ύδατα). Ταυτόχρονα καθορίζονται αναλυτικά οι εγκαταστάσεις για τις οποίες απαιτείται σύνταξη μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων καθώς και οι ειδικές τεχνικές τους προδιαγραφές.

iii) Η προστασία των υδάτινων πόρων

Οι υδάτινοι πόροι προστατεύονται νομικά με τον Ν. 1739/1987 και τον Ν. 3199/2003 όπως τροποποιήθηκαν και ισχύουν. Ειδικότερα, στο πρώτο άρθρο του Ν. 1739/1987 δίνονται οι αναγκαίοι ορισμοί σχετικά με τον προσδιορισμό των υδάτινων πόρων, ενώ τονίζεται ότι στους υδάτινους πόρους δεν περιλαμβάνεται το θαλασσινό νερό.

---

¹⁵⁸ Ν. 998/1979 άρθρο 1 όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 32 §1 του Ν. 4280/2014 (ΦΕΚ Α' 159/8.8.2014)

¹⁵⁹ Άρθρο 2 Ν. 998/1979 όπως αντικαταστάθηκε και ισχύει με τις διατάξεις του άρθρου 32 §2, §3 του Ν. 4280/2014 (ΦΕΚ Α' 159/8.8.2014)

Ακόμη, σύμφωνα με το άρθρο 2 του ίδιου νόμου το οποίο επισημαίνει ότι: «Το νερό αποτελεί φυσικό αγαθό για την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών και η διαχείρισή του ασκείται όπως ορίζει ο νόμος αυτός.».

Ταυτόχρονα, με τον Ν. 3199/2003 το εθνικό δίκαιο εναρμονίστηκε με την Οδηγία 2000/60/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Οκτωβρίου 2000, σχετικά με την προστασία και τη διαχείριση των υδάτων. Η αρχή της φέρουσας ικανότητας και της βιώσιμης ανάπτυξης θεμελιώνεται στο άρθρο 10 όπου αναφέρεται, ότι οι χρήσεις υδάτων διακρίνονται κυρίως σε ύδρευση, άρδευση, βιομηχανική χρήση, ενεργειακή χρήση και χρήση για αναψυχή, ενώ η χρήση για ύδρευση έχει προτεραιότητα, ως προς την ποσότητα και την ποιότητα, έναντι κάθε άλλης χρήσης. Για κάθε μία από αυτές τις χρήσεις εφαρμόζονται κανόνες, οι οποίοι λαμβάνονται υπόψη στα Σχέδια Διαχείρισης. Έτσι, κάθε χρήση πρέπει να αποβλέπει στη βιώσιμη και ισόρροπη ικανοποίηση των αναπτυξιακών αναγκών και να διασφαλίζει τη μακροπρόθεσμη προστασία των υδάτων, την επάρκεια των αποθεμάτων τους και τη διατήρηση της ποιότητάς τους, ιδιαίτερα δε τη μείωση και την αποτροπή της ρύπανσής τους. Επίσης, η ικανοποίηση της ζήτησης του νερού γίνεται με βάση τα όρια και τις δυνατότητες των υδατικών αποθεμάτων, λαμβανομένων υπόψη των αναγκών για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων, καθώς και της ισορροπίας που απαιτείται μεταξύ άντλησης κι ανατροφοδότησης των υπόγειων υδάτων, ενώ κατά τη διαχείριση των υδάτων πρέπει να εξασφαλίζεται η εξοικονόμηση νερού μέσω της χρήσης τεχνικών μεθόδων, οικονομικών κινήτρων και εργαλείων.

iv) Η προστασία του θαλάσσιου χώρου

Η προστασία του θαλασσίου χώρου σύμφωνα με το διοικητικό δίκαιο τυποποιείται στον Ν. 743/1977 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Στον νόμο αυτό προβλέπεται ένα σύστημα κυρώσεων (αστικές, ποινικές, διοικητικές) με σκοπό την αποτροπή ή την αποκατάσταση της ζημίας που προκλήθηκε από τη ρύπανση της θάλασσας.

Ειδικότερα, στο άρθρο 12 §1 του νόμου προβλέπονται οι αστικές κυρώσεις¹⁶⁰, καθώς αναφέρεται ότι: για την αποκατάσταση ζημιών που έχουν προκληθεί από ρύπανση, καθώς και για τις δαπάνες που έχουν γίνει για την αποτροπή και την εξουδετέρωση αυτής, υπεύθυνος είναι αυτός που προκάλεσε υπαίτια τη ρύπανση και μαζί μ' αυτόν ευθύνονται εις ολόκληρο¹⁶¹ και άλλα σημαντικά πρόσωπα της ναυτιλιακής επιχείρησης.

Ακολούθως, στο άρθρο 13 προβλέπονται ποινικές κυρώσεις όπου ορίζεται ότι όποιος ποροκαλέσει σοβαρή ρύπανση με πρόθεση τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον 3 μηνών, ενώ στην περίπτωση που μπορεί να προκύψει κίνδυνος ζημιάς ή βλάβης σε πρόσωπα ή πράγματα, τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους. Αν η προηγούμενη πράξη προήλθε από αμέλεια, η πράξη αυτή τιμωρείται με φυλάκιση. Τέλος, στην περίπτωση που η πράξη προήλθε από αμέλεια και ο υπαίτιος της πράξης με δική του πρωτοβουλία εξουδετέρωσε τη ρύπανση και απέτρεψε κάθε βλάβη ή ζημιά που μπορούσε να επέλθει ή αν με γρήγορη αναγγελία προς τις Αρχές συνετέλεσε στην εξουδετέρωση της ρύπανσης, καταβάλλοντας ταυτόχρονα και τις συναφείς δαπάνες απαλλάσσεται από κάθε ποινή.

Στη συνέχεια του ίδιου άρθρου αναφέρονται και οι διοικητικές κυρώσεις όπου προβλέπεται ότι: υπαίτιοι ρύπανσης της θάλασσας ή των ακτών τιμωρούνται με απόφαση της αρμόδιας Αρχής με πρόστιμο μέχρι «20.000.000 δραχμές (58.694.06 Ευρώ)». Με πρόστιμο μέχρι το ίδιο ποσό τιμωρούνται οι παραβάτες των διατάξεων του παρόντος νόμου, με τις οποίες επιβάλλεται η λήψη μέτρων ή η τήρηση άλλων διαδικασιών για την πρόληψη, τον περιορισμό ή την καταπολέμηση της ρύπανσης ακόμη και αν δεν προκλήθηκε ρύπανση. Σε περιπτώσεις εξακολούθησης της ρύπανσης, επιβάλλεται από την Αρχή πρόστιμο μέχρι «3.000.000 δραχμές (8.804,11 Ευρώ)» για κάθε ημέρα υπέρβασης της προθεσμίας που έχει ταχθεί για την αποκατάσταση. Σε περίπτωση σοβαρής ρύπανσης, ο Υπουργός Εμπορικής Ναυτιλίας επιβάλλει πρόστιμο μέχρι «400.000.000 δραχμές (1.173.881.14 Ευρώ)». Τέλος, αν οι

---

¹⁶⁰ Αναστάσιου Ι. Τάχου, Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος, έκτη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 239

¹⁶¹ ΑΚ άρθρα 481-483

υπαίτιοι της ρύπανσης είναι έλληνες ναυτικοί, διώκονται και πειθαρχικά.

ν) Η προστασία του αιγιαλού

Η προστασία του αιγιαλού θεμελιώνεται στον Ν. 2971/2001 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Στο άρθρο 1 ορίζεται ότι «αιγιαλός» είναι η ζώνη της ξηράς, που βρέχεται από τη θάλασσα από τις μεγαλύτερες και συνήθεις αναβάσεις των κυμάτων της, ενώ «παραλία» είναι η ζώνη ξηράς που προστίθεται στον αιγιαλό, καθορίζεται δε σε πλάτος μέχρι και πενήντα (50) μέτρα από την οριογραμμή του αιγιαλού, προς εξυπηρέτηση της επικοινωνίας της ξηράς με τη θάλασσα και αντίστροφα. Ο αιγιαλός, η παραλία, η όχθη και η παρόχθια ζώνη είναι πράγματα κοινόχρηστα και ανήκουν κατά κυριότητα στο Δημόσιο, το οποίο τα προστατεύει και τα διαχειρίζεται. Το οικοσύστημα στις ζώνες αυτές προστατεύεται από το Κράτος.

Ο κύριος προορισμός των ζωνών αυτών είναι η ελεύθερη και ακώλυτη πρόσβαση προς αυτές. Κατ' εξαίρεση ο αιγιαλός, η παραλία, η όχθη και η παρόχθια ζώνη μπορούν να χρησιμεύσουν για κοινωφελείς περιβαλλοντικούς και πολιτιστικούς σκοπούς και για απλή χρήση, όπως επίσης και για την εξυπηρέτηση υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 §4 του Ν. 2971/2001 στον αιγιαλό, την παραλία, την όχθη και την παρόχθια ζώνη δεν επιτρέπεται η κατασκευή κτισμάτων και εν γένει κατασκευασμάτων, παρά μόνο για την επιδίωξη των σκοπών, που αναφέρονται στην προηγούμενη παράγραφο, ενώ τέλος σύμφωνα με την επόμενη παράγραφο, ο παλαιός αιγιαλός και η παλαιά όχθη ανήκουν στην ιδιωτική περιουσία του Δημοσίου και καταγράφονται ως δημόσια κτήματα.

vi) Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η νομική προστασία των αρχαιοτήτων και της πολιτιστικής κληρονομιάς της Χώρας συντελείται με τον Ν. 3028/2002 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει. Σύμφωνα με το άρθρο 1 §1 του νόμου αυτού η προστασία αυτή έχει ως σκοπό τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης χάριν της παρούσας και των μελλοντικών γενεών και την

αναβάθμιση του πολιτιστικού περιβάλλοντος. Συνεχίζοντας, στην επόμενη παράγραφο αναφέρεται το εύρος προστασίας του νόμου, ότι δηλαδή η πολιτιστική κληρονομιά της Χώρας αποτελείται από τα πολιτιστικά αγαθά που βρίσκονται εντός των ορίων της ελληνικής επικράτειας, συμπεριλαμβανομένων των χωρικών υδάτων, καθώς και εντός άλλων θαλάσσιων ζωνών στις οποίες η Ελλάδα ασκεί σχετική δικαιοδοσία σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, ενώ η πολιτιστική κληρονομιά περιλαμβάνει και τα άυλα πολιτιστικά αγαθά. Επιπλέον, στην τρίτη παράγραφο του ίδιου άρθρου του νόμου ορίζεται το περιεχόμενο της προστασίας η οποία συνίσταται κυρίως:

- στον εντοπισμό, την έρευνα, την καταγραφή, την τεκμηρίωση και τη μελέτη των στοιχείων της
- στη διατήρηση και στην αποτροπή της καταστροφής, της αλλοίωσης και γενικά κάθε άμεσης ή έμμεσης βλάβης της
- στην αποτροπή της παράνομης ανασκαφής, της κλοπής και της παράνομης εξαγωγής
- στη συντήρηση και την κατά περίπτωση αναγκαία αποκατάστασή της
- στη διευκόλυνση της πρόσβασης και της επικοινωνίας του κοινού με αυτήν
- στην ανάδειξη και την ένταξή της στη σύγχρονη κοινωνική ζωή
- στην παιδεία, την αισθητική αγωγή και την ευαισθητοποίηση των πολιτών για την πολιτιστική κληρονομιά

vii) Ο Ν. 1650/1986

Με τον Ν. 1650/1986 όπως τροποποιήθηκε και ισχύει θεσπίζονται κανόνες, κριτήρια και μηχανισμοί για την προστασία του περιβάλλοντος, το οποίο ορίζεται σύμφωνα με τον νόμο ως «το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία, την ποιότητα της ζωής, την υγεία των κατοίκων, την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες¹⁶²», έτσι ώστε ο άνθρωπος, ως άτομο

---

¹⁶² Άρθρο 2 §1 Ν. 1650/1986

και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου, να ζει σε ένα υψηλής ποιότητας περιβάλλον, μέσα στο οποίο να προστατεύεται η υγεία του και να ευνοείται η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του¹⁶³. Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται η «χρήση» του περιβάλλοντος ως μοχλού οικονομικής ανάπτυξης εφόσον στο άρθρο 1 §1 εδ β' αναφέρεται ότι «η προστασία του περιβάλλοντος, θεμελιώδες και αναπόσπαστο μέρος της πολιτιστικής και αναπτυξιακής διαδικασίας και πολιτικής, υλοποιείται κύρια μέσα από το δημοκρατικό προγραμματισμό.».

Ειδικότερα ο νόμος αυτός έχει χαρακτήρα προληπτικό ενώ οι βασικοί στόχοι¹⁶⁴ του είναι οι ακόλουθοι:

- α) Η αποτροπή της ρύπανσης και γενικότερα της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και λήψη όλων των αναγκαίων, για το σκοπό αυτόν, προληπτικών μέτρων.
- β) Η διασφάλιση της ανθρώπινης υγείας από τις διάφορες μορφές υποβάθμισης του περιβάλλοντος και ειδικότερα από τη ρύπανση και τις οχλήσεις.
- γ) Η προώθηση της ισόρροπης ανάπτυξης του εθνικού χώρου συνολικά και των επί μέρους γεωγραφικών και οικιστικών ενοτήτων του και μέσα από την ορθολογική διαχείριση του περιβάλλοντος.
- δ) Η διασφάλιση της δυνατότητας ανανέωσης φυσικών πόρων και η ορθολογική αξιοποίηση των μη ανανεώσιμων ή σπανίων σε σχέση με τις τωρινές και τις μελλοντικές ανάγκες και με κριτήρια την προστασία του περιβάλλοντος.
- ε) Η διατήρηση της οικολογικής ισορροπίας των φυσικών οικοσυστημάτων και η διασφάλιση της αναπαραγωγικής τους ικανότητας.
- στ) Η αποκατάσταση του περιβάλλοντος.

---

¹⁶³ Άρθρο 1 § 1 Ν. 1650/1986

¹⁶⁴ Άρθρο 1 §2 Ν. 1650/1986

Τέλος στον νόμο περιλαμβάνονται τόσο ποινικές¹⁶⁵, όσο διοικητικές κυρώσεις¹⁶⁶ καθώς και θεμελιώνεται αστική ευθύνη¹⁶⁷, δηλαδή ευθύνη σε αποζημίωση από οποιονδήποτε, φυσικό ή νομικό πρόσωπο, προκαλεί ρύπανση ή άλλη υποβάθμιση του περιβάλλοντος που δεν οφείλεται σε ανώτερη βία.

Γ. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ποινικό δίκαιο

Το έγκλημα αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο, μία παθογένεια της κοινωνίας, το οποίο η έννομη τάξη προσπαθεί να αντιμετωπίσει. Το ποινικό δίκαιο αποτελεί την «ασπίδα και το δόρυ» του Κράτους το οποίο μέσα από ένα «ωμό κομμάτι νομοθεσίας» έχει δικαίωμα στην «απόλυτη νομική βία» τιμωρώντας όχι ανήθικους ανθρώπους, όπως συχνά θεωρείται, αλλά δράστες συγκεκριμένων εγκλημάτων. Η κοινωνική πείρα έχει αποδείξει, ότι ο νομοθέτης δεν μπορεί να επαφίεται (μόνο) στην καλή θέληση των πολιτών ώστε να μην προκαλέσουν βλάβες σε έννομα αγαθά, αλλά πρέπει να θεσπίσει κυρώσεις με αποτρεπτικό και σωφρονιστικό χαρακτήρα. Ως εκ τούτου, μία βλάβη στο περιβάλλον, πέρα από την όποια διοικητική ή οικονομική κύρωση επιβληθεί, είναι δυνατόν (κατά περίπτωση) να επιβληθεί ταυτόχρονα με μία ποινική κύρωση ως το έσχατο μέσον σωφρονισμού, που αποσκοπεί στη θεραπεία της προηγούμενης αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Το περιβαλλοντικό ποινικό δίκαιο αποτυπώνεται τόσο στον ποινικό κώδικα, όσο και σε ειδικούς νόμους.

Κάνοντας λόγο για ποινικό δίκαιο, είναι αναγκαίο να αναφερθεί ποίο είναι το έννομο αγαθό το οποίο προστατεύεται μέσα από τις εκάστοτε ποινικές διατάξεις. Σύμφωνα με την ανθρωποκεντρική προσέγγιση, το περιβάλλον προστατεύεται «ως χώρος – φυσική προϋπόθεση συντηρήσεως των ατομικών εννόμων αγαθών της ζωής και της υγείας του ανθρώπου¹⁶⁸». Επομένως, το περιβάλλον δεν προστατεύεται ως μονάδα, αλλά ως ο χώρος που εξασφαλίζει τους όρους της ζωής, της υγείας και της ευχάριστης διαμονής του ανθρώπου. Αντίθετα, κατά την οικοκεντρική θεώρηση, οι σχετικές με

---

¹⁶⁵ Άρθρο 28 Ν. 1650/1986

¹⁶⁶ Άρθρο 30 Ν. 1650/1986

¹⁶⁷ Άρθρο 29 Ν. 1650/1986

¹⁶⁸ Παναγιώτης Δημόπουλος Εισαγγελέας Αρείου Πάγου, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος, 2008

την προστασία του περιβάλλοντος ποινικές διατάξεις στοχεύουν στην προστασία του περιβάλλοντος αφ' εαυτού ως «υπερατομικού/κοινωνικού εννόμου αγαθού¹⁶⁹», ανάγοντάς το σε αυτοτελές έννομο αγαθό.

i) *Η προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Ποινικό Κώδικα*

Εκφάνσεις του περιβάλλοντος προστατεύονται σε τρία (3) ξεχωριστά κεφάλαια του Ποινικού Κώδικα, ήτοι στο κεφάλαιο δέκατο τρίτο (13^ο) με τίτλο «Κοινώς επικίνδυνα εγκλήματα», στο κεφάλαιο εικοστό τρίτο (23^ο) με τίτλο «Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας», καθώς και στο κεφάλαιο εικοστό έκτο (26^ο) με τίτλο «Πταίσματα».

Επειδή, όπως διαπιστώθηκε, οι ποινικές διατάξεις που αφορούν στην προστασία του περιβάλλοντος είναι διάσπαρτες στο κείμενο του Ποινικού Κώδικα, θα ακολουθήσει η απαρίθμησή τους:

- 265 ΠΚ και 266 ΠΚ : Εμπρησμός σε δάση
- 268 ΠΚ : Πλημμύρα
- 279 ΠΚ : Δηλητηρίαση πηγών και τροφίμων
- 282 ΠΚ : Δηλητηρίαση της νομής των ζώων
- 286 ΠΚ : Παραβίαση των κανόνων της οικοδομικής
- 381 ΠΚ και 382 §4 : Φθορά μνημείων
- 417 ΠΚ : Διατάραξη ησυχίας
- 420 ΠΚ : Παραβάσεις διατάξεων για τους δρόμους
- 421 ΠΚ : Παράβαση διατάξεων για τους αιγιαλούς
- 427 ΠΚ : Παράβαση διατάξεων για την καθαριότητα
- 428 ΠΚ : Ρύπανση
- 430 ΠΚ : Παράβαση διατάξεων για την πρόληψη πλημμυρών
- 433 ΠΚ : Παράβαση διατάξεων για την προφύλαξη από τη φωτιά
- 434 ΠΚ : Παράβαση οικοδομικών διατάξεων

---

¹⁶⁹ ό.π.

ii) Η προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Ν. 4042/2012

Η σημασία που έχει λάβει η νομική έννοια της προστασία του περιβάλλοντος αποτυπώνεται σε ένα ασύνηθες νομικό φαινόμενο, αυτό της θέσπισης ποινικών κανόνων από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθότι όπως προαναφέρθηκε, η παραγωγή ποινικών κανόνων αποτελεί έκφανση *imperium* του εκάστοτε κράτους. Το εναρκτήριο λάκτισμα το οποίο προκάλεσε την αφετηρία της έναξης των συζητήσεων, όπως αναφέρεται σχετικά¹⁷⁰ ήδη από το έτος 2008, ήταν η διαπίστωση ότι αφενός μεν είχαν αυξηθεί ποσοτικά τα περιβαλλοντικά αδικήματα, αφετέρου δε οι επιπτώσεις τους σε αρκετές περιπτώσεις αποκτούσαν διασυνοριακό χαρακτήρα, καθώς οι δράστες μπορούσαν να εκμεταλλεύονται προς όφελός τους τις υφιστάμενες διαφορές μεταξύ των νομοθεσιών των επιμέρους κρατών – μελών.

Έτσι, η κοινότητα έπρεπε με τρόπο ομοιόμορφο να αντιμετωπίσει το εν λόγω ζήτημα, κάνοντας χρήση της συντρέχουσας της αρμοδιότητας¹⁷¹ σε θέματα περιβάλλοντος, καθώς έγινε δεκτό, ότι η εξασφάλιση αποτελεσματικότερης προστασίας του περιβάλλοντος, δεν μπορεί να επιτευχθεί επαρκώς από τα κράτη μέλη και, ως εκ τούτου, λόγω του εύρους και των αποτελεσμάτων της οδηγίας, μπορεί να επιτευχθεί καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο.

Ως νομική βάση χρησιμοποιήθηκε το άρθρο 174 §2 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Κοινότητας¹⁷², ώστε να εκδοθεί η οδηγία 2008/98/ΕΚ από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία χρησιμοποιεί ένα σύστημα κυρώσεων με αποτρεπτικό χαρακτήρα, ώστε να αποφεύγονται δραστηριότητες που προκαλούν εν γένει υποβάθμιση ή ζημία στο περιβάλλον και οι οποίες συνήθως προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν ουσιαστική βλάβη στον αέρα,

---

¹⁷⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>
[Online· Προσπελάστηκε στις 8 Φεβ. 2017]

¹⁷¹ Άρθρο 4 §2 περιπτ. ε' ΣΛΕΕ

¹⁷² Η πολιτική της Ένωσης στον τομέα του περιβάλλοντος αποβλέπει σε υψηλό επίπεδο προστασίας και λαμβάνει υπόψη την ποικιλομορφία των καταστάσεων στις διάφορες περιοχές της Ένωσης. Στηρίζεται στις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και στην αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

συμπεριλαμβανόμενης της στρατόσφαιρας, το έδαφος, το νερό, τα ζώα ή τα φυτά, συμπεριλαμβανόμενης της διατήρησης των βιολογικών ειδών.

Η οδηγία αυτή ενσωματώθηκε στην εσωτερική έννομη τάξη με τον Ν. 4042/2012 (ΦΕΚ Α'24/13/02/2012) με τίτλο «Ποινική προστασία του περιβάλλοντος - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/99/ΕΚ - Πλαίσιο παραγωγής και διαχείρισης αποβλήτων - Εναρμόνιση με την Οδηγία 2008/98/ΕΚ - Ρύθμιση θεμάτων Υπουργείου Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής». Στην αιτιολογική έκθεση¹⁷³ επισημαίνεται ο αποτρεπτικός χαρακτήρας του νόμου, καθώς όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, η επιβολή ποινικών κυρώσεων είναι ενδεικτική της κοινωνικής αποδοκμασίας, που διαφέρει ποιοτικά από τις διοικητικές κυρώσεις ή τους μηχανισμούς αποζημίωσης που προβλέπει το αστικό δίκαιο. Αυτό συμβαίνει διότι:

1. Οι διοικητικές ή άλλες οικονομικές κυρώσεις μπορεί να μην είναι αποτρεπτικές όταν οι δράστες δεν είναι φερέγγυοι ή, αντιθέτως, όταν είναι οικονομικά ισχυροί.

2. Τα μέσα για ποινικές έρευνες και διώξεις στο πλαίσιο και της αμοιβαίας δικαστικής αρωγής μεταξύ των κρατών μελών, είναι ισχυρότερα από τα προβλεπόμενα από το αστικό και το διοικητικό δίκαιο και ως εκ τούτου μπορούν να βελτιώσουν και να καταστήσουν πιο αποτελεσματικές τις εν λόγω διαδικασίες.

3. Παρέχεται επιπλέον εγγύηση αμεροληψίας, επειδή οι αρμόδιες για τις έρευνες αρχές που προβλέπεται να συμμετάσχουν στις ποινικού χαρακτήρα έρευνες, είναι άλλες από τις διοικητικές αρχές που έχουν χορηγήσει τις άδειες εκμετάλλευσης των ρυπογόνων δραστηριοτήτων.

Η οδηγία 2008/99/ΕΚ αφορά αποκλειστικά και μόνο αυτό που δεν μπορούν να επιτύχουν ικανοποιητικά τα κράτη – μέλη χωριστά, δηλαδή την καθιέρωση ενιαίου ελάχιστου πλαισίου ποινικής προστασίας για ολόκληρη την Ε.Ε., μέσω του οποίου να είναι δυνατή η αποτελεσματικότερη προστασία του περιβάλλοντος, θεσπίζοντας

---

¹⁷³<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/p-odhgia-eis.pdf> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Φεβ. 2017]

παράλληλα κοινές αρχές και προσεγγίσεις για τα κράτη μέλη. Με τις ρυθμίσεις της οδηγίας καθιερώνεται μια περιορισμένη προσέγγιση για τα κράτη – μέλη που αναφέρεται στην εναρμόνιση ενός καταλόγου σοβαρών περιβαλλοντικών αδικημάτων, τα οποία πρέπει να θεωρούνται ποινικώς κολάσιμα σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση, εφόσον διαπράττονται εκ προθέσεως ή, τουλάχιστον, λόγω βαρείας αμέλειας. Ταυτόχρονα επιτυγχάνεται εναρμόνιση του πεδίου της ευθύνης των νομικών προσώπων και στην επιβολή σε βάρος τους ποινικών κυρώσεων ενώ δημιουργείται παράλληλα και ένα πλαίσιο πολυεπίπεδων κυρώσεων ανάλογου της βαρύτητας του εκάστοτε εγκλήματος. Ως αδικήματα σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν. 4042/2012 τυποποιούνται οι παρακάτω συμπεριφορές:

α) Η απόρριψη, εκπομπή ή εισαγωγή ποσότητας υλικών ή ιοντίζουσας ακτινοβολίας στον αέρα, το έδαφος ή το νερό, που προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει το θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες, σε πρόσωπα, ή ουσιαστικές βλάβες, στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους, την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.

β) Η συλλογή, μεταφορά, ανάκτηση ή διάθεση αποβλήτων, συμπεριλαμβανομένης της επιχειρησιακής εποπτείας των πράξεων αυτών και της επακόλουθης συντήρησης των εγκαταστάσεων διάθεσης, και συμπεριλαμβανομένων δράσεων που εκτελούνται από εμπόρους ή μεσίτες (διαχείριση των αποβλήτων), που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν το θάνατο ή σοβαρές σωματικές βλάβες σε πρόσωπα ή ουσιαστικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, στην ποιότητα του εδάφους ή στην ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.

γ) Η αποστολή αποβλήτων, οσάκις η δραστηριότητα αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 2 παράγραφος 35 του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1013/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 14ης Ιουνίου 2006, για τις μεταφορές αποβλήτων και διενεργείται σε μη αμελητέα ποσότητα, ανεξάρτητα από το εάν εκτελείται ως ενιαία μεταφορά ή ως πολλαπλές μεταφορές που φαίνονται αλληλένδετες.

δ) Η λειτουργία μονάδας, η οποία εκτελεί επικίνδυνες δραστηριότητες ή στην οποία αποθηκεύονται ή χρησιμοποιούνται επικίνδυνες ουσίες ή παρασκευάσματα και η οποία προκαλεί ή ενδέχεται να προκαλέσει, εκτός της μονάδας, το θάνατο ή

σοβαρές σωματικές βλάβες, σε πρόσωπα ή ουσιαστικές βλάβες στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους ή την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.

ε) Η παραγωγή, η επεξεργασία, η διαχείριση, η χρήση, η κατοχή, η αποθήκευση, η μεταφορά, η εισαγωγή, η εξαγωγή ή η διάθεση πυρηνικών υλικών ή άλλων επικίνδυνων ραδιενεργών ουσιών που προκαλούν ή ενδέχεται να προκαλέσουν θάνατο ή σοβαρή σωματική βλάβη σε πρόσωπα ή ουσιαστική βλάβη στην ποιότητα του αέρα, την ποιότητα του εδάφους ή την ποιότητα του νερού ή στα ζώα ή τα φυτά.

στ) Η θανάτωση, ο αφανισμός, η κατοχή ή η σύλληψη προστατευόμενων ειδών της άγριας χλωρίδας ή πανίδας, εξαιρουμένων των περιπτώσεων που η συμπεριφορά αφορά αμελητέα ποσότητα αυτών των ειδών και έχει αμελητέο αντίκτυπο στο καθεστώς διατήρησης των ειδών.

ζ) Η εμπορία με προστατευόμενα είδη άγριας πανίδας ή χλωρίδας ή μερών ή παραγώγων αυτών, εξαιρουμένων των περιπτώσεων που η συμπεριφορά αφορά αμελητέα ποσότητα των ειδών αυτών και έχει αμελητέο αντίκτυπο στο καθεστώς διατήρησης των ειδών.

η) Κάθε συμπεριφορά που προκαλεί την ουσιαστική υποβάθμιση του οικοτόπου/ενδιαιτήματος μέσα σε προστατευόμενη περιοχή.

θ) Η παραγωγή, εισαγωγή, εξαγωγή, διάθεση στην αγορά ή η χρήση ουσιών που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος.

Τέλος, άξιο αναφοράς αποτελεί το γεγονός ότι στο επόμενο άρθρο, δηλαδή το άρθρο 4 του Ν. 4042/2012 θεμελιώνεται ποινική ευθύνη νομικών προσώπων, το οποίο ως θεσμός είναι άγνωστος για τη θεωρία του ελληνικού ποινικού δικαίου. Ωστόσο, η επίλυση στο παραπάνω πρόβλημα, επέρχεται σύμφωνα με το άρθρο 7 της οδηγίας καθώς ορίζεται ότι: «Τα κράτη μέλη λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα ώστε να εξασφαλίσουν ότι τα νομικά πρόσωπα τα οποία θεωρούνται υπεύθυνα τιμωρούνται με αποτελεσματικές, αναλογικές και αποτρεπτικές κυρώσεις.». Συνεπώς, κράτη μέλη της Ένωσης, τα οποία δεν αναγνωρίζουν το θεσμό της ποινικής ευθύνης των νομικών προσώπων στο εθνικό τους δίκαιο, δεν είναι υποχρεωμένα να αλλάξουν το εθνικό

τους σύστημα, ώστε να εναρμονιστούν με τις επιταγές της Οδηγίας¹⁷⁴.

3. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ευρωπαϊκό δίκαιο

Η σημασία της ποιότητας του περιβάλλοντος για την υγεία, την οικονομία και την ευδαιμονία υπερβαίνει προφανώς τα όποια τοπικά ή νομικά όρια ενός κράτους. Ως επακόλουθο, η συνεργασία των κρατών τόσο εντός όσο και εκτός των συνόρων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχει καθοριστική σημασία στην αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων. Η θέση του περιβάλλοντος στο αξιακό σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωση αποτυπώνεται τόσο στη Συνθήκη για τη λειτουργία της όσο και σε κανονισμούς και οδηγίες που αυτή εκδίδει.

Αναλυτικότερα, στο άρθρο 11 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης προβλέπεται ότι: «Οι απαιτήσεις της περιβαλλοντικής προστασίας πρέπει να ενταχθούν στον καθορισμό και την εφαρμογή των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη». Εν συνεχεία στο άρθρο 191 §1 αποτυπώνονται οι στόχοι καθώς και η περιβαλλοντική πολιτική της Ένωσης, δηλαδή:

- η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος
- η προστασία της υγείας του ανθρώπου
- η συνετή και ορθολογική χρησιμοποίηση των φυσικών πόρων
- η προώθηση, σε διεθνές επίπεδο, μέτρων για την αντιμετώπιση των περιφερειακών ή παγκόσμιων περιβαλλοντικών προβλημάτων, και ιδίως την καταπολέμηση της αλλαγής του κλίματος

Ταυτόχρονα στην επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου¹⁷⁵ θεμελιώνονται οι αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των καταστροφών του περιβάλλοντος, κατά προτεραιότητα στην πηγή, καθώς και η αρχή «ο ρυπαίνων

---

¹⁷⁴ Πολυχρόνης Π. Τσιρίδης, Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου στην Ευρώπη και η επικείμενη προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας, 2009

¹⁷⁵ 191 §2 ΣΛΕΕ

πληρώνει». Τέλος, είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι σύμφωνα με το άρθρο 4 §2 περίπτωση ε' η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συντρέχουσα αρμοδιότητα στο τομέα του περιβάλλοντος από κοινού με τα κράτη – μέλη.

*Η αρχή ο ρυπαίνων πληρώνει*¹⁷⁶

Η οδηγία 2004/35/EK έχει δομηθεί εξ ολοκλήρου στη βάση της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει». Η αρχή αυτή απευθύνεται στους οργανισμούς, οι οποίοι ρυπαίνουν το περιβάλλον μέσω της δραστηριότητάς τους με λογικό επόμενο (εφόσον ευθύνονται), να επιβάλλεται σε αυτούς η λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων πρόληψης και αποκατάστασης με την ταυτόχρονη πληρωμή των σχετικών δαπανών.

Σύμφωνα με την οδηγία ως περιβαλλοντική ζημία ορίζεται:

- Η ζημιά η οποία επηρεάζει σοβαρά την περιβαλλοντική (οικολογική, χημική ή ποσοτική) κατάσταση των υδάτινων πόρων, όπως ορίζεται στην οδηγία περί υδάτων της ΕΕ και στην οδηγία σχετικά με τη στρατηγική για το θαλάσσιο περιβάλλον.
- Η ζημία του εδάφους η οποία δημιουργεί σοβαρό κίνδυνο για την ανθρώπινη υγεία.
- Η ζημία των προστατευόμενων ειδών και των φυσικών οικοτόπων η οποία επηρεάζει δυσμενώς τη διατήρηση όπως ορίζεται στην οδηγία σχετικά με τη διατήρηση των άγριων πτηνών και στην οδηγία περί φυσικών οικοτόπων.

Η οδηγία 2004/35/EK εφαρμόζεται σε δύο περιπτώσεις¹⁷⁷ :

1. όταν η περιβαλλοντική ζημία που προκαλείται από την άσκηση δραστηριοτήτων όπως:
  - ενεργειακές βιομηχανίες

---

¹⁷⁶ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV%3A128120> [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Φεβ. 2017]

¹⁷⁷ Άρθρο 3§1 οδηγία 2004/35/EK

- παραγωγή και μεταποίηση μετάλλων
- βιομηχανίες ορυκτών μεταλλευμάτων
- χημικές βιομηχανίες
- διαχείριση των αποβλήτων
- μεγάλης κλίμακας βιομηχανίες παραγωγής χαρτοπολτού, χαρτιού και χαρτονιού, βαφεία υφασμάτων και βυρσοδεψεία
- μεγάλης κλίμακας βιομηχανίες παραγωγής κρεάτων, γαλακτοκομικών προϊόντων και τροφίμων

2. Όταν η περιβαλλοντική ζημία (ή επικείμενη απειλή της) προκαλείται σε προστατευόμενα είδη και φυσικούς οικοτόπους από τις επαγγελματικές δραστηριότητες πλην των ανωτέρω και εφόσον η εταιρεία έχει ενεργήσει δολίως ή εξ αμελείας.

Η οδηγία 2004/35/ΕΚ ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με το ΠΔ 148/2009 (ΦΕΚ Α' 190) «Περιβαλλοντική ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον – εναρμόνιση με την Οδηγία 2004/35/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 21ης Απριλίου όπως ισχύει».

4. Η προστασία του περιβάλλοντος κατά το ιδιωτικό δίκαιο

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, το διοικητικό δίκαιο «υπερασπίζεται» το περιβάλλον πολύπλευρα και πολυποίκιλα, δημιουργώντας ένα δίκτυο προστασίας. Παρόλα αυτά, και όπως συμβαίνει σε κάθε δίκτυο λόγω της αρχιτεκτονικής του, υπάρχουν κενά, τα οποία δεν είναι δυνατόν να συγκρατήσουν όλες τις μορφές προσβολής.

Ειδικότερα, το πρώτο τρωτό σημείο του διοικητικού δικαίου προς την ολοκληρωμένη προστασία του περιβάλλοντος, είναι η ανυπαρξία επαρκούς αριθμού καταρτισμένων στελεχών, τα οποία και θα εφαρμόσουν με ορθό τρόπο τελικά την όποια νομοθεσία, από κοινού με τις συνηθισμένες ελλείψεις της δημόσιας διοίκησης σε υλικοτεχνική υποδομή. Ταυτόχρονα είναι συχνό το φαινόμενο της νομοθέτησης νόμων με

ερμηνευτικά κενά, με αποτέλεσμα ακόμα και στις περιπτώσεις που δεν υπάρχει το προηγούμενο ποσοτικό και ποιοτικό κώλυμα της διοίκησης, να εμφανίζεται ένα νέο ζήτημα αδυναμίας εφαρμογής της νομοθεσίας. Επιπλέον, οικονομικές και πολιτικές σκοπιμότητες είναι δυνατόν να επιδράσουν στο διοικητικό δίκαιο και να το αλλοιώσουν τόσο κατά την νομοθέτηση του, όσο και κατά την εφαρμογή του¹⁷⁸.

Μία δεύτερη γραμμή νομικής άμυνας στην προστασία του περιβάλλοντος αποτελεί το ιδιωτικό δίκαιο, το οποίο και εμφανίζει αρκετά σημαντικά πλεονεκτήματα από την ενεργοποίησή του, ως «εναλλακτικού» δικαίου. Αναλυτικότερα, η ενεργοποίησή του δεν επαφίεται στα στελέχη της δημόσιας διοίκησης, αλλά στα φυσικά πρόσωπα, καθιστώντας το ευέλικτο και αποτελεσματικό. Επιπρόσθετα, το ιδιωτικό δίκαιο δεν απαιτεί πλήρωση συγκεκριμένης και καθορισμένης συμπεριφοράς ώστε να τεθεί σε ισχύ, αφού αρκείται, όπως θα αναλυθεί παρακάτω σε εξειδίκευση αορίστων νομικών εννοιών κατά περίπτωση, δημιουργώντας μία ευρύτερη και γενικότερη προστασία. Τέλος, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι το ιδιωτικό δίκαιο ενεργοποιείται ως μία μορφή «αυτορρύθμισης¹⁷⁹» των ζητημάτων σχετικών με την προσβολή του περιβάλλοντος, καθώς στην περίπτωση που το Κράτος αδρανεύει, οι πολίτες μπορούν να αναλάβουν τα ηνία της νομικής του προστασίας. Ωστόσο, πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι προφανώς και είναι αδύνατη η σύγκριση μεταξύ των δύο μορφών δικαιοκτικής ρύθμισης, καθώς η κάθε μία αποσκοπεί να λειτουργήσει συμπληρωματικά με την άλλη, με κοινό σκοπό την προστασία του περιβάλλοντος.

Αν και σύμφωνα με το ιδιωτικό δίκαιο δεν αναγνωρίζεται ευθέως το δικαίωμα στο περιβάλλον, αυτό δεν μένει απροστάτευτο, αφού αναγνωρίζεται και προστατεύεται εξ ολοκλήρου εμμέσως, μέσω της ενάσκησης δικαιωμάτων επάνω σε αγαθά, τα οποία αν και δεν ονομάζονται περιβαλλοντικά¹⁸⁰, προστατεύουν εν τέλει το εν λόγω αγαθό. Τα αγαθά αυτά είναι τα κοινόχρηστα και τα κοινά σε όλους πράγματα «επάνω

---

¹⁷⁸ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 34

¹⁷⁹ Γιώργος Χ. Σμπώκος, Εφαρμογές Μέτρων Περιβαλλοντικής Προστασίας, Κρατική Ρύθμιση και Αυτορρύθμιση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 24

¹⁸⁰ Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7, σελ. 577

στα οποία αναγνωρίζεται και προστατεύεται από την αστική νομοθεσία το δικαίωμα χρήσεως που απορρέει από το δικαίωμα της προσωπικότητας»¹⁸¹. Τέλος, είναι άξιο αναφοράς ότι, σύμφωνα με τη θεωρία¹⁸², το περιβάλλον κατά το ιδιωτικό δίκαιο λαμβάνει την έννοια της χρήσης «του συνόλου των αγαθών που συνθέτουν το ζωτικό χώρο του ανθρώπου και περιλαμβάνει όλα τα φυσικά και τεχνητά αγαθά, χάρη στα οποία δημιουργείται και αναπτύσσεται η προσωπικότητα του ατόμου, και τα οποία είναι απαραίτητα για την επιβίωση, την υγιεινή διαβίωση και την εξασφάλιση ποιότητας ζωής».

Α. Προστασία του περιβάλλοντος κατά τον Αστικό Κώδικα

Το περιβάλλον προστατεύεται κατά τον Αστικό Κώδικα μέσω ενός συνδυασμού άρθρων και διατάξεων τα οποία χρησιμοποιούνται ως «νομικό ανάχωμα» στα οποιαδήποτε ερμηνευτικά ή μη κενά προκύπτουν, δημιουργώντας σταθερές νομικές βάσεις, υφαίνοντας έναν μανδύα προστασίας για το συγκεκριμένο αγαθό.

ι) Κοινόχρηστα πράγματα και προστασία προσωπικότητας

Η προστασία της προσωπικότητας αποτυπώνεται καταρχάς συνταγματικά στο άρθρο 2 §1 Σ όπου ορίζεται ότι: «Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας», καθώς και στο άρθρο 5 §1 Σ: «Καθένας έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του και να συμμετέχει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας, εφόσον δεν προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων και δεν παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη». Η προστασία της προσωπικότητας εξειδικεύεται στο ιδιωτικό δίκαιο και ειδικότερα στο άρθρο 57 §1 εδ. α' ΑΚ¹⁸³ όπου προβλέπεται ότι: «Οποιος προσβάλλεται παράνομα στην προσωπικότητά του έχει δικαίωμα να απαιτήσει να αρθεί η προσβολή και να μην επαναληφθεί στο μέλλον.», ενώ στην επόμενη παράγραφο αναφέρεται ότι: «Αξίωση αποζημίωσης σύμφωνα με τις διατάξεις για τις

---

¹⁸¹ ό.π. σελ. 578

¹⁸² ό.π.

¹⁸³ Καθώς και στις διατάξεις ΑΚ 58, 60, 932 κ.α. όπως επίσης στα άρθρα ΠΚ 299, 361 κ.α.

αδικοπραξίες δεν αποκλείεται.». Επειδή η προσωπικότητα ως έννοια δεν ορίζεται στον Αστικό Κώδικα, σύμφωνα με τη θεωρία γίνεται δεκτός ένας γενικότερος ορισμός, ο οποίος προσπαθεί να καλύψει κάθε πιθανή προσβολή. Έτσι, ως προσωπικότητα εννοούνται «όλες εκείνες οι αστάθμητες αξίες, οι οποίες απαρτίζουν την ουσία του ανθρώπου¹⁸⁴».

Το δικαίωμα στην προσωπικότητα σύμφωνα με τη θεωρία¹⁸⁵ της νομικής επιστήμης πρόκειται για δικαίωμα προσωπικό (σε αντιπαράθεση με το περιουσιακό), προσωποπαγές επειδή συνδέεται στενά με το πρόσωπο που είναι δικαιούχος, οπότε και είναι αδύνατον να κληρονομηθεί ή να μεταβιβασθεί, και απόλυτο υπό την έννοια ότι στρέφεται κατά πάντων σε μία πιθανή προσβολή, απαιτώντας το σεβασμό από κάθε πρόσωπο. Το δικαίωμα στην προσωπικότητα εκδηλώνεται με διαφορετικό τρόπο σε διαφορετικές συνθήκες, χωρίς όμως να χάνει την αυτοτέλεια και την ενότητά του, ενώ είναι σημαντικό να επισημανθεί και ότι και τα νομικά πρόσωπα διαθέτουν το δικαίωμα στην προσωπικότητα, στις περιπτώσεις βεβαίως που κάτι τέτοιο συμβαδίζει με τη φύση τους. Μία ενδεικτική απαρίθμηση αυτών των εκδηλώσεων του δικαιώματος της προσωπικότητας σύμφωνα με τη θεωρία¹⁸⁶ είναι η κατωτέρω:

1. Η φυσική υπόσταση, εννοώντας τη ζωή, την υγεία και τη σωματική ακεραιότητα του ανθρώπου κ.α.
2. Η ψυχική υπόσταση, εννοώντας το ψυχοσυναισθηματικό κόσμο του ανθρώπου, τη ψυχική του υγεία κ.α.
3. Η ηθική υπόσταση, η οποία αποτελείται από την τιμή, την αξιοπρέπεια, την υπόληψη των προσώπων κ.α.
4. Η ανάπτυξη της προσωπικότητας, με την έννοια της ελεύθερης ανάπτυξης, της προσωπικής ασφάλειας, της ελευθερίας κίνησης και έκφρασης κ.α.
5. Τα μέσα προσδιορισμού του προσώπου, όπως το όνομα, η εικόνα, η φωνή

---

¹⁸⁴ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 101

¹⁸⁵ ό.π. σελ. 103

¹⁸⁶ ό.π. σελ. 105

κ.α.

6. Τα προϊόντα διανοίας, δηλαδή τα δημιουργήματα του ανθρώπινου πνεύματος
7. Η σφαίρα του απορρήτου, και το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής
8. Τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία το κάθε πρόσωπο έχει εξουσία διαχείρισης και αυτοδιάθεσης
9. Τα κοινόχρηστα πράγματα, τα κοινά σε όλους και τα κοινής χρήσης πράγματα τα οποία αποτελούν το χώρο που επιβιώνει και διαβιώνει ο άνθρωπος¹⁸⁷
10. Επαγγελματική απασχόληση και ανέλιξη

Ταυτόχρονα, σύμφωνα με το άρθρο 59 ΑΚ κατοχυρώνεται η ικανοποίηση της ηθικής βλάβης του προσβεβλημένου από τον υπαίτιο της προσβολής, προβλέποντας ότι «το δικαστήριο με την απόφασή του, ύστερα από αίτηση αυτού που έχει προσβληθεί και αφού λάβει υπόψη το είδος της προσβολής, μπορεί επιπλέον να καταδικάσει τον υπαίτιο να ικανοποιήσει την ηθική βλάβη αυτού που έχει προσβληθεί. Η ικανοποίηση συνίσταται σε πληρωμή χρηματικού ποσού, σε δημοσίευμα, ή σε οτιδήποτε επιβάλλεται από τις περιστάσεις».

Σχετικά με την ηθική βλάβη¹⁸⁸, πρόκειται για ζημία που υφίσταται το πρόσωπο από την προσβολή ή διατάραξη των μη περιουσιακών του αγαθών και η οποία είναι αδύνατον να αποτιμηθεί σε χρήμα¹⁸⁹. Με άλλα λόγια, πρόκειται για τη στεναχώρια που υφίσταται το πρόσωπο από τη προσβολή των δικαιωμάτων του και σύμφωνα με την νομολογία απαραίτητη προϋπόθεση για τη θεμελίωσή της είναι η ύπαρξη πταίσματος του προσβάλλοντος. Παρόλα αυτά, στην περίπτωση προσβολής της προσωπικότητας γίνεται δεκτό ότι η ύπαρξη υπαιτιότητας του προσβάλλοντος ή διαταράσσοντος «δεν αποτελεί προϋπόθεση για την ικανοποίηση της ηθικής βλάβης¹⁹⁰», αφού ως «υπαίτιος της προσβολής» εννοείται απλά ο υπεύθυνος της

---

¹⁸⁷ Άλλως το δικαίωμα στη χρήση τους

¹⁸⁸ Άρθρο 59 ΑΚ

¹⁸⁹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 109

¹⁹⁰ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 168

παράνομης πράξης. Επιπρόσθετα, ειδικά για την προσβολή δικαιώματος χρήσης κοινοχρήστου πράγματος, το οποίο ταυτίζεται με κάποιο περιβαλλοντικό αγαθό, γίνεται δεκτό, ότι επιφέρει πάντοτε μη περιουσιακή βλάβη στον φορέα του δικαιώματος¹⁹¹, το οποίο θεμελιώνεται στη διατάραξη ή βλάβη στην ψυχική υγεία των προσώπων, η οποία προέρχεται από την έκθεσή τους στην οικολογική καταστροφή. Το ύψος της αποζημίωσης, το οποίο χρησιμοποιείται ως μέσο για την απάλυνση του ψυχικού πόνου που δημιουργήθηκε από την προσβολή, καθορίζεται κατά περίπτωση σύμφωνα με τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν κατά την ελεύθερη κρίση του δικαστηρίου.

Ο Αστικός Κώδικας στα άρθρα 966 επ. ορίζει τα πράγματα που είναι εκτός συναλλαγής, κοινά σε όλους και κοινόχρηστα και στα οποία συμπεριλαμβάνονται «ιδίως τα νερα με ελεύθερη και αέναη ροή, οι δρόμοι, οι πλατείες», η θάλασσα, οι αρχαιολογικοί χώροι, τα μνημεία» κ.α.

Ειδικότερα, το άρθρο 967 ΑΚ προβλέπει ότι: «πράγματα κοινής χρήσης είναι ιδίως τα νερά με ελεύθερη και αέναη ροή, οι δρόμοι, οι πλατείες, οι γιαλοί, τα λιμάνια και οι όρμοι, οι όχθες πλεύσιμων ποταμών, οι μεγάλες λίμνες και οι όχθες τους.». Η διάταξη αρκείται σε μία ενδεικτική απαρίθμηση των κοινοχρήστων πραγμάτων¹⁹², η οποία επεκτείνεται και περιλαμβάνει και όποιο άλλο κοινό πράγμα διαθέτει ως κοινό παρονομαστή την κοινή ωφέλεια που μπορεί να προσφέρει στους χρήστες κατά την χρήση του, όπως ακριβώς συμβαίνει και με τα περιβαλλοντικά αγαθά. Ταυτόχρονα, η διάταξη του άρθρου 966 ΑΚ ορίζει ότι: «Πράγματα εκτός συναλλαγής είναι τα κοινά σε όλους, τα κοινόχρηστα και τα προορισμένα για την εξυπηρέτηση δημόσιων, δημοτικών, κοινοτικών ή θρησκευτικών σκοπών.». Επομένως, η απρόσκοπτη κοινή χρήση των κοινοχρήστων και των εκτός συναλλαγής πραγμάτων από τα φυσικά πρόσωπα ανάγεται σε θεμελιώδες δικαίωμα αφού σύμφωνα με το άρθρο 970 ΑΚ: «σε κοινόχρηστα πράγματα μπορούν να αποκτηθούν με παραχώρηση της αρχής κατά

---

¹⁹¹ ό.π. σελ. 171

¹⁹² Αυτό γίνεται αντιληπτό από το επίρρημα «ιδίως» το οποίο χρησιμοποιείται στην εν λόγω διάταξη.

τους όρους του νόμου ιδιαίτερα ιδιωτικά δικαιώματα εφόσον με τα δικαιώματα αυτά εξυπηρετείται ή δεν αναιρείται η κοινή χρήση.».

Η χρήση των κοινόχρηστων πραγμάτων όπως ορίζονται στα άρθρα 966 επ. ΑΚ τα οποία συνίστανται σε κατ'εξοχήν περιβαλλοντικά αγαθά, «αποτελεί ειδική εκδήλωση της προσωπικότητας υπό την έννοια της διάταξης του άρθρου 57 ΑΚ¹⁹³», αφού «τα αγαθά αυτά αποτελούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η προσωπικότητα και είναι απαραίτητα για την εξασφάλιση ποιότητας ζωής¹⁹⁴». Κατά μίαν άλλη άποψη¹⁹⁵ η προστασία του δικαιώματος χρήσης των κοινοχρήστων πραγμάτων «συμπίπτει με την προστασία της προσωπικότητας» όπως προβλέπεται στα άρθρα 57 ΑΚ και 59 ΑΚ υπό την πλήρωση δύο (2) προϋποθέσεων¹⁹⁶:

1. Την προσβολή του δικαιώματος χρήσης μέσω διατάραξης κάποιου περιβαλλοντικού πράγματος από τρίτο, με αποτέλεσμα να καταργείται ή να αλλοιώνεται η κοινή ωφέλεια η οποία και εκπορεύεται από την κοινή χρήση του συγκεκριμένου κοινόχρηστου πράγματος
2. Τον παράνομο χαρακτήρα της συγκεκριμένης προσβολής, ήτοι τη συμπεριφορά εκείνη που προσβάλλει την κοινή χρήση ή ωφέλεια ενός κοινόχρηστου πράγματος

Εξειδικεύοντας τη δεύτερη προϋπόθεση υπό το πρίσμα της νομολογίας¹⁹⁷, είναι αναγκαίο η προσβολή «να αντιτίθεται σε επιταγές και απαγορεύσεις της έννομης

---

¹⁹³ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 155

¹⁹⁴ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 105

¹⁹⁵ Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7, σελ. 578

¹⁹⁶ ό.π.

¹⁹⁷ Η νομολογία αποτελείται από τις κοινές αποφάσεις των δικαστηρίων, οι οποίες επαναλαμβάνονται συνεχόμενα και ομοιόμορφα και αφορούν στους ίδιους νομικούς προβληματισμούς. Δεν αποτελεί πηγή του δικαίου κατά το ελληνικό δίκαιο.

τάξης με τις οποίες προστατεύεται η προσωπικότητα¹⁹⁸», αναφερόμενη δηλαδή στο σύνολο της εννόμου τάξης. Αντίθετα, σύμφωνα με τη θεωρία¹⁹⁹ η προσβολή της προσωπικότητας είναι έτσι και αλλιώς παράνομη καθώς η διάταξη του άρθρου 57 ΑΚ θεσπίζει, όπως προαναφέρθηκε, απόλυτο δικαίωμα. Έτσι, σύμφωνα με την δεύτερη άποψη, δεν είναι αναγκαία η χρήση κάποιας ειδικότερης νομικής διάταξης, ώστε να εξειδικευτεί η εκάστοτε προσβολή, αφού κάθε επέμβαση στη σφαίρα της προσωπικότητας των προσώπων είναι καταρχήν παράνομη, επιφέροντας την προβλεπόμενη έννομη συνέπεια.

Ωστόσο, θεωρείται άξιο αναφοράς, ότι η προσβολή θα πρέπει να είναι και σημαντική, υπό την έννοια ότι ορισμένες επεμβάσεις είναι «αναπόφευκτες άρα ανεκτές» χάριν κοινωνικής συμβίωσης καλή τη πίστει, οπότε και η προσβολή καταλήγει παράνομη όταν «υπερβαίνει το όριο που θέτουν οι συνθήκες²⁰⁰», το οποίο είναι δυνατόν να εξειδικευτεί κατά περίπτωση υπό το πρίσμα της διατάξεως του άρθρου 281 ΑΚ, ζήτημα που θα αναλυθεί ενδελεχώς κατωτέρω²⁰¹. Η προηγούμενη διχογνωμία εμφανίζει πρακτική σημασία κατά την κατανομή του βάρους απόδειξης, οπότε σύμφωνα με την πρώτη άποψη, ο ενάγων, για να αποδείξει ότι η προσβολή είναι παράνομη, πρέπει να αποδείξει σε ποιάν ακριβώς διάταξη νόμου αντίκειται η συμπεριφορά του εναγομένου, ενώ αντιθέτως σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη ο ενάγων αρκείται στην απόδειξη της υπάρξεως της προσβολής.

Ως εκ τούτου, με αυτή την ερμηνευτική μεθοδολογία θεμελιώνεται το δικαίωμα της απρόσκοπτης χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών ως κοινοχρήστων πραγμάτων εκτός συναλλαγής, τα οποία και αποτελούν το βιωτικό χώρο του ανθρώπου. Οπότε, σε περίπτωση που αποδεδειγμένα η χρήση τους καταστεί δυσχερής ή ανέφικτη λόγω κάποιας διαταράξεως ή προσβολής του περιβάλλοντος, η οποία προκαλείται από τρίτους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή η διατάραξη ή η προσβολή είναι παράνομη,

---

¹⁹⁸ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 163

¹⁹⁹ ό.π.

²⁰⁰ ό.π. υποσημείωση υπ' αριθμ. 37

²⁰¹ βλ. παρούσα σελ. 99

γεννάται αξίωση του φορέα του δικαιώματος χρήσης του κοινού πράγματος, για την άρση της προσβολής ή διατάραξης και παράλειψής της στο μέλλον, θεμελιωμένη στο άρθρο 57 ΑΚ²⁰², ενώ δεν αποκλείεται αξίωση προς αποζημίωση σύμφωνα με το άρθρο 57 §2 ΑΚ (εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις της αδικοπραξίας) και ικανοποίηση ηθικής βλάβης²⁰³. Ο ίδιος ακριβώς μηχανισμός ενεργοποιείται ακόμη και όταν δεν έχει επέλθει η προσβολή ή η διατάραξη, αλλά υπάρχουν βάσιμες πιθανότητες για την επέλευσή της²⁰⁴.

Βέβαια, ενώ φαίνεται να υπάρχει ομοφωνία στη θεωρία για τη συστηματική ερμηνεία του εν λόγω συνδυασμού των διατάξεων, έχει επικρατήσει διχογνωμία για το ποιος τελικά είναι ο φορέας του δικαιώματος χρήσης των κοινόχρηστων πραγμάτων, του οποίου και προσβάλλεται η προσωπικότητα εξαιτίας της διατάραξης του περιβάλλοντος. Στη θεωρία υποστηρίζεται εντόνως, ότι ο αιτών θα πρέπει να ευρίσκεται σε μία τοπική σχέση με το βαλλόμενο ή βλαφθέν περιβαλλοντικό περιβαλλοντικό αγαθό, ώστε να είναι σε θέση να θεμελιώσει έννομο συμφέρον για έγερση σχετικής αγωγής²⁰⁵. Αυτή η νομική κατασκευή επιλύει το ζήτημα της υπερβολικής διεύρυνσης του κύκλου των φορέων του δικαιώματος προσώπων²⁰⁶, που θα είχε ως επακόλουθο την τάση θεμελίωσης της ξένης προς το ελληνικό δικονομικό σύστημα «λαϊκής αγωγής²⁰⁷». Το κριτήριο της τοπικής εγγύτητας του φορέα του δικαιώματος με τον τόπο της περιβαλλοντικής προσβολής ή της απειλής ως θεμελίωση εννόμου συμφέροντος με επακόλουθο την πλήρωση της τυπική

---

²⁰² Το οποίο ενισχύεται με τις θεσμικές επιταγές των άρθρων 2, 5 και 24 του Συντάγματος

²⁰³ Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικες του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 164

²⁰⁴ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 167

²⁰⁵ Ιωάννη Καρακώστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 306

²⁰⁶ Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικες του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 166

²⁰⁷ Actio Popularis κατά το Ρωμαϊκό Δίκαιο

προϋπόθεσης δικαστικής επίλυσης της εν λόγω διαφοράς αναγνωρίζεται από το ΣτΕ²⁰⁸.

Μία δεύτερη άποψη²⁰⁹ επισημαίνει ότι η «οριοθέτηση του δικαιώματος χρήσης των κοινών σε όλους και των κοινοχρήστων πραγμάτων με γεωγραφικά κριτήρια φαίνεται [...] ν' αντιβαίνει στην απόλυτη φύση του δικαιώματος της προσωπικότητας», ενώ συνεχίζει μέσω της επίκλησης στην κοινή πείρα, ότι ο τόπος προσβολής ενός περιβαλλοντικού αγαθού, με το σημείο εκδήλωσης της συγκεκριμένης προσβολής, ενδεχομένως να μην ταυτίζονται. Παράλληλα, συναθροίζοντας την αλληλεπίδραση μεταξύ των φυσικών αγαθών, υποστηρίζει, ότι αρκεί και η απλή γνώση της ύπαρξης ενός οικοσυστήματος «για τη διαφύλαξη της ψυχικής υπόστασης κάποιου και άρα για τη διατήρηση της ακεραιότητας της προσωπικότητάς του». Επομένως, σύμφωνα με αυτήν την άποψη, μπορεί ο καθένας, ανεξαρτήτως της απόστασής του από το περιβαλλοντικό πρόβλημά να ζητήσει την άρση της προσβολής ή διατάραξης και παράλειψη της στο μέλλον επειδή ακριβώς «δεν είναι αναγκαίο να κατοικεί κάποιος σ' έναν τόπο ή να το επισκέπτεται προκειμένου να τον απολαμβάνει²¹⁰».

ii) *Κατάχρηση δικαιώματος και αειφόρος ανάπτυξη*

Η άσκηση του δικαιώματος, δηλαδή η χρήση της εξουσίας που παρέχει το δικαίωμα στους φορείς του είναι καταρχήν απεριόριστη²¹¹. Ωστόσο υπάρχουν εξαιρέσεις που περιορίζουν αυτήν την απεριόριστη χρήση του δικαιώματος, οι οποίες ενεργοποιούνται στην περίπτωση που θίγονται συμφέροντα τρίτων²¹². Η σημαντικότερη εξαίρεση του Αστικού Κώδικα²¹³ στην κατ' αρχήν απεριόριστη άσκηση του δικαιώματος, με την οποία περιστέλλεται η χρήση της εξουσίας που αυτό

---

²⁰⁸ Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικες του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 168

²⁰⁹ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών και ευθύνη κατά τον αστικό κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 162

²¹⁰ *ό.π.*

²¹¹ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 204

²¹² *ό.π.*

²¹³ Πρόκειται για τη συνταγματική επιταγή του άρθρου 25 §3 Σ όπου αναφέρεται ότι: «Η καταχρηστική άσκηση δικαιώματος δεν επιτρέπεται.».

παρέχει, εάν η άσκησή του αντιβαίνει στον σκοπό του δικαιώματος ή προσβάλλει το κοινό αίσθημα δικαίου²¹⁴ αποτυπώνεται στο άρθρο 281 ΑΚ, όπου προβλέπεται ότι: «Η άσκηση του δικαιώματος απαγορεύεται αν υπερβαίνει προφανώς τα όρια που επιβάλλουν η καλή πίστη ή τα χρηστά ήθη ή ο κοινωνικός ή οικονομικός σκοπός του δικαιώματος.».

Αναλύοντας περεταίρω τις προϋποθέσεις εφαρμογής της εν λόγω διάταξης, γίνεται δεκτό²¹⁵ ότι ο όρος δικαίωμα λαμβάνει την ευρύτερη δυνατή ερμηνεία, διότι η διάταξη αφορά όλα τα δικαιώματα του ιδιωτικού δικαίου, ενώ σύμφωνα με τη νομική επιστήμη²¹⁶, η καλή πίστη πρόκειται για την «επιβαλλόμενη στην κοινωνική συμβίωση στις συναλλαγές ευθύτητα και εντιμότητα», τα χρηστά ήθη αναφέρονται «στις επιταγές της κρατούσας κοινωνικής ηθικής», και ο κοινωνικός και οικονομικός σκοπός του δικαιώματος είναι αυτός ο οποίος «προκύπτει από την κοινωνική λειτουργία που εξυπηρετεί και τα οικονομικά συμφέροντα που επιδιώκει να ικανοποιήσει το συγκεκριμένο δικαίωμα κατά τις αντιλήψεις της έννομης τάξης». Ακόμα, πρέπει να τονισθεί ότι για την ενεργοποίηση του άρθρου 281 ΑΚ, αρκεί η άσκηση το δικαιώματος να αντιβαίνει αναμφισβήτητα σε ένα μόνο από τα κριτήρια τα οποία αναφέρονται, τα οποία και εξειδικεύονται από το δικαστή κατά της επικρατούσας κοινωνικές αντιλήψεις ενώ σύμφωνα με τη θεωρία²¹⁷, δεν απαιτείται πταίσμα αυτού που ασκεί το δικαίωμα.

Είναι γεγονός, ότι το ιδιωτικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει ευθέως την αρχή της αειφορίας, η οποία πρεσβεύει ότι «η οικονομική ανάπτυξη δεν επιτρέπεται να λειτουργεί ερήμην της περιβαλλοντικής προστασίας²¹⁸». Ωστόσο, η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης, όπως αναλυτικά παρουσιάστηκε ανωτέρω²¹⁹ υπεισέρχεται στο δίκαιο

---

²¹⁴ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007, σελ. 205

²¹⁵ ό.π., σελ. 206

²¹⁶ ό.π. σελ. 209

²¹⁷ ό.π. σελ. 208

²¹⁸ Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικές του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 164

²¹⁹ βλ. παρούσα σελ. 38

υπό την εξειδίκευση κατά περίπτωση της κατάχρησης δικαιώματος. Αυτό συμβαίνει καθώς η άσκηση του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω πρέπει να συμπορεύεται αναγκαστικά με την κοινή ωφέλεια που απολαμβάνουν οι χρήστες τους, χαρακτηριστικά που αποτελούν τον κοινωνικό σκοπό του εν λόγω δικαιώματος²²⁰. Ως εκ τούτου, η άσκηση του δικαιώματος χρήσης περιβαλλοντικού αγαθού, με την οποία δημιουργείται το ενδεχόμενο απώλειας της κοινής ωφέλειας για τις τρέχουσες ή τις μελλοντικές γενιές δύναται να θεωρηθεί καταχρηστική συμπεριφορά στα πλαίσια του άρθρου 281 ΑΚ²²¹.

Έτσι, η ενάσκηση δικαιωμάτων κυριότητας ή χρήσεως και ωφέλειας επάνω στα περιβαλλοντικά αγαθά θα πρέπει να εξειδικεύεται κάθε φορά υπό το πρίσμα της διατάξεως του Αστικού Κώδικα για την κατάχρηση δικαιώματος, υπό την μορφή της αρχής της αειφόρου ανάπτυξης, η οποία αποτυπώνει τον «κοινωνικό σκοπό» και αποτελεί το όριο και το γνώμονα της καταχρηστικότητας των περιβαλλοντικών δικαιωμάτων²²².

Παράλληλα, η χρήση της συγκεκριμένης νομικής διάταξης μπορεί, ει δυνατόν, να αποτρέψει την προσβολή των περιβαλλοντικών αγαθών υπό τον μανδύα των κοινοχρήστων πραγμάτων κατά περίπτωση και διά μέσου της εξειδίκευσης της.

iii) Διοίκηση αλλοτρίων και προστασία του περιβάλλοντος

Όπως προλέχθηκε, το κράτος είναι καταρχήν υπεύθυνο για την προστασία του περιβάλλοντος καθώς και για την εφαρμογή των ειδικών νόμων που τη διέπουν, μέσω των αρμοδίων τμημάτων της δημόσιας διοίκησης. Επιπλέον, όπως θα αναφερθεί αναλυτικά παρακάτω²²³, τα πρόσωπα είναι υπεύθυνα για τη διαχείριση των πηγών κινδύνου που διαθέτουν, με τη λήψη καταλλήλων μέτρων επιμέλειας,

---

²²⁰ Ιωάννη Καρακώστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 397

²²¹ ό.π.

²²² Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7, σελ. 580

²²³ Βλ. παρούσα σελ. 103

ώστε να προλαμβάνουν ζημιές τρίτων. Η διοίκηση αλλοτρίων εφαρμόζεται μέσω της ερμηνευτικής μεθόδου της αναλογίας για τη προστασία του περιβάλλοντος στις περιπτώσεις κατά τις οποίες, ο κρατικός μηχανισμός ή το πρόσωπο που είναι υπεύθυνο για να λάβει τα μέτρα επιμέλειας, δεν το πράττει, οπότε και η διάταξη της διοίκηση αλλοτρίων ενεργοποιείται με σκοπό την πρόληψη οικολογικής καταστροφής ή περιβαλλοντικής ζημίας²²⁴.

Η διοίκηση αλλοτρίων η οποία ορίζεται στα άρθρα 730 επ. ΑΚ, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί ως νομικό μέσον προστασίας του περιβάλλοντος στο στάδιο της πρόληψης της περιβαλλοντικής ζημίας²²⁵. Άλλωστε δεν απέχει από την πραγματικότητα το σενάριο, ότι κάποιος διαπιστώνοντας πως πρόκειται να συμβεί μία οικολογική καταστροφή, επωμίζεται το κόστος της λήψης των κατάλληλων μέτρων για την αποτροπή της, σώζοντας με αυτόν τον τρόπο όχι μόνο τα οικολογικά αγαθά αλλά και την περιουσία άλλου προσώπου.

Χρήσιμη διάταξη εδώ αποτελεί το άρθρο 736 ΑΚ το οποίο ορίζει ότι : «Αν ο διοικητής αλλοτρίων ανέλαβε τη διοίκηση προς το συμφέρον και σύμφωνα με την πραγματική ή την εικαζόμενη θέληση του κυρίου, έχει δικαίωμα να ζητήσει απ' αυτόν τις δαπάνες της διοίκησης και την ανόρθωση των ζημιών κατά τις διατάξεις για την εντολή, που εφαρμόζονται αναλόγως.»

iv) Αδικοπραξία και προστασία του περιβάλλοντος

Η αδικοπρακτική ευθύνη θεμελιώνεται στο άρθρο 914 ΑΚ το οποίο ορίζει ότι: «Όποιος ζημιώσει άλλον παράνομα και υπαίτια έχει υποχρέωση να τον αποζημιώσει.». Αναλύοντας το πραγματικό του κανόνα δικαίου διαπιστώνεται ότι απαιτείται συμπεριφορά ανθρωπίνη (πράξη ή παράλειψη), η οποία να είναι παράνομη, υπαίτια, να έχει προκαλέσει (περιβαλλοντική) ζημία, ενώ τέλος είναι

---

²²⁴ Ιωάννη Καρακώστα, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Πρακτικά Σεμιναρίων 2008 – 2009, Τόμος Ι, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα 2011, Γενικές Αρχές Δικαίου Περιβάλλοντος, Ιδιωτικό Δίκαιο Προστασίας Περιβάλλοντος, σελ. 36

²²⁵ Ιωάννη Καρακώστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 432

αναγκαίο να υπάρχει και μία σχέση αιτιότητας μεταξύ της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς με την υπάρχουσα ζημία.

Αναλύοντας την πρώτη προϋπόθεση εφαρμογής του πραγματικού του εν λόγω κανόνα δικαίου, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι, ως ανθρώπινη συμπεριφορά εννοείται πέρα από την πράξη και η παράλειψη όταν²²⁶ :

1. Υπάρχει υποχρέωση για πράξη η οποία πηγάζει από τον νόμο.
2. Υπάρχει υποχρέωση για πράξη η οποία πηγάζει από δικαιοπραξία.
3. Υπάρχει υποχρέωση για πράξη, η οποία πηγάζει από προηγούμενη συμπεριφορά εκείνου που παρέλειψε.
4. Υπάρχει υποχρέωση για πράξη, η οποία πηγάζει από τις υποχρεώσεις επιμέλειας.

Ειδικότερα, στις περιπτώσεις προστασίας του περιβάλλοντος με τη χρήση της εν λόγω διάταξης περί αδικοπρακτικής ευθύνης, η αθέτηση υποχρέωσης για πράξη, η οποία πηγάζει από τις υποχρεώσεις επιμέλειας έχει ευρεία εφαρμογή. Έτσι, εμβαθύνοντας περαιτέρω και αναπτύσσοντας την θεωρία των «συναλλακτικών υποχρεώσεων», «όποιος δημιουργεί ή διατηρεί προς όφελός του πηγή κινδύνου, οφείλει να λαμβάνει τα μέτρα ασφαλείας που είναι αναγκαία προκειμένου να προστατευθούν τρίτοι από ζημίες σε έννομα αγαθά και συμφέροντά τους²²⁷». Επομένως, η θεωρία αυτή έχει ιδιαίτερη χρησιμότητα για την προστασία των ιδιωτικών εννόμων αγαθών, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην *ex ante*²²⁸ ρύθμιση της συμπεριφοράς μέσω της υποχρέωσης τήρησης των κανόνων επιμέλειας, πρόνοιας και λήψης των κατάλληλων μέτρων ασφαλείας. Η ίδια θεωρία είναι δυνατόν να θεμελιώσει ευθύνη και για έμμεσα προκληθείσες ζημίες²²⁹. Σε κάθε περίπτωση για την εφαρμογή της θεωρίας των «συναλλακτικών υποχρεώσεων» πρέπει να υπάρχει κίνδυνος ή πηγή κινδύνου,

---

²²⁶ Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών και ευθύνη κατά τον αστικό κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009, σελ. 174

²²⁷ ό.π. 175

²²⁸ Εκ των προτέρων

²²⁹ ό.π.

της οποίας ο φορέας να είναι σε θέση να προβλέψει μέσα από τα δεδομένα της κοινής πείρας την ενδεχόμενη ζημία, ώστε να λάβει τα κατάλληλα μέτρα επιμέλειας για την αποτροπή της, ενώ η συμπεριφορά που μπορεί να αξιώσει κανείς από τον χειριστή της πηγής κινδύνου, επιβάλλεται όχι μόνο να είναι σύμφωνη στις επιταγές της καλής πίστης και των χρηστών και συναλλακτικών ηθών, αλλά και η προαναφερθείσα αξίωση να μην ασκείται καταχρηστικά, όπως ορίζεται στον ΑΚ και εξειδικεύεται σε κάθε περίπτωση.

Πέρα από την ανωτέρω προβληματική της θεωρητικής τεκμηρίωσης, δημιουργείται ζήτημα και στην πράξη, διότι είναι εξαιρετικά δυσχερής η εύρεση ποίας ακριβώς συμπεριφοράς είναι απότοκο το ζημιόγono αποτέλεσμα, ειδικά όταν η περιβαλλοντική ζημία προκύπτει, όχι από μία και μοναδική, αλλά από περισσότερες προσβολές²³⁰. Παράνομη συμπεριφορά υπάρχει σύμφωνα με τη θεωρία²³¹ είτε όταν παραβιάζεται κάποιος κανόνας δικαίου χωρίς να συντρέχει κάποιος λόγος άρσης του παρανόμου αυτού, είτε όταν παραβιάζεται η υποχρέωση επιμέλειας που πρέπει να καταβάλει ο μέσος κοινωνός του δικαίου. Η προηγούμενη συμπεριφορά για να είναι υπαίτια εκτός από παράνομη απαιτείται ο δράστης να προέβλεψε και να αποδέχθηκε το αποτέλεσμα το οποίο θα επέφερε η πράξη του (δόλος)²³² ή δεν έδειξε την απαιτούμενη επιμέλεια ώστε να αποφύγει το παράνομο αποτέλεσμα της πράξης του με τη λήψη των κατάλληλων μέτρων (χωρίς συνείδηση αμέλεια) ή παρόλο που το προέβλεψε ως ενδεχόμενο θεώρησε ότι αυτό δεν θα επέλθει (ενσυνείδητη αμέλεια)²³³.

Το ζήτημα που τίθεται στις περιβαλλοντικές ζημίες κατά την εφαρμογή του 914 ΑΚ είναι η αδυναμία του ζημιωθέντος να αποδείξει τόσο την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος όσο και την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της περιβαλλοντικής ζημίας και

---

²³⁰ Ιωάννη Καρακώστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011, σελ. 361

²³¹ ό.π. σελ. 362

²³² Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό μέρος, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999, σελ. 239

²³³ Πάνος Κ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012, σελ. 510

της παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς²³⁴. Αυτό όμως δεν συνεπάγεται αυτομάτως την αναίρεση της δυνατότητας αξίωσης αποζημίωσης από την προσβολή περιβαλλοντικού αγαθού σύμφωνα με αμέσως προηγουμένως αναφερόμενες διατάξεις.

ν) *Γειτονικό δίκαιο και προστασία περιβάλλοντος*

Το γειτονικό δίκαιο βρίσκεται στο δεύτερο κεφάλαιο του τρίτου βιβλίου του Αστικού Κώδικα και ρυθμίζει σχέσεις γειτνίασης μεταξύ ακινήτων επιβάλλοντας στους εκάστοτε ιδιοκτήτες «υποχρεώσεις για πράξη παράλειψη ή ανοχή με στόχο την ειρηνική τους συνύπαρξη»²³⁵. Χρήσιμες διατάξεις άμυνας και προστασίας του περιβάλλοντος από το εν λόγω κεφάλαιο του ΑΚ είναι εκείνες οι οποίες αναφέρονται στην προστασία της νομής και της κυριότητας²³⁶.

Ειδικότερα, πρώτη διάταξη που δύναται να χρησιμοποιηθεί προς το σκοπό της προστασίας του περιβάλλοντος είναι εκείνη, η οποία ορίζεται στο άρθρο 1003 ΑΚ :«Ο κύριος ακινήτου έχει υποχρέωση να ανέχεται την εκπομπή καπνού, αιθάλης, αναθυμιάσεων, θερμότητας, θορύβου, δονήσεων ή άλλες παρόμοιες επενέργειες που προέρχονται από άλλο ακίνητο, εφόσον αυτές δεν παραβιάζουν σημαντικά τη χρήση του ακινήτου του ή προέρχονται από χρήση συνήθη για ακίνητα της περιοχής του κτήματος από το οποίο προκαλείται η βλάβη.». Σύμφωνα με αυτή τη διάταξη λοιπόν, ο κύριος ακινήτου πρέπει να ανέχεται τις εκπομπές ή άλλες επενέργειες, οι οποίες προέρχονται από τη συνηθισμένη χρήση των ακινήτων της περιοχής και ερμηνεύονται στενά, έως το μέτρο που δεν προκαλείται ουσιώδης βλάβη του ακινήτου, καθώς και της απόλαυσης της ιδιοκτησίας μέσα σε έναν υγιή ζωτικό χώρο²³⁷.

---

²³⁴ Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7, σελ. 581

²³⁵ Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Εμπράγματο Δίκαιο, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2010, σελ. 347

²³⁶ Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικες του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2, σελ. 164

²³⁷ Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7, σελ. 580

Έτσι, σε περίπτωση που το μέτρο των εκπομπών ή των άλλων επενεργειών ξεπερνά τη συνήθη χρήση ο κύριος του ακινήτου μπορεί να προστατευθεί με την ενεργοποίηση της διάταξης του άρθρου 1108 ΑΚ: «Αν η κυριότητα προσβάλλεται με άλλο τρόπο εκτός από αφαίρεση ή κατακράτηση του πράγματος, ο κύριος δικαιούται να απαιτήσει από εκείνον που προσέβαλε την κυριότητα, να άρει την προσβολή και να την παραλείπει στο μέλλον. Δεν αποκλείεται περαιτέρω αξίωση αποζημίωσης κατά τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες. Το δικαίωμα της προηγούμενης παραγράφου δεν παρέχεται, αν εκείνος που έκανε την προσβολή ενέργησε δυνάμει δικαιώματος.». Αντίστοιχα, εάν εκείνος που ενοχλείται δεν είναι ο κύριος αλλά είναι νομέας του ακινήτου ενεργοποιεί τη διάταξη του άρθρου 989 ΑΚ: «Ο νομέας που διαταράχτηκε παράνομα έχει δικαίωμα να αξιώσει την παύση της διατάραξης καθώς και την παράλειψή της στο μέλλον. Αξίωση αποζημίωσης κατά τις διατάξεις για τις αδικοπραξίες δεν αποκλείεται», ενώ ο κάτοχος προστατεύεται σύμφωνα με το άρθρο 997 ΑΚ: «Σε περίπτωση παράνομης διατάραξης της νομής πράγματος ή δικαιώματος ή αποβολής απ' αυτήν έχει κατά τρίτων τις αγωγές της νομής και εκείνος που απέκτησε την κατοχή του πράγματος ή του δικαιώματος από το νομέα ως μισθωτής ή θεματοφύλακας ή με άλλη παρόμοια σχέση.».

Βέβαια, σε αυτό το σημείο θα πρέπει να σημειωθεί, ότι με την οποιαδήποτε ενόχληση ή διατάραξη της υγείας κάποιου φυσικού προσώπου, ταυτόχρονα προσβάλλεται και η προσωπικότητά του, με τις αντίστοιχες συνέπειες που απορρέουν από το συνδυασμό των διατάξεων 57 ΑΚ και 59 ΑΚ όπως αναφέρθηκε ανωτέρω.

Β. Ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων

Ο Ν. 2251/1994 (ΦΕΚ Α' 191/16.11.1994) (όπως ισχύει - κωδικοποιημένος με ευθύνη της Γενικής Γραμματείας Εμπορίου και Προστασίας Καταναλωτή)²³⁸ αναφέρει ότι «ο παραγωγός ευθύνεται για κάθε ζημία που οφείλεται σε ελάττωμα του προϊόντος

---

²³⁸http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/gr/N-2251-1994_KODIKOPOIIMENOS_27-4-16.pdf [Online· Προσπελάστηκε στις 8 Φεβ. 2017]

του»²³⁹ ενώ στην ζημία περιλαμβάνεται και «η βλάβη ή η καταστροφή, εξαιτίας του ελαττωματικού προϊόντος, κάθε περιουσιακού στοιχείου του καταναλωτή, εκτός από το ίδιο το ελαττωματικό προϊόν, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών, εφόσον η ζημία από τη βλάβη ή την καταστροφή τους υπερβαίνει το ποσό των πεντακοσίων (500) ευρώ, και υπό την προϋπόθεση ότι, κατά τη φύση τους προορίζονταν και πραγματικά χρησιμοποιήθηκαν από το ζημιωθέντα για προσωπική του χρήση ή κατανάλωση.»²⁴⁰.

Συνεπώς, ο νόμος για την προστασία του καταναλωτή, αποτελεί ακόμη μία νομική περιβαλλοντική ασπίδα, εφόσον το ελαττωματικό προϊόν παραγωγού ή παρέχοντος υπηρεσίες²⁴¹ προκαλέσει μία περιβαλλοντική ζημία, η οποία έχει απότοκο την αδυναμία άσκησης του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών από τον καταναλωτή²⁴².

---

²³⁹ Ν. 2251/1994 άρθρο 6 §1

²⁴⁰ Ν. 2251/1994 άρθρο 6 §6 περ. Β΄

²⁴¹ Ν. 2251/1994 άρθρο 8 §6

²⁴² Ιωάννη Καρακώστα, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Πρακτικά Σεμιναρίων 2008 – 2009, Τόμος Ι, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα 2011, Γενικές Αρχές Δικαίου Περιβάλλοντος, Ιδιωτικό Δίκαιο Προστασίας Περιβάλλοντος, σελ. 31

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην παρούσα διεξήχθη απόπειρα συνδυασμού της οικονομικής θεωρίας και της νομικής επιστήμης, υπό το πρίσμα του τουριστικού φαινομένου και των επιδράσεων που αυτό επιφέρει σε κάθε είδους περιβάλλον. Ειδικότερα, η τουριστική δραστηριότητα αναλύθηκε σύμφωνα τα διδάγματα της οικονομικής επιστήμης, όπου αναπτύχθηκαν και αποτυθώθηκαν οι παράγοντες που την επηρεάζουν, όπως λ.χ. η τιμή των τουριστικών προϊόντων και το εισόδημα των επισκεπτών, σύμφωνα με τους θεμελιώδεις Νόμους της Ζήτησης και της Προσφοράς. Εν συνεχεία εξετάστηκαν οι κυριότεροι παράγοντες που προσδιορίζουν το βαθμό ελαστικότητας της τουριστικής ζήτησης ως προς την τιμή ενός τουριστικού αγαθού ή υπηρεσίας, όπως επίσης διαπιστώθηκε, ότι ένας «νέος» τουριστικός προορισμός εμφανίζει ελαστική ζήτηση ως προς την τιμή, λόγω της πληθώρας υποκαταστάτων, ενώ όταν αυτός καθιερωθεί, η ζήτηση αυτή καθίσταται πλέον ανελαστική. Παράλληλα επισημάνθηκε, ότι το τουριστικό προϊόν εμφανίζει ανελαστική προσφορά, καθώς, ακόμα και αν οι καταναλωτές επιθυμήσουν να αποκτήσουν «περισσότερο», αυτό δεν επιφέρει πάντοτε παραχρήμα μία ανάλογη αύξηση των προϊόντων αυτών. Ακολούθως, διατυπώθηκε ο βιβλιογραφικός ορισμός της έννοιας «τουρισμός», όπως επίσης αναφέρθηκαν οι διαφορετικές απόψεις και προσεγγίσεις ταξινόμησης των εναλλακτικών και ειδικών μορφών τουρισμού.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, το περιβάλλον, ως βασικός παράγοντας επηρεασμού της τουριστικής ζήτησης, κατηγοριοποιήθηκε σε οικονομικό, κοινωνικό, δομημένο και φυσικό, όπου και αναπτύχθηκαν ενδελεχώς τόσο οι θετικές επιδράσεις όσο και οι αρνητικές επιπτώσεις που υφίσταται το καθένα ξεχωριστά, εξαιτίας ή επ' ευκαιρίας της τουριστικής δραστηριότητας, ενώ τονίσθηκε, ότι ειδικά για τις αρνητικές επιδράσεις δεν ευθύνεται μόνον το τουριστικό φαινόμενο καθ' εαυτό.

Κατόπιν χρησιμοποιώντας ως «πρόκριμα» τις έννοιες της ζήτησης και της προσφοράς, όπως αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, διαπιστώθηκε, ότι η ενεργοποίησή τους είναι αδύνατη δίχως το δίπτυχο άντληση φυσικών πόρων και ρύπανση του περιβάλλοντος· γεγονός που αναπαραστάθηκε και διαγραμματικά

μέσα από το «μοντέλο ισοζυγίου υλικών» και την «καμπύλη παραγωγικής δυνατότητας». Αυτό «πυροδότησε» την ανάλυση ενός ιδιαίτερου κλάδου των οικονομικών, αυτού της περιβαλλοντικής οικονομικής επιστήμης, η οποία εξετάζει το πώς μεταφέρονται οι φυσικοί πόροι στην οικονομία και το ποιά περιβαλλοντικά ζητήματα προκύπτουν από αυτή τη διαδικασία. Εν συνεχεία, αναπτύχθηκαν δύο απόψεις, οι οποίες επιχειρούν να απαντήσουν στο γιατί οι άνθρωποι ρυπαίνουν το περιβάλλον. Η μεν «κλασική» η οποία θεωρεί ότι αυτό συμβαίνει καθώς αυτός είναι ο οικονομικότερος τρόπος διάθεσης των απόρρημάτων, και η δε «ριζοσπαστική», η οποία υποστηρίζει ότι αυτό «απλά συμβαίνει» εξαιτίας της αδιαφορίας που επικρατεί. Σε κάθε περίπτωση, και σύμφωνα με την επιστήμη της περιβαλλοντικής οικονομίας, το ζήτημα της ρύπανσης θεωρείται υπάρχον, προκαλώντας ως απότοκο τη δημιουργία ενός «περιβαλλοντικού κόστους για την κοινωνία». Το τελευταίο αποτυπώνεται μέσω των αρνητικών εξωτερικών οικονομιών, οι οποίες, επειδή δημιουργούν στρεβλώσεις στην αγορά, αντιμετωπίζονται με μέσα κρατικής παρέμβασης, ώστε να αποκατασταθεί η ομαλή της λειτουργία και να παραχθεί το βέλτιστο αποτέλεσμα. Τέτοια μέσα είναι η παραγωγή νομοθεσίας, η οποία έχει ως στόχο τη θέσπιση ανωτάτων ορίων εκπομπής ουσιών, η εσωτερίκευση της εξωτερικής οικονομίας με τη χρήση κινήτρων π.χ. φοροαπαλλαγών ή αντικινήτρων λ.χ. εφαρμογής της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει»· ενώ εάν διαπιστωθεί ότι η εξωτερική οικονομία συνεπάγεται κίνδυνο για την δημόσια υγεία ή το φυσικό περιβάλλον, τότε η δραστηριότητα που την προκαλεί υπόκειται σε ολική απαγόρευση.

Έπειτα, θεωρώντας ως δεδομένο ότι αποζητάται ο συνδυασμός της ανόδου του βιωτικού επιπέδου με την οικονομική/τουριστική πρόοδο και την ταυτόχρονη προστασία του περιβάλλοντος αναπτύχθηκε η θεωρία της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης. Κρίσιμη σε αυτό το σημείο ήταν η διαπίστωση, ότι οι παρόντες γενιές έχουν υποχρέωση να μετέρχονται το περιβάλλον με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η διατήρηση των φυσικών πόρων και για τις επόμενες. Έτσι, ως βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη ορίστηκε εκείνη η ανάπτυξη που επιχειρεί την ισόρροπη τοπική, κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική δραστηριότητα της κάθε περιοχής, μέσα από την ορθολογική χρήση των φυσικών

πόρων, τη διατήρηση της βιοποικιλότητας, και την ελαχιστοποίηση των δυσμενών οικολογικών κοινωνικών και πολιτιστικών επιπτώσεων.

Στη συνέχεια, παρουσιάστηκε η διαδικασία διαχείρισης περιβάλλοντος μέσω του διεθνούς συστήματος ISO 14001 και του ευρωπαϊκού EMAS, κατά την οποία διενεργείται έλεγχος στις λειτουργίες ενός οργανισμού, οι οποίες προξενούν πραγματικά ή ενδέχεται να προξενήσουν δυνητικά δυσμενείς επιπτώσεις στο περιβάλλον. Ταυτόχρονα, αναφέρθηκε ότι ο σκοπός των ανωτέρω συστημάτων είναι η βελτίωση περιβαλλοντικής απόδοσης μιας οικονομικής μονάδας, ελαχιστοποιώντας τις αρνητικές περιβαλλοντικές της επιπτώσεις, μέσα από εξειδικευμένο σχεδιασμό και συνδυασμό τεχνικών, υποδομών, πόρων και διαδικασιών, ενώ επισημάνθηκε ότι ένα σύστημα διαχείρισης περιβάλλοντος χρησιμοποιείται και ως εργαλείο εργαλείο marketing, δίδοντας το σχετικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην λειτουργούσα οικονομική μονάδα.

Στην τελευταία ενότητα του δευτέρου κεφαλαίου παρουσιάστηκαν τα οικολογικά σήματα ποιότητας (ecolabel), τα οποία χρησιμοποιούνται ώστε να τεκμηριώσουν ότι μία επιχείρηση, προϊόν ή υπηρεσία είναι περιβαλλοντικά φιλική. Η προηγούμενη βεβαίωση δίδεται στην περίπτωση που κάποια οικονομική ομάδα πληρεί τις συγκεκριμένες προϋποθέσεις, τις οποίες έχει θέσει ως πρότυπο ο εκάστοτε οργανισμός, ο οποίος έχει αναλάβει τη σχετική πιστοποίηση. Τα οικολογικά σήματα ποιότητας, πέρα από τη σημασία που έχουν σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, χρησιμοποιούνται και ως εργαλείο marketing, ώστε να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένων καταναλωτών.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας, αναπτύχθηκε το «νομικό οπλοστάσιο», το οποίο δύναται να χρησιμοποιηθεί ως μέσο άμυνας στον «πόλεμο» κατά των προσβολών του περιβάλλοντος. Αρχικά αποτυπώθηκε η γενική και ειδική προστασία που παρέχει στο περιβάλλον ο θεμελιώδης νόμος της Χώρας, το Σύνταγμα, ενώ στη συνέχεια παρουσιάστηκε η ειδική προστασία που «χορηγεί» το διοικητικό δίκαιο σε κάθε διαφορετικό «είδος» περιβάλλοντος. Ακολούθως εξετάστηκε η ποινική ευθύνη των προσβολών των περιβαλλοντικών αγαθών μέσα

από τον Ποινικό Κώδικα και τον Ν. 4042/2012, όπως επίσης έγινε αναφορά στην ευρωπαϊκή προστασία του περιβάλλοντος σύμφωνα με τη Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την ευρωπαϊκή αρχή «ο ρυπαίνων πληρώνει».

Ακόμη, αναφέρθηκε ότι παρόλο που το δικαίωμα στο περιβάλλον δεν αναγνωρίζεται ρητά ως τέτοιο κατά το ιδιωτικό δίκαιο, δεν μένει απροστάτευτο, αφού ενεργοποιούνται διατάξεις οι οποίες λειτουργούν ως «δεύτερη γραμμή νομικής άμυνας». Έτσι λοιπόν υποστηρίχθηκε, ότι το περιβάλλον προστατεύεται κατά τον Αστικό Κώδικα μέσω του συνδυασμού των δικαιωμάτων της ακώλυτης χρήσης των κοινοχρήστων πραγμάτων και της προστασίας της προσωπικότητας. Επιπλέον, δημιουργήθηκε η νομική κατασκευή, κατά την οποία, το δικαίωμα στην αιεφόρο ανάπτυξη, θεμελιώνεται στο άρθρο της απαγόρευσης καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος, ενώ στο πλαίσιο της πρόληψης της καταστολής της περιβαλλοντικής ζημίας, έγινε επιστράτευση των διατάξεων της αδικοπραξίας της διοίκησης αλλοτρίων και του γειτονικού δικαίου. Τέλος, στη νομική φαρέτρα της προστασίας του περιβάλλοντος σύμφωνα με το ιδιωτικό δίκαιο, προστέθηκε ο νόμος περί προστασίας του καταναλωτή, όπου καθιερώνεται η ευθύνη του παραγωγού ελαττωματικών προϊόντων ή του παρέχοντος υπηρεσίες για κάθε ζημία που οφείλεται σε ελάττωμα του προϊόντος του, συμπεριλαμβανομένης και της αδυναμίας άσκησης του δικαιώματος χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών από τον καταναλωτή.

Από όσα εκτέθηκαν αναλυτικά ανωτέρω, προκύπτει, ότι το περιβάλλον αποτελεί το βασικό παράγοντα επίτευξης ενός ανώτερου επιπέδου ποιότητας ζωής καθώς και μία από τις σημαντικότερες μεταβλητές διαμόρφωσης της τουριστικής ζήτησης. Η ευαισθητοποίηση σε θέματα περιβάλλοντος εξαπλώνεται με γοργούς ρυθμούς αναπτύσσοντας ολοένα και περισσότερα «οικολογικά αντανακλαστικά» στους καταναλωτές. Αυτό με τη σειρά του δημιουργεί ευοίωνα μηνύματα στην προοπτική της ενδεχόμενης αύξησης των «πράσινων παραγωγών» και διεύρυνση της «πράσινης αγοράς», η οποία βασίζεται στις αρχές που πρεσβεύει η αιεφόρος ανάπτυξη. Παρόλα αυτά, και μέχρι την επικράτηση της οικοκεντρικής στροφής του πολιτισμού, η περιβαλλοντική νομοθεσία επαγρυπνά, διασφαλίζοντας την ολοκληρωτική προστασία του εν λόγω εννόμου αγαθού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Christine Plüss, Andreas Zotz, Antje Monshausen, Cornelia Kühhas, Sustainability in tourism – A guide through the label jungle, Naturefriends International, Arbeitskreis tourismus & entwicklung, ECOTRANS e. V., Bread for the World – Protestant Development Service, 2014

Joseph J. Seneca & Michael K. Taussig, Environmental economics, Second edition, Prentice-Hall, New Jersey 1974

Αλέξανδρος Καλαβρός, Προστασία των Περιβαλλοντικών Αγαθών και Ευθύνη κατά τον Αστικό Κώδικα, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009

Αναστάσιος Ι. Τάχος, Δίκαιο Προστασίας του Περιβάλλοντος 6^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2006

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα – Κομοτηνή 2007

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Εμπράγματο Δίκαιο, Δεύτερη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2010

Απόστολος Σ. Γεωργιάδης, Ενοχικό Δίκαιο, Γενικό μέρος, Δίκαιο και Οικονομία Π.Ν. Σάκκουλας, Αθήνα 1999

Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης, Συνταγματικά Δικαιώματα, α'ατομικές ελευθερίες, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 1982

Βασίλειος Α. Πατσουράτης, Η ανταγωνιστικότητα του Ελληνικού Τουριστικού Τομέα, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Επτάλοφος Αθήνα 2002

Γαρύφαλλος Αραμπατζής, Σεραφείμ Πολύζος, Φυσικοί Πόροι Περιβάλλον & Ανάπτυξη, Εκδόσεις Τζιόλα, Θεσσαλονίκη 2008

Γεωργίου Χριστ. Κωττή, Οικολογία και Οικονομία, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1994
Γιώργος Χ. Σμπώκος, Εφαρμογές Μέτρων Περιβαλλοντικής Προστασίας, Κρατική Ρύθμιση και Αυτορρύθμιση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011

Ελένη Ε. Κρέτση, Το έννομο συμφέρον στις δικές του περιβάλλοντος, Περιοδικό Δίκη, τόμος 38, τεύχος 2

Ευαγγελία Κουτουπά – Ρεγκάκου, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, γ' έκδοση επαυξημένη, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2008

Ηρακλεία Χ. Στατήρη, Διπλωματική Εργασία με θέμα: “Διερεύνηση των επιπτώσεων του τουρισμού σε μία χώρα υποδοχής επί επιλεγμένων προϊόντων που συνθέτουν την τουριστική κατανάλωση. Σχέση εγχώριας παραγωγής και εισαγωγών”, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 2011

Ηράκλειτος Αναπτυξιακή Σύμπραξη, Equal, Τουριστική Οικονομική και Ελληνική Τουριστική Οικονομία, Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 2006

Ιωάννη Καρακώστα, Βασιλείου Τσεβρένη, Η προστασία του Περιβάλλοντος κατά το Ιδιωτικό Δίκαιο, Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου 2005, τόμος Ε', τεύχος 7

Ιωάννη Καρακώστα, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Πρακτικά Σεμιναρίων 2008 – 2009, Τόμος Ι, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα 2011, Γενικές Αρχές Δικαίου

Ιωάννη Καρακώστα, Δίκαιο του Περιβάλλοντος, Πρακτικά Σεμιναρίων 2008 – 2009, Τόμος Ι, Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών, Αθήνα 2011, Γενικές Αρχές Δικαίου Περιβάλλοντος, Ιδιωτικό Δίκαιο Προστασίας Περιβάλλοντος

Ιωάννη Καρακώστα, Περιβάλλον και Δίκαιο, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 2011

Λουκής Α. Αθανασίου, Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβαλλοντική Προστασία, Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα 2007

Μανώλης Κων. Σφακιανάκης, Εναλλακτικές μορφές τουρισμού, Εκδόσεις Έλλην, 2000

Μαρία Πολυχρονοπούλου, Διπλωματική εργασία με θέμα: «Τουρισμός, υπόδειγμα ζήτησης τουρισμού για την Ελλάδα», Πανεπιστήμιο Πειραιώς 2008

Μάριος Σωτηριάδης, Ιωάννα Φαρσάρη, Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού Σχεδιασμός Management και Marketing, Interbooks, Αθήνα 2009

Νίκη Γεωργίου, Η προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος κατά το άρθρο 24 του Συντάγματος και τη νομολογία, Εργασία στο Μάθημα Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα, Αθήνα 2012

Π. Δ. Δαγτόγλου, Συνταγματικό Δίκαιο, Ατομικά Δικαιώματα, τέταρτη έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012

Παναγιώτης Δημόπουλος Εισαγγελέας Αρείου Πάγου, Η ποινική προστασία του περιβάλλοντος, 2008

Πάνος Κ. Κορνηλάκης, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο Ι, 2^η έκδοση, Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012

Πάρις Τσάρτας, Θεόδωρος Σταυρινούδης, Σμαράγδα Ζαγκότση, Άννα Κυριακάκη, Μαγδαληνή Βασιλείου, Τουρισμός και Περιβάλλον, WWF Ελλάς / Αθήνα 2010

Πολυχρόνης Π. Τσιρίδης, Η προστασία του περιβάλλοντος μέσω του ποινικού δικαίου στην Ευρώπη και η επικείμενη προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας, 2009

Στέλιος Βαρβαρέσος, Τουρισμός Οικονομικές προσεγγίσεις, β' έκδοση, εκδόσεις Προπομπός, Αθήνα 2008

Σωτήρης Κ. Καρβούνης, Δημήτριος Α.Γεωργακέλλος, Διαχείριση του περιβάλλοντος: επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003

Χάρης Κοκκώσης, Πάρις Τσάρτας, Βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη και περιβάλλον, εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001

Χρήστος Ν. Αγιακλόγλου, Βικτώρια Πέκκα – Οικονόμου, Η μικροοικονομική προσέγγιση της σύγχρονης επιχείρησης, εκδόσεις Μπένου, Αθήνα 2014

Διαδουκτιακές πηγές:

<http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/how-to-apply-for-eu-ecolabel.html>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0099>

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV%3AI28120>

<http://greenglobe.com>

<http://www.green-key.gr/gr/about/to-sima-greenkey>

<http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/2f026f42-950c-4efc-b950-340c4fb76a24/p-odhgia-eis.pdf>

<http://www.iso.org/iso/iso14000>

http://www.synigoroskatanaloti.gr/docs/law/gr/N-2251-1994_KODIKOPOIIMENOS_27-4-16.pdf

<http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=520&language=el>

https://www.travelife.info/index_new.php?menu=home&lang=gr